Πανεπιστήμιο Νεάπολις Πάφου

ΣΧΟΛΗ ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ, ΤΕΧΝΩΝ ΚΑΙ ΑΝΘΡΩΠΙΣΤΙΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ

ΤΜΗΜΑ ΙΣΤΟΡΙΑΣ, ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ ΚΑΙ ΔΙΕΘΝΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ

ΤΙΤΛΟΣ ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΗΣ ΔΙΑΤΡΙΒΗΣ

Οι εκκαθαριστικές επιχειρήσεις των ναζί στο νομό Άρτας, μέσα από τις δικαστικές αποφάσεις του πρωτοδικείου Άρτας, για τις γερμανικές αποζημιώσεις του 1961.

Καρανάτση Γεωργία

Ιανουάριος 2024

ΣΧΟΛΗ ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ, ΤΕΧΝΩΝ ΚΑΙ ΑΝΘΡΩΠΙΣΤΙΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ

ΤΜΗΜΑ ΙΣΤΟΡΙΑΣ, ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ ΚΑΙ ΔΙΕΘΝΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ

ΤΙΤΛΟΣ ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΗΣ ΔΙΑΤΡΙΒΗΣ

Οι εκκαθαριστικές επιχειρήσεις των ναζί στο νομό Άρτας, μέσα από τις δικαστικές αποφάσεις του πρωτοδικείου Άρτας, για τις γερμανικές αποζημιώσεις του 1961.

Διατριβή η οποία υποβλήθηκε προς απόκτηση εξ αποστάσεως μεταπτυχιακού τίτλου σπουδών στη *Νεότερη και Σύγχρονη Ιστορία* στο Πανεπιστήμιο Νεάπολις Πάφου

Καρανάτση Γεωργία

Ιανουάριος 2024

Πνευματικά δικαιώματα

Copyright © Γεωργία Καρανάτση, 2024.
Με επιφύλαξη παντός δικαιώματος. All rights reserved.
Η έγκριση της διατριβής από το Πανεπιστημίου Νεάπολις δεν υποδηλώνει απαραιτήτως και αποδοχή των απόψεων του συγγραφέα εκ μέρους του Πανεπιστημίου.

ΥΠΕΥΘΥΝΗ ΔΗΛΩΣΗ

Η Καρανάτση Γεωργία, γνωρίζοντας τις συνέπειες της λογοκλοπής, δηλώνω υπεύθυνα ότι η παρούσα εργασία με τίτλο, *οι εκκαθαριστικές επιχειρήσεις των ναζί στο νομό Άρτας, μέσα από τις δικαστικές αποφάσεις του πρωτοδικείου Άρτας, για τις γερμανικές αποζημιώσεις του 1961,*αποτελεί προϊόν αυστηρά προσωπικής εργασίας και όλες οι πηγές που έχω χρησιμοποιήσει, έχουν δηλωθεί κατάλληλα στις βιβλιογραφικές παραπομπές και αναφορές. Τα σημεία όπου έχω χρησιμοποιήσει ιδέες, κείμενο ή/και πηγές άλλων συγγραφέων, αναφέρονται ευδιάκριτα στο κείμενο με την κατάλληλη παραπομπή και η σχετική αναφορά περιλαμβάνεται στο τμήμα των βιβλιογραφικών αναφορών με πλήρη περιγραφή.

Η Δηλούσα

Καρανάτση Γεωργία

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

Περίληψη……...9
Λέξεις κλειδιά……..10
Abstract ……...11
Key words……12
Συντομογραφίες ……..…13
Εισαγωγή…….……14
Κεφάλαιο 1ο…….19
1.1Ο πόλεμος και οι απαρχές της γερμανικής κατοχής……...19
1.2 Κατοχή και αντίσταση στην Άρτα……20
Κεφάλαιο 2ο ……29
2.1 Το ζήτημα των αποζημιώσεων μετά τον πόλεμο ……..29
2.2 Η συμφωνία της Βόννης και ο νόμος 4178/1961…….. 32
Κεφάλαιο 3ο …….36
3.1 Αιτήσεις και δικαστικές αποφάσεις -Τα χαρακτηριστικά...……...36
3.2 Οι δικαστικές αποφάσεις ……...37
3.2.1Στα χωριά των Τζουμέρκων ……37
Α. Καταρράκτης ……...……...37
Β. Αθαμάνιο ……...……40
Γ. Κυψέλη-Γραικικό ……42
3.3Καλαμιά ……..43
3.4Άρτα ……...44
3.4.1 Αιχμάλωτοι σε στρατόπεδα συγκέντρωσης ……...44
3.4.2 Άλλες περιπτώσεις για την πόλη της Άρτας ……..48
3.5 Κομπότι ……48
3.6 Κομμένο ……50
3.7 Τέσσερις μεμονωμένες περιπτώσεις ……53
Πίνακες γραφικών αναπαραστάσεων ……..…….58
Συμπεράσματα ……...……..…….63
Πηγές-Βιβλιογραφία……66
Παράρτημα ……..71

Ονοματεπώνυμο Φοιτήτριας: Γεωργία Καρανάτση

Τίτλος Μεταπτυχιακής Διατριβής*: οι εκκαθαριστικές επιχειρήσεις των ναζί στο νομό Άρτας, μέσα από τις δικαστικές αποφάσεις του πρωτοδικείου Άρτας, για τις γερμανικές αποζημιώσεις του 1961.*

Η παρούσα Μεταπτυχιακή Διατριβή εκπονήθηκε στο πλαίσιο των σπουδών για την απόκτηση εξ αποστάσεως μεταπτυχιακού τίτλου στο Πανεπιστήμιο Νεάπολις και εγκρίθηκε στις 9 Φεβρουαρίου 2024 από τα μέλη της Εξεταστικής Επιτροπής.

Εξεταστική Επιτροπή:

Πρώτη επιβλέπουσα (Πανεπιστήμιο Νεάπολις Πάφου), Κατερίνα Παπαζαχαρία, Λέκτορας

……[υπογραφή]

Μέλος Εξεταστικής Επιτροπής, Κωνσταντίνος Δουκάκης, Επίκουρος καθηγητής.

……[υπογραφή]

Μέλος Εξεταστικής Επιτροπής: Κυριάκος Ιακωβίδης, Λέκτορας.

……[υπογραφή]

Προλογικό σημείωμα

Η παρούσα εργασία εκπονήθηκε στο πλαίσιο του μεταπτυχιακού προγράμματος Νεότερης και Σύγχρονης Ιστορίας, του τμήματος Ιστορίας, Πολιτικής και Διεθνών Σπουδών, του Πανεπιστημίου Νεάπολις Πάφου, για την απόκτηση τίτλου Magister Artium.

Η μελέτη μου επικεντρώνεται στην εποχή του Β΄ Παγκόσμιου Πολέμου και συγκεκριμένα μελετά τις διώξεις των ναζί στην περιοχή της Άρτας κατά τα έτη 1943-1944, μέσα από την ανάλυση των δικαστικών αποφάσεων για τις γερμανικές αποζημιώσεις του 1961. Εκτεινόμενη λοιπόν χρονικά στη δεκαετία του 60'μελετά επιπλέον, τον αντίκτυπο των γεγονότων στη συλλογική μνήμη, δεκαοκτώ χρόνια αργότερα.

Η έρευνα ως διαδικασία ανέκαθεν με γοήτευε και προκαλούσε το ενδιαφέρον μου. Μέσα από τα μαθήματα των μεταπτυχιακών μου σπουδών, μου δόθηκε η ευκαιρία να μελετήσω πρωτογενές υλικό, να θέσω ερωτήματα και να προσπαθήσω να βρω απαντήσεις.

Κατά η διάρκεια της έρευνάς μου και της συγγραφής της μεταπτυχιακής μου διατριβής, πλήθος προσώπων στάθηκαν αρωγοί στην προσπάθειά μου. Δεν είναι ωστόσο δυνατόν να αναφερθούν όλοι εδώ. Πέρα από τις ευχαριστίες μου προς τον επιβλέποντα καθηγητή μου, κύριο Βασίλη Καρδάση για την ευεργετική συμβολή και υποστήριξή του, θα ήθελα να ευχαριστήσω θερμά και τους υπόλοιπους καθηγητές του προγράμματος των σπουδών μου, για την καθοριστικής σημασίας στήριξη και την κατανόησή τους. Ιδιαίτερες ευχαριστίες στην κα Κατερίνα Παπαζαχαρία, λέκτορα του τμήματος Ιστορίας, Πολιτικής και Διεθνών Σπουδών, η οποία ορίστηκε ως επόπτρια της διπλωματικής εργασίας, τον Ιανουάριο του 2024. Μεγάλη ευγνωμοσύνη χρωστώ στον Πρόεδρο του Ομίλου Μελέτης του Ολοκαυτώματος Κομμένου, κύριο Δημήτρη Βλαχοπάνο, για την πολύτιμη και ανιδιοτελή στήριξη και βοήθειά του.

Τέλος, θα ήθελα να ευχαριστήσω όλους εκείνους που στήριξαν όλο αυτό το διάστημα την προσπάθειά μου και κυρίως την οικογένεια μου, που υπέστησαν όλους τους προβληματισμούς μου, το άγχος, αλλά και την αγωνία μου για την ολοκλήρωση αυτής της διαδρομής. Ένα ξεχωριστό ευχαριστώ οφείλω στους δύο γιους μου, Ορέστη και Χρυσόστομο, αλλά κι ένα μεγάλο συγγνώμη για τον χρόνο που στερηθήκαμε.

Στον Ορέστη και τον Χρυσόστομο

Περίληψη

Η περιοχή της Άρτας και ευρύτερα της Ηπείρου, λόγω της γεωγραφικής της θέσης και της μορφολογίας του εδάφους της, διαδραμάτισε σημαντικό ρόλο όχι μόνο στη διεξαγωγή του Β΄ Παγκόσμιου Πολέμου και των αγώνα τον Ελλήνων στρατιωτών στο αλβανικό μέτωπο, αλλά και στην οργάνωση της αντίστασης κατά των κατακτητών. Τα ορεινά χωριά των Τζουμέρκων του νομού Άρτας, υπήρξαν καταφύγιο των οργανωμένων ομάδων αντίστασης, ενώ οι πεδινές περιοχές και η πόλη της Άρτας υπήρξαν πεδίο διεξαγωγής πολλών δράσεων δολιοφθοράς κατά των δυνάμεων κατοχής.

Η εμπλοκή των περιοχών αυτών στις δράσεις αυτές, προκάλεσαν πολλά δεινά στους κατοίκους της. Οι γερμανικές δυνάμεις κατοχής προέβησαν σε πράξεις αντιποίνων, συλλήψεις, σφαγές και εκτελέσεις αθώων κατοίκων που ανήκαν στον άμαχο πληθυσμό. Γυναίκες ,άνδρες, παιδιά και ηλικιωμένοι πέσανε θύματα των ειδεχθών εγκλημάτων των ναζί.

Μέσα από την εκπόνηση της παρούσας εργασίας, επιχειρείται να παρουσιαστεί το πλαίσιο που οδήγησε μεταπολεμικά στην καταβολή αποζημιώσεων από μέρους της Ομοσπονδιακής Δημοκρατίας της Γερμανίας, μια πρωτοβουλία που τέθηκε σε εφαρμογή στην Ελλάδα με την ψήφιση του νομοθετικού διατάγματος 4178/1961. Επιπλέον, να αναδειχθούν μέσα από τη μελέτη του αρχειακού υλικού, στοιχεία για τα θύματα των εθνικοσοσιαλιστικών διώξεων, στο νομό Άρτας και τις συνθήκες κάτω από τις οποίες υπέστησαν τις διώξεις αυτές από μέρους των γερμανικών δυνάμεων κατοχής.

Το πρώτο μέρος της εργασίας παρουσιάζει μέσα από βιβλιογραφικές αναφορές, στοιχεία που σχετίζονται με την παρουσία των δυνάμεων κατοχής στο νομό Άρτας, τη συμμετοχή των κατοίκων της περιοχής στον Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο, πτυχές της καθημερινότητάς τους, καθώς και την οργάνωση της αντίστασης στην περιοχή.

Στο δεύτερο μέρος περιγράφονται, εν συντομία, οι πρωτοβουλίες για την υπογραφή συμφωνιών με την Ομοσπονδιακή Δημοκρατία της Γερμανίας, η υπογραφή της σύμβασης μεταξύ Αθήνας και Βόννης για τις αποζημιώσεις θυμάτων εθνικοσοσιαλιστικών διώξεων και η ψήφιση του νομοθετικού Διατάγματος 4178/1961 από την ελληνική κυβέρνηση, που όριζε τις λεπτομέρειες για τη διανομή της αποζημίωσης στους δικαιούχους.

Στο τρίτο μέρος γίνεται ανάλυση του περιεχομένου των δικαστικών αποφάσεων του Πρωτοδικείου Άρτας για το έτος 1961 που υπάγονται στο νομοθετικό διάταγμα 4178/1961. Πρόκειται ουσιαστικά για τις αποφάσεις του δικαστηρίου που προέκυψαν από τις αιτήσεις των συγγενών των θυμάτων ή από τους ίδιους τους διωχθέντες του εθνικοσοσιαλισμού.

Τα όποια στοιχεία προκύψουν από την εν λόγω έρευνα, θα μπορούσαν να συμπληρώσουν την εικόνα σε σχέση με τα εγκλήματα των ναζί στην Ελλάδα και να φανούν χρήσιμα στις όποιες συζητήσεις διενεργούνται σχετικά με το ζήτημα των αποζημιώσεων.

Λέξεις κλειδιά

Αποζημιώσεις
Δικαστικές αποφάσεις
Δυνάμεις Κατοχής
Εκκαθαριστικές επιχειρήσεις - Αντίποινα
Νομοθετικό διάταγμα 4178/1961

Abstract

The region of Arta, and of Epirus in general, due to its geographical location and morphology, played an important role, not only in the actions of Second World War and the combat of the Greek soldiers in the Albanian front, but also in the formation of resistance against the conquerors. The Tzoumerka range in the district of Arta, became refuge for many organized resistance groups, while the villages and town of Arta in the plain were turned into hotspots for acts of sabotage against the forces occupation.

The involvement of these areas caused a lot of suffering yo the local population. The German forces of occupation conducted several acts of reprisals, arrests, slaughters and executions of innocent civilians. Women, men, children and elders became the victims of appalling atrocities by the Nazis.

In this essay, an attempt is made to present the framework which led in the postwar era to the payment of compensation by the Federal Republic of Germany, an initiative which was put into effect by Greece, with the approval of act 4178/1961. In addition, by studying archival material, an attempt is made to reveal details of the victims of Nazi persecutions, in the district of Arta and the conditions under which they were conducted by the German forces ccupation.

The first part of the essay examines aspects related to the presence of occupation forces in the district of Arta, the participation of the region's inhabitants in the Second World War, aspects of everyday life, as well as the formation of National Resistance by the use of bibliographical reference.

In the second part the initiatives for the conclusion of agreements with the Federal Republic of Germany and the signing of the pact between Athens and Bonn, concerning compensation for victims of Nazi persecution are described, as well as the approval of act 4178/1961 by the Greek government, which stipulated the details for the payment to those entitled.

The juridical decisions of the instance court of Arta related to the year 1961 and concerning act 4178/1961, are analyzed in the third chapter of the essay.In reality, they deal with the decisions of the court which were issued as a result of petitions of the victims' families or by those persecuted by the Nazis.

This picture could be completed by the evidence of this research with regard to the crimes committed by the Nazis in Greece and contribute positively to any further discussion with regard to the question of compensation.

Key words

Damages payments,
Juridical decisions
Legislative decree 4178/1961,
Mopping-up operations - Reprisals
Occupation forces

Συντομογραφίες

Αρ. αιτ. - Αριθμός αίτησης

Αρ. δικ. απ. - Αριθμός δικαστικής απόφασης

ΓΑΚ - Γενικά Αρχεία του Κράτους

Δρχ. - Δραχμές

ΕΑΜ - Εθνικό Απελευθερωτικό Μέτωπο

ΕΔΕΣ - Εθνικός Δημοκρατικός Ελληνικός Συναγερμός

ΕΛΑΣ - Ελληνικός Λαϊκός Απελευθερωτικός Στρατός

ΕΣΣΔ - Ένωση Σοβιετικών Σοσιαλιστικών Δημοκρατιών

ΗΠΑ - Ηνωμένες Πολιτείες Αμερικής

Ν.Δ. - Νομοθετικό Διάταγμα

ΟΔΓ - Ομοσπονδιακή Δημοκρατία της Γερμανίας

ΦΕΚ – Φύλλα Εφημερίδας της Κυβέρνησης

Εισαγωγή

Σκοπός της παρούσας εργασίας είναι να διερευνήσει μέσα από τη μελέτη των δικαστικών αποφάσεων του Πρωτοδικείου Άρτας για το έτος 1961, το πνεύμα των εκκαθαριστικών επιχειρήσεων των γερμανικών δυνάμεων κατοχής στο νομό Άρτας κατά τα έτη 1943-1944, αλλά και το πλαίσιο που μετέπειτα διαμορφώθηκε από την απόδοση των αποζημιώσεων προς τα θύματα των εκκαθαριστικών δράσεων και των αντιποίνων των ναζί, βάσει του νομοθετικού διατάγματος 4178/1961.

Μέχρι σήμερα δεν υπήρξε ειδική αναφορά που να εξετάζει τις αποζημιώσεις που έλαβαν τα θύματα εθνικοσοσιαλιστικών διώξεων στο νομό Άρτας. Στην παρούσα μελέτη ερευνώνται και αναλύονται τα στοιχεία που αναδεικνύονται μέσα από τις καταθέσεις των μαρτύρων και τα προσωπικά σημειώματα προς τη δικαστική αρχή των συγγενών των θυμάτων και σε κάποιες περιπτώσεις των ίδιων των θυμάτων, όταν η υπόθεση αφορά αιχμαλώτους σε στρατόπεδα συγκέντρωσης.

Μεθοδολογική προσέγγιση:

Πρόθεση μου δεν είναι να καταγράψω στοιχεία που έχουν ήδη δημοσιευθεί, αλλά μέσα από την μελέτη του αρχειακού υλικού και της βοηθητικής βιβλιογραφίας να αναδείξω τον αντίκτυπο που είχαν τα γεγονότα του 1943 και του 1944 στη βούληση, την αντίληψη και την ψυχολογία των ανθρώπων, όπως αυτά καταγράφονται 18 χρόνια αργότερα.

Στο σημείο αυτό, αξίζει να επισημανθεί ότι θα είχε εξαιρετικό ενδιαφέρον να αναζητηθούν και ο τρόπος επιβίωσης και οι συνθήκες που βίωσαν όσοι επέζησαν τον διώξεων και των αντιποίνων. Από την εξέταση του προσφερόμενου υλικού προέκυψαν ενδιαφέροντα ερωτήματα που θα μπορούσε να αποτελέσουν αντικείμενο διεξοδικότερης μελέτης. Έτσι, θα είχε ενδιαφέρον να αναδειχθεί: Ποια ήταν η κατάσταση αυτών των ανθρώπων; Υπήρξαν οργανωμένες πρωτοβουλίες διεκδίκησης αποζημιώσεων όπως συνέβη σε άλλες περιπτώσεις; Υπήρξε κρατική ή άλλου είδους αρωγή; Η αλήθεια είναι πως στην προσπάθεια αναζήτησης τέτοιων πληροφοριών, συνάντησα όχι μόνο δυσκολίες εύρεσης αλλά και τεκμηρίωσή τους. Δεν συνιστά ωστόσο πρόθεσή μου να αναλυθεί το εν λόγω ζήτημα, καλό θα ήταν ωστόσο να υπάρχει υπόψη προς μελλοντική διερεύνηση.

Για την εκπόνηση της παρούσας μελέτης, αξιοποιήθηκε αδημοσίευτο πρωτογενές αρχειακό υλικό το οποίο βρίσκεται στα Αρχεία του νομού Άρτας (παράρτημα των ΓΑΚ). Συγκεκριμένα πρόκειται για δικαστικά έγγραφα και ειδικότερα για αποφάσεις

του Πρωτοδικείου Άρτας, για τις αποζημιώσεις των θυμάτων που υπέστησαν διώξεις του εθνικοσοσιαλισμού, βάσει του Ν.Δ. 4178-1961. Χρονικά η εργασία εκτείνεται από το 1943 έως το 1944, οπότε και περιγράφεται το πλαίσιο που διαμόρφωσαν, τόσο οι δράσεις των αντιστασιακών δυνάμεων εναντίον των δυνάμεων κατοχής όσο και οι επιχειρήσεις των τελευταίων εις βάρος των ανταρτών. Τόσο οι μεν όσο και οι δε, διαμόρφωσαν το υπόβαθρο πάνω στο οποίο συντελέστηκαν η ενέργειες εις βάρος του άμαχου πληθυσμού.

Εν συνεχεία μελετώνται οι πρωτοβουλίες διεκδίκησης αποζημιώσεων από την ΟΔΓ, που οδήγησαν τελικά στην ψήφιση του Ν.Δ. 4178-1961 και την απόδοση αποζημιώσεων για συγκεκριμένες κατηγορίες θυμάτων, για να φτάσουμε τέλος στη μελέτη των δικαστικών υποθέσεων του 1961.

Πιο συγκεκριμένα, μέσα από ένα πλήθος φακέλων, 8 στον αριθμό γενικών φακέλων, που περιείχαν 6 έως 9 υποφακέλους ο καθένας, εκείνοι που αφορούσαν τις προς μελέτη αποφάσεις ήταν ο φάκελος 4 με 6 υποφακέλους και ο φάκελος 5 με 7 υποφακέλους. Οι φάκελοι αυτοί περιλάμβαναν κάθε είδους απόφαση του πρωτοδικείου, από διαζύγια και εξώδικα έως πράξεις υιοθεσίας και άλλα είδη δικαστικών υποθέσεων. Η μελέτη του αρχειακού υλικού έγινε επιτόπου στο χώρο όπου στεγάζονται τα αρχεία του νομού Άρτας. Πρόκειται για ταξινομημένο υλικό. Οι φάκελοι στην πλειοψηφία τους ήταν δακτυλόγραφοι και σε γενικές γραμμές σε αρκετά καλή κατάσταση, πλην ορισμένων σημείων που ήταν μερικώς φθαρμένοι.

Παρά το γεγονός ότι έχει εντοπιστεί, από την μελέτη των εγγράφων, επιπλέον αρχειακό υλικό που αφορά το συγκεκριμένο αντικείμενο και εκτείνεται χρονολογικά έως το 1962, ενδεχομένως και μεταγενέστερα, δεν κατέστη δυνατό να μελετηθεί το εν λόγω υλικό. Οι πληθώρα των εγγράφων για το έτος 1961 και τα στενά χρονικά περιθώρια για την εκπόνηση της διπλωματικής εργασίας, δεν επέτρεψαν τη μελέτη του υλικού που εκτείνεται σίγουρα έως το 1962. Θα είχε λοιπόν εξαιρετικό ενδιαφέρον να μελετηθεί μελλοντικά, ώστε να λειτουργήσει συμπληρωματικά ως προς το ευρήματα της παρούσας έρευνας και να ολοκληρωθεί η εικόνα σχετικά με τους αποζημιωθέντες στο νομό Άρτας.

Σε κάθε δικαστική απόφαση περιλαμβάνονται τα πρακτικά της δίκης, καταθέσεις και μαρτυρίες και τέλος η απόφαση αποδοχής ή απόρριψης από τη δικαστική αρχή. Προκειμένου να αποκατασταθεί μια πληρέστερη εικόνα για το αντικείμενο της έρευνας, παρεμβάλλονται στοιχεία που αντλήθηκαν από δύο εκπομπές ντοκιμαντέρ, που σχετίζονται με το ολοκαύτωμα στο χωριό Κομμένο. Πρόκειται για μαρτυρίες

επιζώντων μαρτύρων του ολοκαυτώματος, μέσω των οποίων αποτυπώνεται μια ευρύτερη εικόνα τόσο για τα γεγονότα, όσο και για το βίωμα των διώξεων και τον αντίκτυπό τους στη ζωή τους. Για τα θύματα των άλλων περιοχών που αναφέρονται στην εργασία, παρά το γεγονός ότι αναζητήθηκε επιπλέον πρωτογενές υλικό, όπως ημερολόγια απομνημονεύματα ή οπτικοακουστικό υλικό, το οποίο θα εμπλούτιζε περεταίρω την έρευνά μου, δε βρέθηκε κάτι σχετικό. Γενικότερα οι αναφορές σχετικά με τα γεγονότα που μελετώνται για την περιοχή της Άρτας, είναι φειδωλές.

Επιπλέον όσον αφορά τα άρθρα του νομοθετικού διατάγματος 4178-1961 μελετήθηκαν, όχι μόνο από τη σχετική βιβλιογραφία, αλλά και από τη δημοσίευσή του στην εφημερίδα της κυβερνήσεως.

Η παρούσα εργασία κινείται στο φάσμα της ποιοτικής έρευνας καθώς προσπαθεί να τεκμηριώσει μέσα από μαρτυρίες και καταθέσεις το πλαίσιο μιας εποχής. Παράλληλα είναι και βιβλιογραφική, καθώς για τη στήριξη των ευρημάτων που προέκυψαν από την έρευνα, αξιοποιήθηκαν βιβλιογραφικές αναφορές.

Βιβλιογραφική επισκόπηση:

Μελετώντας κανείς την υπάρχουσα βιβλιογραφία σχετικά με την εποχή του Β΄ Παγκοσμίου Πολέμου στην περιοχή της Άρτας, διαπιστώνει ότι υπάρχουν μελέτες που έχουν ασχοληθεί με πτυχές του θέματος, είτε σε μονογραφίες, ξεκινώντας χρονολογικά από το πόνημα του Στέφανου Παππά, *Το ολοκαύτωμα του Κομμένου*, το οποίο δημοσιεύτηκε μόλις το 1946, ή το δίτομο του Αλέκου Κουτσούκαλη, *Η εθνική αντίσταση του νομού Άρτας 1940-1945*, είτε σε συλλογικούς τόμους, χρονικά μεταγενέστερα, όπου και πάλι εξετάζονται γεγονότα του Β΄ Παγκόσμιου Πολέμου τοποθετημένα πάνω σε συγκεκριμένο θεματικό άξονα.

Σχετικά με τις μελέτες που αφορούν τις πληγείσες από τα γερμανικά στρατεύματα περιοχές, υπάρχει ναι μεν περιορισμένη, αλλά αξιόλογη σε περιεχόμενο βιβλιογραφία για το Κομμένο. Από αυτή, χρησιμοποιήθηκαν κατά κύριο λόγο το βιβλίο του Δημήτρη Βλαχοπάνου, *Άι Κομμένο της άσβεστης μνήμης*, Δήμος Νικολάου Σκουφά, Εντύπωσις, Άρτα [4]2021 και το δίτομο του Φρανκ Μάγερ, *Αιματοβαμμένο Εντελβάις. Η πρώτη ορεινή μεραρχία, το 22ο τάγμα στρατού και η εγκληματική δράση του στην Ελλάδα, 1943-1944*, τ.α΄και β΄, Βιβλιοπωλείον της εστίας, Αθήνα 2009, όπως και το πόνημα του ιδίου *Η φρίκη του Κομμένου*, Καλέντης, Αθήνα [2]1998.

Περισσότερο περιορισμένες και χρονικά πιο πρόσφατες είναι οι αναφορές στις υπόλοιπες περιοχές, οι οποίες εντοπίζονται σε συλλογικούς τόμους, όπως το *Μαρτυρικό χωριό Καταρράκτης Άρτας. Μαρτυρίες και μνήμες κατοχής,* Πέτρα, Αθήνα

2021 και τα *Τζουμερκιώτικα Χρονικά* που εκδίδεται κάθε χρόνο από την Ιστορική και Λαογραφική Εταιρεία Τζουμέρκων, καθώς και το πόνημα του Κώστα Βάγια, *Η Άρτα του πολέμου και της κατοχής*, Σκουφάς, Άρτα 2004.

Για την απόκτηση της ευρύτερης εικόνας κι αίσθησης του κλίματος των εκκαθαριστικών επιχειρήσεων και των αντιποίνων αντλήθηκαν πληροφορίες από το βιβλίο του Mark Mazower, *Στην Ελλάδα του Χίτλερ: Η εμπειρία της Κατοχής*, Αλεξάνδρεια, Αθήνα 1994 και το συλλογικό έργο με επιμέλεια των Χρήστου Χατζηιωσήφ και Προκόπη Παπαστρατή, *Ιστορία της Ελλάδας του 20ού αιώνα. Β΄ Παγκόσμιος Πόλεμος. Κατοχή-Αντίσταση 1940-1945*,τ.Γ, Βιβλιόραμα, Αθήνα 2007.

Για την παρουσίαση των διεκδικήσεων αποζημιώσεων από μέρους της ΟΔΓ προς τα θύματα της Ελλάδας στηρίχτηκα βιβλιογραφικά στα παρακάτω πονήματα: Kralova Katerina, *Στη σκιά της κατοχής. Οι ελληνογερμανικές σχέσεις την περίοδο 1940-2010*, Αλεξάνδρεια, Αθήνα 2013, Κωνσταντινάκου Δέσποινα-Γεωργία, Πολεμικές οφειλές και εγκληματίες πολέμου στην Ελλάδα. Ψάχνοντας την ηθική κι υλική δικαίωση μετά τον Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο, Αλεξάνδρεια, Αθήνα 2015 και το συλλογικό με επιμέλεια των Στράτου Δορδανά και Νίκου Παπαναστασίου, *Ο «μακρύς» ελληνογερμανικός εικοστός αιώνας. Οι μαύρες σκιές στην ιστορία των διμερών σχέσεων*, Επίκεντρο, Θεσσαλονίκη 2018.

Διάρθρωση εργασίας:

Η εργασία απαρτίζεται από τρία κεφάλαια. Το πρώτο κεφάλαιο μελετά το ιστορικό πλαίσιο του Β΄ Παγκόσμιου Πολέμου με άξονα την κατοχή και την οργάνωση της αντίστασης στο νομό Άρτας. Αποτελείται από δύο ενότητες. Στην πρώτη αναφέρεται εν συντομία η κατάκτηση της χώρας από τους Γερμανούς, ενώ η δεύτερη αναφέρεται στα χαρακτηριστικά της Άρτας πριν τον πόλεμο, περιγράφει εν συνεχεία την κατάσταση της πόλης και των περιχώρων στα χρόνια της κατοχής, την παρουσία των αντιστασιακών οργανώσεων στην περιοχή των Τζουμέρκων και τη διαμόρφωση του κλίματος που ευνόησε το κλίμα εκφοβισμού και αντιποίνων από τις γερμανικές δυνάμεις κατοχής.

Το δεύτερο κεφάλαιο διερευνά, μέσα από βιβλιογραφικές κυρίως αναφορές, τις διεκδικήσεις γερμανικών αποζημιώσεων από τη λήξη του πολέμου, μέχρι την ψήφιση του νόμου 4178/1961, που αναλύεται διεξοδικότερα. Το δεύτερο κεφάλαιο αποτελείται επίσης από δυο ενότητες. Η πρώτη αναφέρεται στο ζήτημα των αποζημιώσεων μετά τον πόλεμο και η δεύτερη στην συμφωνία της Βόννης (1960) και το νόμο περί απονομής των αποζημιώσεων.

Το τρίτο κεφάλαιο διερευνά το ζήτημα των αποζημιώσεων, βάσει του νόμου 4178/1961 στο νομό Άρτας, αναλύοντας το περιεχόμενο των δικαστικών αποφάσεων του Πρωτοδικείου Άρτας, για τους αποζημιωθέντες του νομού, κατά το έτος 1961. Στην πρώτη ενότητα περιγράφονται τα χαρακτηριστικά των αιτήσεων και αποφάσεων του Πρωτοδικείου. Η δεύτερη ενότητα μελετά τις δικαστικές αποφάσεις και χωρίζεται σε έξι υποενότητες με άξονα τον τόπο διεξαγωγής των γερμανικών διώξεων.

Στη συνέχεια παρατίθενται πίνακες γραφικών αναπαραστάσεων, με στοιχεία που προέκυψαν από την έρευνα της γραφούσης. Ακολουθούν τα συμπεράσματα, ο πίνακας πηγών και βιβλιογραφίας, ενώ στο τέλος προστίθεται παράρτημα με δείγμα από το αρχειακό υλικό που μελετήθηκε για το οποίο δόθηκε ειδική άδεια για τη δημοσίευσή του από τον προϊστάμενο των αρχείων, κύριο Άρη Κόκκα, τον οποίο και ευχαριστώ θερμά .

Η διαδρομή μέχρι την ολοκλήρωση της εργασίας δεν ήταν ούτε εύκολη ούτε χωρίς εμπόδια. Οι δυσκολίες που συνάντησα οφείλονται κατά κύριο λόγο στην απόσταση του τόπου κατοικίας μου, την Άρτα, από τα ερευνητικά κέντρα. Εκτός από το αρχειακό υλικό, που αποτελεί τη βάση της ερευνάς μου, το οποίο φυλάσσεται στην πόλη της Άρτας, υπηρεσίες και βιβλιοθήκες με υλικό που θα μπορούσε να εμπλουτίσει και να διευρύνει το πεδίο της έρευνάς μου, βρίσκονται εκτός της πόλης. Επιπλέον το περιεχόμενο του υλικού που μελετήθηκε δεν είναι ψηφιοποιημένο, συνεπώς η μελέτη και η αποδελτίωση των στοιχείων έγινε επιτόπου. Όση γοητεία ή ενδιαφέρον κι αν είχε η επιτόπια μελέτη του αρχειακού υλικού δεν ήταν ωστόσο εύκολο, να ανατρέξω στο υλικό τη δεδομένη στιγμή που ήταν απαραίτητο. Ακόμη μία δυσκολία ήταν η φθορά, λόγω παλαιότητας, σε κάποια σημεία των εγγράφων, γεγονός που δυσχέρανε την έρευνα μου.

Το βασικό ερώτημα στο οποίο εστιάζει η παρούσα εργασία είναι το εξής: πώς τα γεγονότα που συντελέστηκαν στην περιοχή της Άρτας κατά τα έτη 1943 και 1944, επηρέασαν τους ανθρώπους που τα βίωσαν; Τι έχει μείνει στη συλλογική μνήμη και το συναίσθημα των πρωταγωνιστών των γεγονότων και των οικογενειών τους; Επιχειρείται έτσι να απαντηθεί, πώς τα γεγονότα αυτά πέρασαν ως βίωμα στα επόμενα χρόνια και στις επόμενες γενιές και τι προεκτάσεις μπορεί να έλαβε. Μια τέτοια εικόνα για τις κοινωνίες των περιοχών αυτών επιχειρείται να δοθεί μέσα από τις μαρτυρίες, και τις καταθέσεις που αντλήθηκαν μέσα από το αρχειακό υλικό που μελετήθηκε στην παρούσα εργασία.

Κεφάλαιο 1ο

1. Ο πόλεμος και οι απαρχές της γερμανικής κατοχής

Η κήρυξη του πολέμου στην Ελλάδα από την Ιταλία στις 28 Οκτωβρίου 1940, βρίσκει τον ελληνικό στρατό να μειονεκτεί από κάθε άποψη εν συγκρίσει με αυτόν του αντιπάλου. Παρά το γεγονός αυτό οι ελληνικές δυνάμεις κατάφεραν να απωθήσουν τις κατά πολύ ανώτερες ιταλικές. Είναι ευρέως γνωστά τα ανδραγαθήματα των ελλήνων στρατιωτών στο αλβανικό μέτωπο εναντίον των ιταλικών δυνάμεων, το φθινόπωρο και το χειμώνα του 1940 - 1941. Ο ελληνικός στρατός κάτω από αντίξοες συνθήκες, αποσπούσε τη μια νίκη ύστερα από την άλλη.[1]

Βλέποντας και αξιολογώντας την κατάσταση αυτή ο Χίτλερ παίρνει την απόφαση να κινηθεί προς τα Βαλκάνια. Έτσι η Γερμανία, ασύγκριτα πιο ισχυρή από τις ιταλικές δυνάμεις, προετοιμαζόταν, από τον Ιανουάριο του 1941, για να επιτεθεί εναντίον του ελληνικού κράτους. Στις 6 Απριλίου του 1941 εκδηλώνεται η επίθεση των γερμανικών μεραρχιών εναντίον της Ελλάδας. Στις 9 του μηνός καταλαμβάνουν την πόλη της Θεσσαλονίκης και στις 27 του ίδιου μήνα κατέλαβαν την Αθήνα. Στις 30 Απριλίου ολόκληρη η χώρα, με εξαίρεση την Κρήτη είχε κυριευτεί από τις δυνάμεις των ναζί.[2]

Αφού λοιπόν οι Γερμανοί κυρίευσαν την Ελλάδα, προέβησαν εν συνεχεία στον έλεγχό της, με τους συμμάχους της, Ιταλία και Βουλγαρία. Ο Χίτλερ έχοντας μπροστά του την εκστρατεία εναντίον της Σοβιετικής Ένωσης, γνωστή ως επιχείρηση Μπαρμπαρόσα,[3] η οποία απαιτούσε σύσσωμη την παρουσία των γερμανικών στρατιωτικών δυνάμεων, επέτρεψε στους Ιταλούς, -θεωρώντας εύκολη περίπτωση την Ελλάδα- να έχουν υπό την κατοχή τους το μεγαλύτερο μέρος του ελληνικού κράτους, περίπου το 70%. Οι Γερμανοί κράτησαν για το εαυτό τους τις περιοχές γύρω από την πόλη της Αθήνας, τον Πειραιά, τη Θεσσαλονίκη και τις περιοχές γύρω από αυτή, το μεγαλύτερο μέρος της Κρήτης - εκτός από το Λασίθι, το οποίο βρέθηκε στα χέρια των Ιταλών, μερικά νησιά του Αιγαίου και τα νησιά του Σαρωνικού, συνολικά 12% με περίπου 15%. Τέλος, παρέδωσαν την Ανατολική Μακεδονία και τη Θράκη στους Βούλγαρους, ως ένα μεγάλο ευχαριστώ για τη διευκόλυνση εισβολής

[1] Κώστας Κωστής, *Τα κακομαθημένα παιδιά της ιστορίας. Η διαμόρφωση του ελληνικού κράτους*, 18ος-21ος αιώνας, Πατάκης, Αθήνα 2018, σ. 646-650.
[2] Στο ίδιο, σ. 653-656.
[3] Πάνος Τσακαλογιάννης, *Σύγχρονη Ευρωπαϊκή Ιστορία. Από τη Βαστίλλη στον 21ο αιώνα,* τ. 2, Εστία, Αθήνα[5] 2019, σ. 286-290.

των γερμανικών δυνάμεων στη χώρα. Με τον τρόπο αυτό, η Βουλγαρία απέκτησε την προσδοκώμενη πρόσβασή της στο Αιγαίο.[4] Έτσι ο ελληνικός λαός διήλθε στη φάση της τριπλής κυριαρχίας. Ο ελληνικός πληθυσμός, κατά τα χρόνια της κατοχής, έζησε κάτω από δραματικές συνθήκες βιώνοντας φοβερή πείνα, μαζικές συλλήψεις, εγκλεισμούς σε στρατόπεδα συγκέντρωσης, καταστροφές ολόκληρων περιοχών και καθημερινές εκτελέσεις.

Ωστόσο, ο Χίτλερ δεν είχε υπολογίσει το αντιστασιακό πνεύμα των Ελλήνων. Η οργάνωση της Ελληνικής Αντίστασης ξεκινά το 1941 με τη σύσταση του Εθνικού απελευθερωτικού μετώπου (ΕΑΜ), στις 27 Σεπτεμβρίου 1941, από το Κομμουνιστικό Κόμμα Ελλάδας και τη στρατιωτική του δύναμη, ελληνικό λαϊκό απελευθερωτικό στρατό, ΕΛΑΣ. Παράλληλα, λίγο νωρίτερα, στις 9 Σεπτεμβρίου 1941, είχε ιδρυθεί ο Εθνικός Δημοκρατικός Ελληνικός Σύνδεσμος (ΕΔΕΣ) υπό την ηγεσία του αρτινής καταγωγής, Ναπολέοντα Ζέρβα (1891-1957), ο οποίος οργανώνει αντιστασιακή δράση υπό την καθοδήγηση και υποστήριξη των Βρετανών. Οι αντιστασιακές αυτές ομάδες αντιστέκονται σθεναρά έναντι των κατακτητών και καταφέρνουν σημαντικά πλήγματα κατά των Ιταλών.[5]

Λαμβάνοντας υπόψη ο Χίτλερ αυτή την κατάσταση, αποφασίζει να ενισχύσει τους συμμάχους του με την αποστολή γερμανικών δυνάμεων στην Ελλάδα με σκοπό να περιορίσει τις ομάδες αντίστασης και να εμποδίσει το ενδεχόμενο απόβασης συμμαχικών δυνάμεων στην Ελλάδα. Καταφθάνουν λοιπόν στην Ελλάδα πέντε μεραρχίες των γερμανικών στρατιωτικών δυνάμεων ανάμεσα στις οποίες και η 1η ορεινή Μεραρχία στην Ήπειρο, γνωστή και ως Μεραρχία Εντελβάις από το σήμα του, το γνωστό αλπικό λουλούδι, η οποία συνδέεται άμεσα με τις επιχειρήσεις των Γερμανών στην περιοχή της Άρτας και της Ηπείρου ευρύτερα.[6]

1. Κατοχή και αντίσταση στην Άρτα

Πριν την έναρξη του πολέμου τον Οκτώβριο του 1940, η Άρτα ήταν μια ήσυχη

[4]Βασιλική Λάζου, «Εδαφικός κατακερματισμός. Η κατοχή της Ελλάδας από τις δυνάμεις του Άξονα», στο: *Ιστορία του Νέου Ελληνισμού 1770-2000*, τμ.8, Ελληνικά γράμματα, Αθήνα 2003,σελ 33-43· Χέρμαν Φρανκ Μάγερ, *Αιματοβαμμένο Εντελβάις. Η πρώτη ορεινή μεραρχία, το 22ο τάγμα στρατού και η εγκληματική δράση του στην Ελλάδα, 1943-1944*, τμ.Α, Βιβλιοπωλείον της εστίας, Αθήνα 2009,σελ.185-186· Γεωργία Καρανάτση, *Το μαρτυρικό χωριό Κομμένο της Άρτας. Η σφαγή του 1943,* (αδημοσίευτη εργασία χειμερινού εξαμήνου), 2023, Πανεπιστήμιο Νεάπολις Πάφος, σ. 4.

[5] Χάγκεν Φλάισερ, *Στέμμα και σβάστικα. Η Ελλάδα της κατοχής και της αντίστασης,* τ.1, Παπαζήσης, Αθήνα 1995, σ.147-150· βλ. επίσης Βαγγέλης Τζούκας, *Οι οπλαρχηγοί του ΕΔΕΣ στην Ήπειρο 1942-1944. Τοπικότητα και πολιτική ένταξη,* Εστία, Αθήνα 2013, σ. 28· Καρανάτση , ο.π., σ. 4.

[6] Μάγερ, ό.π., σ. 190· Καρανάτση, στο ίδιο,σ. 5.

μικρή πόλη της επαρχίας, με όλα εκείνα τα χαρακτηριστικά των επαρχιακών πόλεων που προσπαθούσαν να μιμηθούν το χαλαρό τρόπο ζωής και την υψηλή ποιότητα ζωής της πρωτεύουσας. Το βιοτικό επίπεδο των κατοίκων της είχε αρχίσει να βελτιώνεται αισθητά και μια δυναμικά ανερχόμενη αστική τάξη, άρχισε να διαδραματίζει σημαντικό ρόλο στις πολιτικές και πολιτισμικές εξελίξεις της πόλης.[7]

Η πολιτική αντιπαράθεση ανάμεσα στη βενιζελική και αντιβενιζελική παράταξη, στοιχείο που στιγμάτισε την πολιτική ζωή της χώρας κατά την περίοδο του μεσοπολέμου, όπως ήταν φυσικό επηρέασε την κοινωνία της Άρτας, ενώ η σταδιακή παρουσία του κομμουνιστικού κόμματος άρχισε σιγά-σιγά να μεταβάλλει το πολιτικό πεδίο, διαδραματίζοντας και εδώ σημαντικό ρόλο στις μελλοντικές εξελίξεις. Έτσι λοιπόν, η περίοδος του μεσοπολέμου βρίσκει την πόλη της Άρτας σε τροχιά κοινωνικής και πνευματικής ανάπτυξης. Από την άλλη, τα εκσυγχρονιστικά αυτά χαρακτηριστικά δεν παρουσιάζονται και στα χωριά του νομού, κυρίως του ορεινού όγκου, τα οποία εξακολουθούν να λειτουργούν σε μια πιο παραδοσιακή βάση, με τοπικιστικά χαρακτηριστικά.[8]

Η κατάληψη της Αλβανίας από τα ιταλικά στρατεύματα ανησύχησε τους κατοίκους της Άρτας, οι οποίοι δεν έκρυβαν τον φόβο τους για το γεγονός ότι η σύγκρουση με την Ιταλία ήταν κοντά. Το μέγεθος του φόβου αυτού γίνεται αντιληπτό και από την επιστράτευση που έγινε στην ευρύτερη περιοχή της Ηπείρου τον Αύγουστο του 1939, με σκοπό να ενισχυθεί οι φύλαξη στα ελληνοαλβανικά σύνορα. Το ενδεχόμενο μιας εμπόλεμης σύρραξης κινητοποίησε τις τοπικές αρχές της μικρής πόλης, οι οποίες άρχισαν να προετοιμάζονται για την επικείμενη ρήξη με τη γείτονα χώρα. Κατασκευάστηκαν καταφύγια, οργανώθηκε η αεράμυνα της πόλης και δόθηκαν ειδικές οδηγίες στους κατοίκους της για μέτρα που θα έπρεπε να λάβουν σε περίπτωση επίθεσης, όπως για παράδειγμα η συσκότιση. [9]

Τα μέτρα ωστόσο αυτά, δεν ήταν αρκετά για να προστατέψουν τους κατοίκους της Άρτας από τον ανελέητο βομβαρδισμό που δέχτηκε η πόλη το Μεγάλο Σάββατο και την Κυριακή του Πάσχα, 19 και 20 Απρίλιου 1941. Ο απολογισμός του βομβαρδισμού από τις γερμανικές αεροπορικές δυνάμεις ήταν 25 νεκροί,

[7] Κώστας Βάγιας, *Η Άρτα του πολέμου και της κατοχής*, Σκουφάς, Άρτα 2004σ. 18-19.
[8]Στο ίδιο,σ. 19· βλ. επίσης, Βάγγέλης Τζούκας, «Η Άρτα της κατοχής και της αντίστασης: μια συνοπτική επισκόπηση», (διατίθεται στο: http://academia.edu, πρόσβαση:5 Ιανουαρίου 2024).
[9] Βάγιας, ό.π.,σ. 21-24· επιπλέον στοχεία για τη επιστράτευση του 1939, στην περιοχή της Ηπείρου, βλ. Γιαννάκος (Γιάννης) Μαστρογιάννης, *Χρονικό. Το λαϊκό κίνημα στο νομό Άρτας (1931-1945)*, Πέτρα, Αθήνα 2004,σ. 21.

εκατοντάδες πολίτες τραυματίες, ανάμεσα τους γυναίκες και παιδιά. Δεκάδες οικίες καταστράφηκαν ολοσχερώς και πολλά καταστήματα υπέστησαν ανυπολόγιστες ζημιές.[10]

Η κατάκτηση της χώρας από τους Γερμανούς και ο τεμαχισμός της σε ζώνες κατοχής, προκάλεσαν εξαρχής μεγάλη ανησυχία στον ελληνικό λαό και στους Εβραίους. Ο δύσκολος χειμώνας του 1941-1942, η έλλειψη βασικών αγαθών, ο λιμός, οι ασθένειες, τύφος και φυματίωση, ο καλπάζων πληθωρισμός και η μαύρη αγορά καθιστούν την καθημερινότητα των Ελλήνων ακόμα πιο εφιαλτική. Περισσότερο δύσκολη ήταν η κατάσταση στις μεγαλύτερες πόλεις της Ελλάδας.

Η εικόνα που παρουσιάζει Άρτα είναι παρόμοια. Χειμώνας δύσκολος, κατεστραμμένες υποδομές, γκρεμισμένα σπίτια και καταστήματα, επιτάξεις και καταλήστευση ειδών διατροφής από τους κατακτητές, άνθρωποι πεινασμένοι και δυστυχισμένοι. [11]

Ωστόσο, οι κάτοικοι της Άρτας δεν έζησαν την τραγικότητα του λιμού στο βαθμό από την έζησαν οι κάτοικοι των μεγαλουπόλεων και κυρίως αυτοί της Αθήνα και του Πειραιά. Στις αγροτικές περιοχές μάλιστα, της ευρύτερης περιοχής, παρά τις όποιες δυσκολίες, τη φτώχεια και τις συχνές επιτάξεις ειδών διατροφής από τις κατοχικές δυνάμεις η πείνα δεν υπήρξε τόσο εκτεταμένο φαινόμενο όσο στα αστικά κέντρα.[12] Η έλλειψη των βασικών ειδών διατροφής αντιμετωπίστηκε από τους αγροτικούς πληθυσμούς, με εναλλακτικούς τρόπους όπως «ο ρογγισμός»[13] και η ανταλλαγή αγαθών. Επιπλέον, στα χωριά οι κάτοικοι, κατάφεραν να επιβιώσουν είτε από αυτά που καλλιεργούσαν είτε από όσα λάμβαναν από τη φύση.[14]

[10] Μαστρογιάννης, ό.π., σ. 24. Για λεπτομέρειες και μαρτυρίες σχετικά με τον βομβαρδισμό της Άρτας, βλ. Βάγιας,ό.π., σ. 66-90.

[11] Αλέκος Κουτσούκαλης, *Η εθνική αντίσταση του νομού Άρτας 1940-1945*,τ. α΄, Ιωλκός, Αθήνα 1985,σ. 165 & 186.

[12] Μαρτυρίες της εποχής αναφέρουν ότι το χειμώνα του 1941 και του 1942 κατέφθανε στα χωριά της Άρτας, πλήθος ανδρών και γυναικών από την Αθήνα και από άλλες περιοχές κυρίως της Αττικής, με είδη προικός και άλλα πολύτιμα αντικείμενα για να τα ανταλλάξουν με λιγοστά έστω τρόφιμα για να τα πάρουνε μαζί τους στην πρωτεύουσα. Τα χωριά του κάμπου της Άρτας, είχαν γεμίσει από άνδρες και γυναίκες, προερχόμενες από την πρωτεύουσα. Αυτοί σχεδόν δώριζαν στους κατοίκους των περιοχών αυτών τα διάφορα αντικείμενα που μετέφεραν μαζί τους, όπως ρούχα, ραπτομηχανές, κοσμήματα και άλλα τιμαλφή, με σκοπό να προμηθευτούν λάδι, ρύζι, καλαμπόκι, σιτάρι κι άλλα είδη βασικής διατροφής. Βλ. σχετικά, Μαστρογιάννης,ό.π.,σ.34·Φάνης Τσάκας, *Μαρτυρία για την αντίσταση και τον διωγμό*, Αθήνα 1982, σ.20.

[13] Οι κάτοικοι των ορεινών, κατά κύριο λόγο, χωριών που στερούνταν καλλιεργήσιμης γης, προέβαιναν σε ρογγισμούς, στο κάψιμο δηλαδή δασικών εκτάσεων, που περιείχαν φιλίκι, ρείκι, κοντοπούρναρο, κούμαρο και άλλα θαμνώδη δέντρα. Στη συνέχεια το έσπερναν με σιτάρι, κριθάρι και σίκαλη. Η μέθοδος αυτή είχε αποτέλεσμα και βοήθησε στην επίλυση των επισιτιστικών αναγκών του ορεινού πληθυσμού. Βλ. σχετικά στο Μαστρογιάννης,ό.π., σ.89-90.

[14]Τζούκας, «Η Άρτα της κατοχής και της αντίστασης: μια συνοπτική επισκόπηση», σ. 2 & Μαστρογιάννης, ό.π.,σ. 33.

Θα πρέπει ωστόσο να αναφερθεί ότι οι ναζιστικές εκκαθαριστικές επιχειρήσεις του ’43 μετέβαλαν τα δεδομένα. Εξαιτίας των επιχειρήσεων αυτών, οι αγροτικές περιοχές και κυρίως οι ορεινές υποσιτίζονταν. Την άνοιξη, μάλιστα του ’44, η κατάσταση στην Άρτα ήταν απελπιστική. [15]

Αυτό που επιπλέον βοήθησε τους κατοίκους της Άρτας, ώστε να αποφύγουν τις συνέπειες του λιμού, ήταν ότι είχε γίνει από νωρίς διανομή διαφόρων ειδών διατροφής, από την Εκκλησία και τον Ερυθρό Σταυρό, όπως τυρί, ρύζι, λάδι, βούτυρο, χαλβάς και σταφίδα, τη στιγμή που σε άλλες περιοχές της χώρας η έλλειψή τους ήταν κάτι παραπάνω από αισθητή.[16] Επιπλέον και το ΕΑΜ είχε αναλάβει πρωτοβουλία για τη διοργάνωσης συσσιτίων στην πόλη της Άρτας. [17]

Η Άρτα όπως και η υπόλοιπη Ήπειρος, από την άνοιξη του ‘41 βρίσκεται υπό την κατοχή των ιταλικών στρατευμάτων, τα οποία προσπαθούν με τους δικούς τους όρους, επιδρομές, ληστείες, λεηλασίες περιουσιών, να επιβληθούν στους κατοίκους των περιοχών που κατέχουν.[18] Στο πλαίσιο αυτό, η μικρή κοινωνία της Άρτας και των γύρω περιοχών (χωριά των Ραδοβυζίων, των Τζουμέρκων και χωριά του κάμπου) έπρεπε να βρουν τρόπους όχι μόνο επιβίωσης αλλά και αντίδρασης απέναντι στις νέες συνθήκες που επέβαλαν οι κατακτητές.

Οι άθλιες συνθήκες διαβίωσης από τη μια και ο διαρκής εκφοβισμός του πληθυσμού με διάφορα μέσα από τις ιταλικές δυνάμεις κατοχής από την άλλη, άρχισαν σταδιακά να διαμορφώνουν προϋποθέσεις οργανωμένης αντίστασης. Οι προϋποθέσεις μάλιστα αυτές ευνοήθηκαν και από διάφορες συνθήκες που χαρακτήριζαν την περιοχή, όπως η παρουσία στελεχών του ελληνικού στρατού, η ύπαρξη ενός σημαντικού αριθμού όπλων στα χωριά, καθώς και το αντιδραστικό αγωνιστικό πνεύμα που είχε κληροδοτηθεί από τις προηγούμενες γενιές στις επόμενες και που είχε διαμορφωθεί μέσα από τους εθνικούς αγώνες προγενέστερων εποχών.[19]

[15] Mark Mazower, *Στην Ελλάδα του Χίτλερ: Η εμπειρία της Κατοχής*, Αλεξάνδρεια, Αθήνα 1994,σ. 74-75, 211.
[16] Βάγιας, ό.π.,σ.130.
[17]Μαστρογιάννης, .ό.π., σ. 89. Επιπλέον πληροφορίες για τα συσσίτια που διοργανώθηκαν από αντιστασιακές οργανώσεις και άλλους φορείς, βλ. Μαρία Καβάλα, «Πείνα κι επιβίωση. Αντιμετώπιση των στερήσεων στην κατεχόμενη Ελλάδα», στο: *Ιστορία του Νέου Ελληνισμού 1770-2000*, τμ.8, Ελληνικά γράμματα, Αθήνα 2003,σ. 57-59.
[18] Αθανάσιος Γκότοβος, «Η Ήπειρος στην κατοχή, η Εντελβάις, η αντίσταση, τα αντίποινα και ο κατοχικός εμφύλιος», στο: *Μαρτυρικό χωριό Καταρράκτης. Μαρτυρίες και μνήμες κατοχής*, Πέτρα, Αθήνα, 2021,σ. 159.
[19]Βαγγέλης Τζούκας, «Ο ανταρτοπόλεμος στην Πίνδο και οι γερμανικές εκκαθαριστικές επιχειρήσεις», στο: *Μαρτυρικό χωριό Καταρράκτης. Μαρτυρίες και μνήμες κατοχής*, Πέτρα, Αθήνα 2021,σ.116-117· Τζούκας, ,«Η Άρτα της κατοχής και της αντίστασης: μια συνοπτική επισκόπηση», σ. 2.

Το καλοκαίρι του 1941 ιδρύεται στην Άρτα η οργάνωση ΕΛΛΑΣ-ΕΛΕΥΘΕΡΙΑ, από τους Γεράσιμο Μαλτέζο, Θόδωρο Ζαλοκώστα, Νάκο Μαστρογιάννη, Γιώργο Ζορμπαλά, Στυλιανό Τζουβάρα και από αλλά στελέχη του ελληνικού στρατού, θέτοντας μάλιστα υψηλούς στόχους, αναφορικά με τη μελλοντική της δράση. Παρ' όλα αυτά, οι οργάνωση αυτή, χωρίς να αποκτήσει τη δυναμική και την εμβέλεια που επιθυμούσε, αυτοδιαλύθηκε την άνοιξη του 1942. Ένα σημαντικό μέρος των μελών της οργάνωσης αυτής, ενσωματώθηκε στο ΕΑΜ.[20]

Η οργάνωση και η ανάπτυξη της αντίστασης στην περιοχή της Άρτας, όπως και της Ηπείρου ευρύτερα, ήταν εν τέλει έργο των κεντρικών οργανώσεων του ΕΑΜ και του ΕΔΕΣ. Το ΕΑΜ σιγά-σιγά και από το ξεκίνημα του 1942, αρχίζει να κάνει πιο δυναμική την παρουσία του στην πόλη της Άρτας, ενώ η παρουσία των δυνάμεων του ΕΔΕΣ, υπό τον Ναπολέοντα Ζέρβα, θα δώσει άλλη δυναμική στην ανάπτυξη του αντάρτικου στο νομό Άρτας. Μάλιστα, η αντάρτικη οργάνωση του Ζέρβα, θα είναι χωρίς καμία αμφιβολία αυτή που θα επικρατήσει στην περιοχή της Άρτας, τουλάχιστον στο αρχικό στάδιο της αντίστασης.[21]

Στις αρχές του 1943 οι αντιστασιακές δυνάμεις, που έδρευαν στις ορεινές περιοχές του νομού, θα αναπτυχθούν και θα εξελιχθούν σε μεγάλο βαθμό, ενώ και οι δύο οργανώσεις θα επιχειρήσουν μέσα από τις πολιτικές τους επιτροπές, που δραστηριοποιούνταν κυρίως στην πόλη της Άρτας, να εδραιώσουν την δύναμή τους και να αποκτήσουν μεγαλύτερη εμβέλεια.[22]

Ενώ έχει σχηματιστεί η άποψη ότι οι Ιταλοί κατακτητές μετέρχονταν πιο ήπιες πρακτικές πίεσης στους κατοίκους της περιοχής, όσοι ερευνητές(δικαστές ή αρμόδιοι για τη διερεύνηση των εγκλημάτων πολέμου) μεταγενέστερα διερεύνησαν τις εγκληματικές δράσεις των Ιταλών στην Ελλάδα (πλην του τρόπου με τον οποίο συμπεριφέρθηκαν έναντι των Εβραίων), διέγνωσαν ότι ελάχιστα διέφερε η στάση τους.[23] Έπειτα από τη συνθηκολόγηση της Ιταλίας, το Σεπτέμβριο του 1943, οι γερμανικές δυνάμεις ανέλαβαν αποκλειστικά την ρύθμιση και διαχείριση όλων των

[20] Τζούκας ,Οι *οπλαρχηγοί του ΕΔΕΣ στην Ήπειρο,* σ. 27-28· Βαγγέλης Τζούκας «Από τον «ένοπλο» στον «αντάρτη»: Όψεις της Εθνικής Αντίστασης στην Ήπειρο.», στο: *Τζουμερκιώτικα χρονικά, Ιστορική και Λαογραφική Εταιρεία Τζουμέρκων*, τχ. 8, Πέτρα, Αθήνα 2007, σ. 97. Για πιο αναλυτικά στοιχεία σε σχέση με την οργάνωση ΕΛΛΑΣ-ΕΛΕΥΘΕΡΙΑ, βλ. Κουτσούκαλης ό.π. 149-157.
[21] Τζούκας, Οι οπλαρχηγοί, σ. 27-28 & 33.
[22] Τζούκας, «Η Άρτα της κατοχής», σ.3.
[23]Βασιλική Λάζου, «Αντίποινα των δυνάμεων κατοχής στην Ελλάδα(1941-1944), στο: *Τζουμερκιώτικα χρονικά, Ιστορική και Λαογραφική Εταιρεία Τζουμέρκων*, τχ. 14, Πέτρα, Αθήνα 2013, σ.143· Χρήστος Χατζηιωσήφ, Προκόπης Παπαστρατής(επιμ), *Ιστορία της Ελλάδας του 20ού αιώνα. Β΄ Παγκόσμιος Πόλεμος. Κατοχή-Αντίσταση 1940-1945,*τ.Γ, Βιβλιόραμα, Αθήνα 2007, σ., 69-99.

υποθέσεων του ελληνικού κράτους, υιοθετώντας μια πολύ πιο επιθετική τακτική, μεταβάλλοντας έτσι τα δεδομένα στην περιοχή.[24]

Την ίδια περίοδο (φθινόπωρο του 1943), οι αντιστασιακές δυνάμεις βρισκόταν στο απόγειο της δράσης τους. Η ιταλική συνθηκολόγηση (Σεπτέμβριος 1943) είχε ως αποτέλεσμα την αύξηση του αριθμού των όπλων και άλλων στρατιωτικών ειδών για τις αντιστασιακές δυνάμεις και κυρίως για τον ΕΛΑΣ.[25] Παράλληλα, είχε αυξηθεί και η έκταση των ελεύθερων ελληνικών περιοχών, εφόσον οι ιταλικές φρουρές είχαν αποχωρήσει, ενώ η απήχηση και η δυναμική της αντίστασης, κατά την περίοδο αυτή, βρισκόταν στο ζενίθ της. Βέβαια, το καλοκαίρι του '43 σχεδόν όλες, οι μικρότερης κλίμακας, αντιστασιακές οργανώσεις οι οποίες είχαν δημιουργηθεί με γρήγορο και βιαστικό τρόπο έτσι ώστε να ενισχύσουν την Ελλάδα σε μια πιθανή επέμβαση των συμμάχων σε αυτήν και λειτουργούσαν ανταγωνιστικά απέναντι στο ΕΑΜ-ΕΛΑΣ, είχαν διαλυθεί αφήνοντας ως κυρίαρχο αντίπαλο του ΕΛΑΣ, τον ΕΔΕΣ, ο οποίος κρατούσε πολύ ισχυρές δυνάμεις κυρίως στην περιοχή της Ηπείρου.[26]

Οι Γερμανοί πολύ γρήγορα διέγνωσαν τον κίνδυνο που θα δημιουργούσε για αυτούς η αναγκαστική διαίρεση της χώρας σε περιοχές κατοχής και κυριαρχίας των αντάρτικων δυνάμεων. Η διάσταση μεταξύ των δύο σημαντικότερων αντιστασιακών οργανώσεων, του ΕΑΜ και του ΕΔΕΣ, θα οδηγήσει σε ανοιχτή σύγκρουση το φθινόπωρο του 1943, μεγεθύνοντας στο μέγιστο βαθμό την πόλωση μεταξύ τους καθώς και την αμηχανία μεταξύ των κατοίκων, των μικρών κοινωνιών, της περιοχής των Τζουμέρκων.[27]

Οι Γερμανοί, είχαν επιπλέον αντιληφθεί τις δυνατότητες και τις ευκαιρίες που τους προσέφερε η ελληνική κοινωνία στην αντιμετώπιση αυτού του κινδύνου. Χωρίς λοιπόν καμία καθυστέρηση, άρχισαν να εφαρμόζουν ένα βίαιο σχέδιο εκκαθάρισης σε περιοχές της υπαίθρου που κυριαρχούσαν οι αντιστασιακές δυνάμεις. Η τακτική των ανταρτών, ακόμη και τα χαρακτηριστικά τους προκαλούσαν ακραίο μίσος στους Γερμανούς. Ο θαυμασμός για το αρχαίο ελληνικό πνεύμα είχε από καιρό υποχωρήσει και είχε αντικατασταθεί από το βαλκανικό στερεότυπο, εμποτισμένο με τις θεωρίες του Γιάγκοπ Φίλιπ Φάλμεράγιερ περί σλαβικής προέλευσης των νεοελλήνων. Για τους Γερμανούς οι Έλληνες σε πολύ λίγα διέφεραν από τους Σλάβους και οι αντάρτες

[24] Τζούκας, «Η Άρτα της κατοχής και της αντίστασης: μια συνοπτική επισκόπηση», σ.3.
[25] Χάγκεν Φλάισερ, *Στέμμα και σβάστικα. Η Ελλάδα της κατοχής και της αντίστασης,* τ.2, Παπαζήσης, Αθήνα 1995, σ.213.
[26] Τζούκας, *Οι οπλαρχηγοί,* σ.39· Τζούκας, «Ο ανταρτοπόλεμος στην Πίνδο», σ. 118.
[27] Τζούκας «Από τον «ένοπλο» στον «αντάρτη», σ. 100.

ήταν εγκληματίες, ληστές και κατώτεροι, γι' αυτό σύμφωνα με τη ναζιστική θεωρία, η ζωή τους είχε μικρή αξία.[28]

Η περιοχή της Ηπείρου και κατ' επέκταση της Άρτας, βρέθηκε στο στόχαστρο των γερμανικών δυνάμεων. Η 1η ορεινή μεραρχία Εντελβάις θα φτάσει στην Ήπειρο το Ιούλιο του 1943, με σκοπό να καταστείλει τις αντιστασιακές δυνάμεις. Τα πράγματα για τους κατοίκους της Ηπείρου θα χειροτερεύσουν με τις στρατιωτικές επιχειρήσεις του ΕΛΑΣ και του ΕΔΕΣ στο πλαίσιο του σχεδίου «Animals» το καλοκαίρι του 1943. Στόχος του σχεδίου αυτού ήταν να δημιουργήσουν ένα είδος αντιπερισπασμού ώστε να κατευθυνθούν όλες οι αντίπαλες στρατιωτικές δυνάμεις στην Ελλάδα με στόχο να γίνει ευκολότερη η απόβαση στη Σικελία.[29] Έτσι μέσα από μία σειρά σαμποτάζ, που έλαβαν χώρα ως επί το πλείστον στην κεντρική και δυτική Ελλάδα, ήθελαν να δημιουργήσουν την αίσθηση ότι η απόβαση των Συμμάχων θα γίνει στην Ελλάδα. Η ηγεσία των αντιστασιακών δυνάμεων της χώρας, έχοντας την ψευδαίσθηση της συμμαχικής απόβασης στην Ελλάδα οργανώνουν μία σειρά από δολιοφθορές καταστρέφοντας γέφυρες, σιδηροδρομικές γραμμές και κομβικά οδικά σημεία ανεφοδιασμού των αντίπαλων στρατευμάτων, επικοινωνιακά δίκτυα, ενώ πλήγματα δέχτηκαν στρατιωτικές φάλαγγες και εχθρικά φυλάκια.[30]

Ο Στέφανος Σαράφης, αρχηγός του Ελληνικού Λαϊκού Απελευθερωτικού Στρατού (ΕΛΑΣ), μεταγενέστερα αναφέρει σχετικά με τις ενέργειες αυτές:

> *«οι αντάρτικοι αυτοί στρατοί έκαναν ανταρτοπόλεμο, δηλαδή χτυπούσαν τις συγκοινωνίες του εχθρού, τις εφοδιοπομπές του μεμονωμένα φυλάκια ή*

[28] Τζούκας, «Η Άρτα της κατοχής και της αντίστασης», σ.4 · Mazower, *Στην Ελλάδα του Χίτλερ,* σ. 184-186.

[29] Οι επιχειρήσεις αυτές είχαν την κωδική ονομασία animals σημαντικότερη εκ των οποίων ήταν αυτή της ανατίναξης της στρατηγικής σημασίας γέφυρας του Ασωπού (21 Ιουνίου 1943), μία επιχείρηση που επίσπευσε και την άφιξη των γερμανικών στρατευμάτων ενίσχυσης που αναφέρθηκαν παραπάνω. Στην Ήπειρο οι δυνάμεις των ανταρτών σε συνεργασία πάντα με τις βρετανικές δυνάμεις στο πλαίσιο της επιχείρησης «Animals» είχαν καταστρέψει την οδική αρτηρία από Τρίκαλα προς Ιωάννινα σε τρία σημεία. Στις 20 με 21 Ιουνίου 1943 καταστράφηκαν όλες οι τηλεγραφικές γραμμές μεταξύ Ιωαννίνων, Άρτας και Ηγουμενίτσας και σχεδόν όλοι οι τηλεγραφικοί στύλοι μεταξύ Άρτας και Αγρινίου, καταστράφηκαν επίσης όλες οι γέφυρες στρατηγικής σημασίας και σημαντικά μέρη του οδικού δικτύου, βλ. Καρανάτση, ό.π., σ. 5-6· Μάγερ, ό.π., σ.190-209, 211,216.

[30] ό.π.,σελ.192· Καρανάτση, ό.π.σ.5.

φρουρές ,μικρές φάλαγγες, κατάστρεφαν τις συγκοινωνίες και όταν η δύναμή τους μεγάλωνε και ήταν ανάλογη με τη δύναμη του εχθρού, τότε χτυπούσαν και μεγαλύτερες φρουρές και φάλαγγες αιφνιδιαστικά. Αυτά έκανε και ο ΕΛΑΣ. Οι αντάρτικοι στρατοί αναπτύχθηκαν και έδρασαν όταν οι συνθήκες ήταν ευνοϊκές, δηλαδή όταν οι δυνάμεις κατοχής ήσαν δυσανάλογες προς το κατεχόμενο έδαφος και όταν η επιχειρήσεις στα κύρια θέατρα του πολέμου άρχισαν να είνε σε βάρος των κατακτητών αυτό έγινε και στην Ελλάδα.»[31]

Οι υποψίες των Γερμανών για πιθανή συμμαχική απόβαση στην γεμάτη αντάρτες περιοχή της Ηπείρου[32], θα οδηγήσουν σε μια σειρά τρομοκρατικών ενεργειών από μέρους των Γερμανών κατακτητών. Ξεκίνησαν λοιπόν εκκαθαριστικές επιχειρήσεις διεισδύοντας σε εκείνες τις περιοχές όπου κυριαρχούσαν οι δυνάμεις των ανταρτών με βασικό στόχο να καμφθούν οι δυνάμεις τους και απώτερο σκοπό να προκαλέσουν όσο το δυνατόν μεγαλύτερες οικονομικές καταστροφές και καταστροφές σε υποδομές. Αυτές αφορούσαν κυρίως στην καταστροφή αγροτικών εγκαταστάσεων, κλοπή ζώων και τροφίμων, καταστροφή των αποθεμάτων σε τρόφιμα και μέσων παραγωγής. Συλλήψεις, φυλακίσεις, εκτελέσεις, σφαγές αθώων πολιτών σε αντίποινα για την δράση των ανταρτών. Το φθινόπωρο του 1943, οι οργανωμένες επιχειρήσεις εκκαθάρισης του αντάρτικου στοιχείου από τις ορεινές περιοχές της Άρτας, θα οδηγήσουν σε πυρπολήσεις ολόκληρων χωριών και εκτελέσεις αμάχων.[33]

Η γερμανική ηγεσία επιπλέον, δεν άφησε ανεκμετάλλευτη την ευκαιρία της διαμάχης μεταξύ των δυνάμεων του ΕΛΑΣ και του ΕΔΕΣ και θα ξεσπάσει πάνω στους κατοίκους των ημιορεινών και ορεινών χωριών του νομού Άρτας, οι οποίοι, με τη θέλησή τους ή χωρίς αυτή, συντηρούσαν τις δυνάμεις των ανταρτών. Οι πράξεις αυτές ουσιαστικά στόχευαν στην αποδιάρθρωση των ορεινών περιοχών, γεγονός που θα ανάγκαζε τους κατοίκους να καταφύγουν ως πρόσφυγες στα μεγάλα οικιστικά κέντρα ή σε πεδινές περιοχές όπου ασκούσαν τον έλεγχό τους. Παράλληλα, στις οργανωμένες και μαζικές εκκαθαριστικές επιχειρήσεις των Γερμανών θα προστεθούν

[31] Στέφανος Σαράφης, *Ο ΕΛΑΣ,* Επικαιρότητα, Αθήνα 1999, σ. 384.

[32] τα βουνά των Τζουμέρκων και γενικότερα της Πίνδου, θεωρήθηκαν από τις αντιστασιακές δυνάμεις, κατάλληλα για ν' αναπτύξουν τη δράση τους. Αυτό συνέβη λόγω της γεωγραφικής τους θέσης και της ιδιαιτερότητας του κακοτράχαλου εδάφους, των δύσβατων περιοχών και της πυκνής βλάστησης. Επιπλέον, οι τοπικές κοινωνίες της υπαίθρου , διέθεταν πνεύμα αυτονομίας, παρακαταθήκη των εθνικοαπελευθερωτικών αγώνων του παρελθόντος, αλλά και διάθεση υποστήριξης των ανταρτών. Όλες αυτές οι συνθήκες ευνόησαν την ανάπτυξη του αντάρτικου στοιχείου στην περιοχή. Βλ. Τζούκας, «Ο ανταρτοπόλεμος στην Πίνδο», σ. 116-117.

[33] Τζούκας, «Η Άρτα της κατοχής και της αντίστασης»,σ.4

και οι καθημερινές εκτελέσεις Ελλήνων από τα στρατεύματα κατοχής, ως αντίποινα για τις σποραδικές αντιστασιακές ενέργειες που πραγματοποιούνταν σχεδόν σε καθημερινή βάση.[34]

Συνεπώς, με βάση τα παραπάνω δεδομένα, δεν προκαλεί εντύπωση γιατί η Άρτα και η ευρύτερη περιοχή της, αποτέλεσαν πεδίο ανάπτυξης εκκαθαριστικών επιχειρήσεων από μέρους των ναζί. Η διαμόρφωση αντιστασιακών πυρήνων τόσο στην πόλη της Άρτας, όσο και η ανάπτυξη των αντάρτικων ομάδων κυρίως στα ορεινά, συνηγορούν προς αυτή την κατεύθυνση. Το ζήτημα που προκύπτει εν προκειμένω προς περαιτέρω διερεύνηση, είναι κατά πόσο οι συνθήκες που διαμορφώθηκαν μέσα από την εμφύλια σύγκρουση του 1943, παράλληλα με τις εκκαθαριστικές δράσεις των Γερμανών, επηρέασαν τη συλλογική μνήμη των ανθρώπων που τις βίωσαν. Πώς πέρασε ως βίωμα στις επόμενες γενιές, διαμορφώνοντας το υπόβαθρο για τη διεκδίκηση των γερμανικών αποζημιώσεων κατά τους επόμενους χρόνους;

[34] Στο ίδιο, σ. 4. Για τις επιχειρήσεις της 1ής ορεινής Μεραρχίας της Βέρμαχτ στη Ήπειρο, βλ. επίσης, Στράτος Δορδανάς - Βασιλική Λάζου - Βαγγέλης Τζούκας - Λάμπρος Φλιτούρης,(επιμ.)*Κατοχική Βία 1939-1945.Η ελληνική και ευρωπαϊκή εμπειρία,* Ασίνη, Αθήνα 2016, σ.53-72.

Κεφάλαιο 2ο

1. Το ζήτημα των αποζημιώσεων μετά τον πόλεμο

Οι ηγέτες των συμμαχικών δυνάμεων είχαν ξεκινήσει τις συζητήσεις σχετικά με τις αποζημιώσεις που όφειλε να αποπληρώσει η Γερμανία ως ηττημένο κράτος πριν ακόμα λήξει ο πόλεμος. Ο τερματισμός του Α΄ Παγκόσμιου Πολέμου και οι ιδιαίτερα ειδεχθείς όροι της συνθήκης των Βερσαλλιών (Ιούνιος 1919), καθώς και οι υπέρογκες πολεμικές αποζημιώσεις που επιβλήθηκαν στην ηττημένη και ταπεινωμένη Γερμανία,[35] αποτέλεσαν μία εμπειρία για τα ευρωπαϊκά κράτη η οποία λειτούργησε ανασταλτικά στον να επιβληθούν αυστηροί όροι και αποζημιώσεις μετά τη λήξη του Β΄ Παγκόσμιου Πολέμου. Έτσι λοιπόν το 1945 οι νικήτριες χώρες δεν επέβαλαν σκληρούς και ταπεινωτικούς όρους προς την ηττημένη Γερμανία με αποτέλεσμα να μην επιβαρυνθεί οικονομικά από το βάρος υψηλών πολεμικών αποζημιώσεων.

Οι πρώτες συζητήσεις βέβαια, που αφορούσαν τις πολεμικές αποζημιώσεις που θα έπρεπε το γερμανικό κράτος να καταβάλει μετά τη λήξη του πολέμου ξεκίνησαν πολύ νωρίς και κατά τη διάρκεια των πολεμικών συγκρούσεων. Η συζήτηση αναφορικά με τις πολεμικές αποζημιώσεις έγινε πρώτη φορά στη διάσκεψη που έγινε στη Γιάλτα, τον Φεβρουάριο του 1945, από τους πολιτικούς ηγέτες των συμμαχικών δυνάμεων, τον Ιωσήφ Στάλιν (ΕΣΣΔ),τον Φραγκλίνο Ρούσβελτ (ΗΠΑ) και τον Ουίνστον Τσώρτσιλ (Μεγάλη Βρετανία). Αυτό που συμφωνήθηκε στη διάσκεψη της Γιάλτας[36] ήτανε ότι η Γερμανία θα έπρεπε να αναλάβει τις ευθύνες που της αναλογούσαν απέναντι στα κράτη τα οποία υπέστησαν τόσες καταστροφές και υπέφεραν τόσα δεινά και συμφορές κατά τη διάρκεια του πολέμου όπως την παραβίαση των ανθρώπινων δικαιωμάτων και όλων των εγκληματικών πράξεων για τις οποίες ήταν υπεύθυνη η Γερμανία. Στο πλαίσιο της ίδιας διάσκεψης, έγινε κι ένα προσύμφωνο μεταξύ των συμμαχικών δυνάμεων για το ποσό των αποζημιώσεων που θα έπρεπε να αποπληρωθεί μετά τη λήξη του

[35]Τσακαλογιάννης, ό.π., σ. 110-120. Οι βαρύτατοι όροι της συνθήκης των Βερσαλλιών, προκάλεσαν ιδιαίτερα αρνητικά συναισθήματα και αντιδράσεις στον γερμανικό λαό, διαμορφώνοντας τάσεις ρεβανσισμού, που θα οδηγήσουν στο ξέσπασμα του Β΄ Παγκόσμιου Πολέμου.

[36] Περισσότερες πληροφορίες για τη συνδιάσκεψη των συμμαχικών δυνάμεων στη Γιάλτα βλ. Serge Berstein - Pierre Milza, *Ιστορία της Ευρώπης,τ.3, Διάσπαση και ανοικοδόμηση της Ευρώπης, 1919 ως σήμερα*, Αλεξάνδρεια, Αθήνα 1997, σ. 166-169.

πολέμου, ποσό που ανέρχονταν στα είκοσι δισεκατομμύρια δολάρια.[37]

Αντίστοιχες συζητήσεις για το ζήτημα των πολεμικών αποζημιώσεων είχαν γίνει και στη διάσκεψη του Πότσνταμ (Ιούλιος και Αύγουστος του 1943), ανάμεσα στους πολιτικούς ηγέτες των ΗΠΑ, της Μεγάλης Βρετανίας και της ΕΣΣΔ. Αυτό που αξίζει να σημειωθεί, όσον αφορά την εν λόγω διάσκεψη, είναι ότι για πρώτη φορά δόθηκε το δικαίωμα στις πληγείσες από τα στρατεύματα κατοχής χώρες, να αιτηθούν αποζημιώσεις.[38]

Ανάμεσα στις χώρες που όφειλε να αποζημιώσει η Γερμανία ήταν και η Ελλάδα, όχι μόνο λόγω των υλικών καταστροφών και της οικονομικής εξαθλίωσης, αλλά και των οικονομικών χειρισμών της γερμανικής κατοχικής δύναμης. Κυρίως όμως λόγω των ανθρώπινων απωλειών που προέκυψαν από τα ειδεχθή εγκλήματα των ναζί στη χώρα. Η πρώτη επίσημη διάσκεψη που αφορούσε αποκλειστικά ζητήματα επανορθώσεων ήταν η διάσκεψη στο Παρίσι το 1945,[39] η οποία διεξήχθη από τις 9 Νοεμβρίου έως και τις 21 Δεκεμβρίου του 1945. Οι απαιτήσεις της Ελλάδας έφτασαν να αγγίζουν το ποσό των 14,644 δισεκατομμυρίων δολαρίων, αξιώσεις όμως που ποτέ δε συνέστησαν ζήτημα αποζημιώσεων.[40]

Οι τελικές απαιτήσεις, όπως αυτές εκφράστηκαν από τον οικονομολόγο και βασικό εκπρόσωπο της ελληνικής αντιπροσωπείας στο Παρίσι, Αθανάσιο Σμπαρούνη,[41] υπολογίζονταν κοντά στα 12 δισεκατομμύρια δολάρια. Το ποσό αυτό θεωρήθηκε αρχικά λογικό, όμως κατά τη διάρκεια των συζητήσεων στο Παρίσ , η πρεσβεία της Βρετανίας στην ελληνική πρωτεύουσα, χαρακτήρισε τις εν λόγω αξιώσεις κάτι παραπάνω από υπερβολικές. Οι διαβουλεύσεις μεταξύ των κρατών ολοκληρώθηκαν στις 14 Ιανουαρίου 1946 και οδήγησε στη Συμφωνία των Παρισίων για τις πολεμικές επανορθώσεις.[42] Το ποσό που εν τέλει ορίστηκε από την πλευρά των νικητριών δυνάμεων στο Παρίσι, για την Ελλάδα ήταν 7,5 περίπου δισεκατομμύρια δολάρια,

[37] Στράτος Δορδανάς, Νίκος Παπαναστασίου (επιμ.), *Ο «μακρύς» ελληνογερμανικός εικοστός αιώνας. Οι μαύρες σκιές στην ιστορία των διμερών σχέσεων*, Επίκεντρο, Θεσσαλονίκη 2018,σ. 321· Katerina Kralova, *Στη σκιά της κατοχής. Οι ελληνογερμανικές σχέσεις την περίοδο 1940-2010,* Αλεξάνδρεια, Αθήνα 2013, σ. 266-267.

[38]Kralova, στο ίδιο, σ. 265-267.

[39]Δέσποινα-Γεωργία Κωνσταντινάκου, *Πολεμικές οφειλές και εγκληματίες πολέμου στην Ελλάδα. Ψάχνοντας την ηθική κι υλική δικαίωση μετά τον Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο*, Αλεξάνδρεια, Αθήνα 2015, σ. 48-68.

[40] Kralova, ό.π., σ. 268-271.

[41] Ο Αθανάσιος Σμπαρούνης διετέλεσε υπουργός οικονομικών(κυβέρνηση Νικολάου Πλαστήρα) για σύντομο χρονικό διάστημα και βασικός εκπρόσωπος της Ελλάδας στο Παρίσι. Στο ίδιο, σ. 271.

[42] Στο ίδιο, σ., 271-276. Η ελληνική αντιπροσωπία υπέγραψε τη συμφωνία στις 24 Ιανουαρίου του 1946, δέκα μέρες δηλαδή μετά, τα υπόλοιπα συμβαλλόμενα κράτη.

από τα οποία έλαβε μόλις τα 25 εκατομμύρια κατά τα πρώτα, μετά τον πόλεμο, χρόνια. Η Διάσκεψη των επανορθώσεων, ωστόσο δεν έδωσε λύσεις για την αποζημίωση όσων επλήγησαν κατά τα χρόνια της κατοχής, αλλά σχετίζονταν κατά αποκλειστικότητα με την ανασυγκρότηση της οικονομίας της χώρας και κατά βάση αφορούσε βιομηχανικά είδη, όπως βιομηχανικά μηχανήματα, υψικαμίνους, κεφαλαιουχικά αγαθά.[43]

Μετά τη λήξη του δεύτερου παγκόσμιου πολέμου, χώρες, όπως η Νορβηγία και η Γαλλία, που είχανε πληγεί από τα γερμανικά στρατεύματα κατοχής, είχαν φροντίσει να στηρίξουν τα θύματά τους με διάφορους τρόπους οικονομικής ενίσχυσης. Για την Ελλάδα δεν θα μπορούσε να ισχύει κάτι τέτοιο καθώς από τη μια τα δημοσιονομικά του κράτους ήταν σε κατάσταση εξαθλίωσης, από την άλλη η εμφύλια σύγκρουση που ακολούθησε, δεν δημιουργούσε σε καμία περίπτωση ευνοϊκές συνθήκες ώστε να υπάρξει κρατική μέριμνα για τα θύματα σφαγών, εκτελέσεων και άλλων εγκλημάτων που διαπράχθηκαν από μέρους των δυνάμεων κατοχής.[44]

Στις αρχές της δεκαετίας του ’50 , σύλλογοι και κοινότητες των περιοχών που είχαν υποστεί τα εγκλήματα και τις διώξεις των ναζί, όπως συνέβη για παράδειγμα στο μαρτυρικό χωριό Κομμένο της Άρτας, το Δίστομο, τα Καλάβρυτα και σε πλήθος άλλων περιοχών εντός και εκτός Ελλάδος, στράφηκαν προς την ομοσπονδιακή δημοκρατία της Γερμανίας απαιτώντας να αποζημιωθούν τα θύματα και οι οικογένειες τους, για την βαναυσότητα και την καταστροφή που βίωσαν. Τα αιτήματα αυτά θα ενταθούν το 1956 με αφορμή την επίσκεψη του Γερμανού προέδρου Τέοντορ Χόυς (Μάιος 1956).[45] Σε κάθε όμως τέτοιου είδους έκκληση η Γερμανία απαντούσε απορριπτικά. Η στάση της αυτή εκπορεύονταν από το φόβο μήπως δημιουργηθεί προηγούμενο, αν δηλαδή η Ομοσπονδιακή Δημοκρατία της Γερμανίας δεχόταν να αποζημιώσει τα θύματα μιας συγκεκριμένης περιοχής θα ήταν υποχρεωμένη να το πράξει και για όλες τις άλλες.[46]

Αξίζει να επισημανθεί η ιδιωτική πρωτοβουλία της Γερμανίδας πολιτικού Ehrengard Schramm von Tadden , η οποία μέσα από μια σειρά φιλανθρωπικών ενεργειών, προσπάθησε να ανακουφίσει τον πόνο και τις δυσκολίες που ταλαιπωρούσαν τους

[43] Δορδανάς - Παπαναστασίου, ό.π., σ. 352-353.
[44] Στο ίδιο, σ. 297.
[45] Κωνσταντινάκου, ό.π., σ. 73-75.
[46] Κωνσταντινάκου, ό.π., σ. 71-72.

συγγενείς των θυμάτων της ναζιστικής θηριωδίας.[47]

Κατά την ίδια περίοδο - αρχές της δεκαετίας του ’50 - που η Schramm αναλάμβανε αυτού του είδους τις πρωτοβουλίες, υπογράφεται το Σύμφωνο του Λονδίνου (27 Φεβρουαρίου 1953). Το Σύμφωνο αυτό είναι κομβικής σημασίας για το ζήτημα των αποζημιώσεων, καθώς στη δεύτερη παράγραφο του πέμπτου του άρθρου ορίζονταν ξεκάθαρα ότι οποιοδήποτε θέμα που αφορούσε τις γερμανικές οφειλές προς τους πληγέντες θα γινότανε κατόπιν της επανένωσης των δύο γερμανικών κρατών και αφού θα υπογράφονταν συνθήκη ειρήνης ανάμεσα στην ηττημένη κατά των δεύτερο παγκόσμιο πόλεμο Γερμανία και της νικήτριες χώρες. Έτσι λοιπόν, το άρθρο αυτό αιτιολογούσε και τη στάση της γερμανικής πλευράς να απορρίπτει οποιοδήποτε αίτημα για αποζημιώσεις.[48]

2. Η συμφωνία της Βόννης και ο νόμος 4178/1961

Η απορριπτική στάση της Ομοσπονδιακής Δημοκρατίας της Γερμανίας, στα διαρκή αιτήματα όλων όσων είχαν πληγεί από τα ναζιστικά στρατεύματα, για τις αποζημιώσεις, προκάλεσε έντονα αισθήματα δυσαρέσκειας σε αρκετές ευρωπαϊκές χώρες τόσο σε επίπεδο ηγεσίας των κρατών αυτών όσο και από το λαό. Ήταν αρχές Ιανουαρίου του 1956, όταν η ηγεσία τεσσάρων ευρωπαϊκών κρατών, της Γαλλίας, του Βελγίου, της Ολλανδίας και του Λουξεμβούργου, ανέλαβαν την πρωτοβουλία να συναντηθούν στη Χάγη και να συζητήσουν τη δυνατότητα απαίτησης καταβολής αποζημιώσεων από μέρους της Γερμανίας για τα θύματα των υπόλοιπων χωρών της γηραιάς ηπείρου. Κι ενώ η Μεγάλη Βρετανία, η Δανία και η Νορβηγία στήριξαν αμέσως αυτήν την πρωτοβουλία, η ελληνική πλευρά κράτησε επιφυλακτική και διστακτική στάση.[49]

Η στάση αυτή οφείλονταν κατά κύριο λόγο στο γεγονός ότι η κυβέρνηση Κωνσταντίνου Καραμανλή, είχε κάνει πολύ μεγάλη προσπάθεια έτσι ώστε οι ελληνογερμανικές σχέσεις να βρίσκονται στην καλύτερή τους φάση. Η εικόνα της Ελλάδας προς το εξωτερικό και κυρίως απέναντι στην Ευρώπη, έπρεπε να είναι η καλύτερη δυνατή δεδομένου της θέλησης της κυβέρνησης για ένταξη της Ελλάδας

[47]Στο ίδιο, σ. 73. Για μια πιο διεξοδική αναφορά στην εθελοντική δραστηριότητα της Γερμανίδας Έρενγκαρντ Σραμ φον Τάντεν – Τρίγκλαφ στην Ελλάδα, βλ. Kralova, ό.π. σ. 298-308.
[48] Κωνσταντινάκου , ό.π., σ. 74· Δορδανάς, ό.π.,σ. 322,353.
[49] Κωνσταντινάκου,σο ίδιο, σ. 74-76·Δορδανάς, στο ίδιο, σ. 301,323.

στην ευρωπαϊκή κοινότητα αλλά και γενικότερα για την επίλυση πολλών ζητημάτων που αφορούσαν το ελληνικό κράτος. Υπήρχε βέβαια κι άλλος ένας λόγος όπου η Ελλάδα ήταν ιδιαίτερα επιφυλακτική. Ο λόγος είναι ότι στις στο επόμενο χρονικό διάστημα (Μάιος 1956) επρόκειτο να επισκεφθεί τη χώρα, ο Γερμανός πρόεδρος, Τέοντορ Χόυς. Συνεπώς, η ελληνική πλευρά θεωρούσε ότι θα ήταν τουλάχιστον διπλωματικά άκομψο, να αναλάβει η Ελλάδα τέτοια πρωτοβουλία τη συγκεκριμένη χρονική στιγμή. Από τα υπόλοιπα όμως κόμματα του ελληνικού κοινοβουλίου, αλλά και από ένα μεγάλο μέρος του ελληνικού πληθυσμού και κυρίως από τις κοινότητες και τους συλλόγους των θυμάτων, η ελληνική κυβέρνηση πιέστηκε και αποφάσισε να συμμετέχει στο διάβημα των ευρωπαϊκών κρατών.[50]

Η αντίδραση της ομοσπονδιακής δημοκρατίας της Γερμανίας υπήρξε από την αρχή ξεκάθαρα αρνητική, όμως η πίεση που ασκούνταν προς την πλευρά της Γερμανίας, από τα εμπλεκόμενα στην υπόθεση αυτή ευρωπαϊκά κράτη, οδήγησε στην απόφαση των γερμανικών αρχών να ξεκινήσουν διαπραγματεύσεις για την καταβολή αποζημιώσεων στα θύματα του εθνικοσοσιαλισμού. Μετά λοιπόν από πολλές συζητήσεις και διαπραγματεύσεις, οι οποίες ξεκίνησαν το Δεκέμβριο του 1958, η κυβέρνηση της Βόννης συμφώνησε να καταβάλει στο ελληνικό κράτος 115 εκατομμύρια μάρκα έτσι ώστε να αποζημιωθούνε τα θύματα του εθνικοσοσιαλισμού στην Ελλάδα.[51]

Η αλήθεια είναι ότι κατά τη διάρκεια των συζητήσεων ανάμεσα στα δύο κράτη, οι διαπραγματεύσεις διακόπηκαν, κυρίως λόγω της δυσκολίας των ελληνικών αρχών να συλλέξουν λεπτομερή στοιχεία που να αφορούν τα θύματα. Ένας νέος γύρος διαπραγματεύσεων ξεκίνησε στην πρωτεύουσα της ΟΔΓ στις 11 Φεβρουαρίου του 1960. Οι διαπραγματεύσεις αυτές θα οδηγήσουν, μέσα από πάρα πολλές δυσκολίες, διαφωνίες και προβλήματα στη Συμφωνία μεταξύ Αθήνας και Βόννης. Στις 18 Μαρτίου του 1960 υπογράφηκε η διμερής σύμβαση για την παροχή αποζημιώσεων *«υπέρ ελλήνων υπηκόων θιγέντων υπό εθνικοσοσιαλιστικών μέτρων διώξεως, δια λόγους, φυλής ,θρησκείας, κοσμοθεωρίας».*[52]

Όσον αφορά τη διανομή αποζημίωσης ψηφίστηκε το νομοθετικό διάταγμα 4178 του 1961 το οποίο θα όριζε και το ύψος της αποζημίωσης.[53] Την αποζημίωση

[50] Κωνσταντινάκου, ό.π., σ. 75-76.
[51] Δορδανάς, ό.π., σ. 301-302.
[52] Κωνσταντινάκου, ό.π., σ.89,106,115-117· Kralova, ό.π., σ. 316,319.
[53] ΦΕΚ, Αρ. Φύλλου 133, τ.Α, Ν.Δ. 4178/1961: «*Περί κυρώσεως της μεταξύ Ελλάδος και Γερμανίας συμβάσεως περί παροχών περί Ελλήνων υπηκόων θιγέντων υπό εθνικοσοσιαλιστικών μέτρων διώξεως και άλλων τινών συναφών διατάξεων*», Αθήνα, 24 Αυγούστου 1961.Βλ. παράρτημα έγγραφο 9.

δικαιούνταν οι συγγενείς των θυμάτων που θανατώθηκαν για τους παραπάνω λόγους, συμπεριλαμβανομένων και των θυμάτων σφαγών και ολοκαυτωμάτων, οι συλληφθέντες και εγκλεισθέντες σε στρατόπεδα συγκέντρωσης και φυλακές και οι έχοντες αναπηρία με ποσοστό άνω του 25%. Βασική προϋπόθεση ήταν τόσο τα θύματα, όσο και οι συγγενείς των θυμάτων να κατείχαν την ελληνική υπηκοότητα.[54]

Το ποσό της αποζημίωσης ανέρχονταν στις 35.000 δραχμές για ένα θύμα και δεν μπορούσε να υπερβεί τις 70.000 δραχμές, ακόμα και σε περίπτωση που τα θύματα ήταν παραπάνω από 2, 3 ή και περισσότερα. Για όσους είχαν συλληφθεί και οδηγηθεί σε στρατόπεδο συγκέντρωσης ή φυλακή, λαμβάνονταν υπόψη οι μήνες αλλά και ο τόπος κράτησής τους. Για εγκλεισμό σε στρατόπεδο ή φυλακή εντός της Ελλάδας ορίστηκε το ποσό των 500 δρχ. για κάθε μήνα, χωρίς ωστόσο να ξεπερνάει σε διάρκεια τους έξι μήνες, και 1.000 δρχ. για κράτηση εκτός Ελλάδας. Για τις περιπτώσεις αναπηρίας ίσχυαν τα εξής: για αναπηρία με ποσοστό άνω του 60%, ο αποζημιωθείς λάμβανε 25.000 δρχ., για ποσοστό από 25 έως και 55 τοις εκατό, λάμβανε 12.500 δρχ. Τέλος αιτών με ποσοστό αναπηρίας κάτω του 25% δε λάμβανε αποζημίωση. Επιπλέον εξαιρούνταν όσοι συμμετείχαν στην ένοπλη αντίσταση κατά των γερμανικών δυνάμεων κατοχής, τα θύματα βομβαρδισμών, εκρήξεων ή άλλων τυχαίων ή αυτοκινητιστικών ατυχημάτων, όσοι εκουσίως είχαν αναχωρήσει στη Γερμανία ή σε σύμμαχο προς αυτή χώρα ως εργάτες ή φυγάδες, οι αιχμάλωτοι πολέμου και όσοι είχαν καταδικαστεί για εθνική αναξιότητα και προδοσία.[55]

Όσοι δικαιούνταν την αποζημίωση, έπρεπε εντός εξήντα ημερών, για όσους διέμεναν στην Ελλάδα και εντός ενενήντα ημερών, για όσους ζούσαν στο εξωτερικό από την ημέρα που τέθηκε σε ισχύ ο νόμος, να υποβάλλουν τις αιτήσεις τους στα κατά τόπους Πρωτοδικεία. Η εκδίκαση των υποθέσεων θα γινόταν παρουσία του δικηγόρου τους, ο οποίος θα λάμβανε το 5% της αποζημίωσης.[56]

Ο αριθμός των αιτήσεων ξεπέρασε το αναμενόμενο από μέρους της ελληνικής κυβέρνησης, γεγονός που προκάλεσε μεγάλη ανησυχία για τη δυνατότητα καταβολής των αποζημιώσεων σε όλους τους αιτούντες. Τότε ελήφθη η απόφαση από τα υπουργεία Οικονομικών κι Εξωτερικών, που όριζε την καταβολή του 55% του ποσού που θα επιδικάζονταν στον αποζημιωθέντα. Το γεγονός αυτό προκάλεσε έντονη

[54] Κωνσταντινάκου, ό.π., σ. 138-139.
[55] Βλ. ΦΕΚ, άρθρο 4, παρ. 1-5, Ν.Δ. 4178/1961· Κωνσταντινάκου, στο ίδιο, σ. 138-139· Kralova, ό.π., σ. 325–327.
[56] Κωνσταντινάκου, στο ίδιο,σ.140-141.

δυσαρέσκεια, αλλά και αντιδράσεις από μέρους των δικαιούχων. Ωστόσο, οι διαμαρτυρίες τους δε βρήκαν ανταπόκριση. Στα χρόνια που ακολούθησαν ο νόμος 4178/1961, επανήλθε αρκετές φορές στο προσκήνιο, με σκοπό να αποδοθεί ολόκληρο το ποσό στους δικαιούχους, χωρίς όμως να επιτευχθεί. Τελικά, το 1975, επί κυβερνήσεως Κωνσταντίνου Καραμανλή, θα δοθεί ένα μόλις 4% των αποζημιώσεων, ορίζοντας ως τελικό ποσοστό αποζημίωσης το 54 μόλις επί τοις εκατό, του αρχικού πόσου![57]

Άρα λοιπόν, το ζήτημα των επανορθώσεων και των αποζημιώσεων, είναι ένα θέμα που απασχόλησε για μια περίπου δεκαπενταετία την πολιτική ηγεσία αλλά και τα θύματα τους απλούς πολίτες των κρατών που επλήγησαν κατά τη διάρκεια του Β΄ Παγκόσμιου Πολέμου. Οι προσφυγές όμως, θα ενταθούν μετά τη λήξη του πολέμου και θα κορυφωθούν στα μέσα της δεκαετίας του ’50. Η οργανωμένη πρωτοβουλία του 1956 στη Χάγη, οδήγησε σε ένα γύρο διαβουλεύσεων πάνω στο ζήτημα αυτό. Η Ελλάδα ξεκίνησε τις διαπραγματεύσεις με την ΟΔΓ το 1958, για να καταλήξει - μέσα από πολλά εμπόδια και προβλήματα, που αφορούσαν κυρίως τη δυσκολία ανίχνευσης στοιχείων για τα θύματα και τους πληγέντες, αλλά και τις διαφωνίες κυρίως για το ύψος της αποζημίωσης και ποιους θα περιελάμβανε - στην συμφωνία της Βόννης το Μάρτιο του 1960.

Ακολούθησε η ψήφιση του νόμου 4178/1961 που όριζε τους δικαιούχους και το ποσό της αποζημίωσης. Το ποσό όμως των 115.000.000 μάρκων και δεν επαρκούσε ώστε να καλύψει όλες τις αιτήσεις, αλλά και αποδόθηκε μερικώς στους δικαιούχους, σε ποσοστό 54%. Η απογοήτευση και η δυσαρέσκεια ήταν μεγάλη. Η ανεπάρκεια του ποσού που κατακυρώθηκε στην Ελλάδα φανερώνει, αφενός το μέγεθος των αιτήσεων άρα και των καταστροφών που προκάλεσαν οι γερμανικές δυνάμεις κατοχής, την αδυναμία των κρατικών υπηρεσιών να συλλέξουν ορθά τα στοιχεία αλλά και να οργανώσουν σωστά τη διανομή, αφετέρου την εσωτερική ανάγκη των πληγέντων ή των συγγενών τους για δικαίωση.

[57] Στο ίδιο,σ. 304-308· Kralova, ό.π.,σ. 325-327.

Κεφάλαιο 3ο

3.1 Οι αιτήσεις και οι δικαστικές αποφάσεις -Τα χαρακτηριστικά

Οι αιτήσεις οι οποίες αφορούσαν τον νόμο 4178/1961 για τις αποζημιώσεις των θυμάτων εθνικοσοσιαλιστικών διώξεων, απευθυνόταν στα κατά τόπους πρωτοδικεία. Στο Πρωτοδικείο Άρτας για το έτος 1961 έγιναν 45 αιτήσεις[58] οι οποίες αφορούν την περίοδο από τον Αύγουστο έως τον Οκτώβριο του 1961, ξεκινώντας η πρώτη στις 30 Αυγούστου 1961 και η τελευταία στις 12 Οκτωβρίου 1961. Ο χρόνος εξέτασης των υποθέσεων και η τελική απόφαση, πραγματοποιούνταν ένα με δύο μήνες αργότερα. Για τις υποθέσεις που αφορούσαν τα θύματα εθνικοσοσιαλιστικών διώξεων στο νομό Άρτας, η διαδικασία ξεκίνησε στις 18 Οκτωβρίου του 1961 οπότε και εκδικάστηκε η πρώτη υπόθεση έως και τις 13 Δεκεμβρίου 1961, όπου συζητήθηκε η τελευταία υπόθεση για το έτος αυτό.

Στις αιτήσεις αναφέρονται αρχικά τα ονόματα των αιτούντων συγγενών των θυμάτων, ένας ή περισσότεροι, και στη συνέχεια ακολουθεί σύντομη περιγραφή του συμβάντος, στην οποία αναφέρονται ο χρόνος, ο τόπος σύλληψης ή εκτέλεσης κατά περίπτωση, το όνομα του θύματος, ο τόπος διαμονής του, η υπηκοότητα, ο βαθμός συγγένειας του θύματος με τους αιτούντες, η μη συμμετοχή του θύματος σε ένοπλη αντίσταση κατά των γερμανικών στρατευμάτων κατοχής και σε κάποιες περιπτώσεις το θρήσκευμα και η ηλικία του θύματος. Σπανίως αναφερόταν το επάγγελμα ή άλλη ιδιότητα του θύματος.[59]

Το περιεχόμενο των φακέλων που σχετίζονται με την εκδίκαση των αιτημάτων χωρίζεται σε τρία μέρη: α) στα πρακτικά της συνεδρίασης , β) στο σημείωμα των αιτούντων και γ) στην απόφαση του δικαστηρίου. Οι μάρτυρες έδιναν στοιχεία της ταυτότητάς τους, όπως το όνομα, τον τόπο διαμονής τους, την ηλικία τους, την επαγγελματική τους ιδιότητα, την υπηκοότητα και το θρήσκευμα. Παράλληλα ήταν υποχρεωμένος να αναφέρει πριν την κατάθεσή του ότι δεν συγγενεύει με τα θύματα

[58] Οι δύο από τις 45 αιτήσεις αφορούν την ίδια υπόθεση. Για παράδειγμα στην υπόθεση με αριθμό απόφασης 180, βρέθηκαν δύο αιτήσεις. Στην πρώτη με αριθμό αίτησης 240 το πρόσωπο που αιτούνταν της αποζημίωσης ήταν μόνο η σύζυγος του θύματος. Στη συνέχεια ακολούθησε και δεύτερη αίτηση με αριθμό 633, στην όποια προστέθηκε ως αιτών και ο πατέρας του θύματος. Στην δεύτερη περίπτωση με αρ.δικ.απ. 176, οι δύο αιτήσεις με αρ. αιτ.184 η πρώτη και 637 η δεύτερη, δεν παρουσιάζουν καμία διαφορά ως προς το περιεχόμενο.

[59] Βλ. παράρτημα, έγγραφα 1 και 2.

και ότι δεν προσδοκά συμφέρον από την έκβαση της υπόθεσης. Ακολουθούσε τέλος το κύριο μέρος της κατάθεσης, όπου ο μάρτυρας κατέθετε όλα όσα γνώριζε για την εκάστοτε υπόθεση.[60]

Στη δικογραφία επισυνάπτονταν σημείωμα των αιτούντων, άλλοτε χειρόγραφο άλλοτε δακτυλογραφημένο, μέσω του οποίου βεβαίωναν το δικαστήριο ότι το θύμα ήταν Έλληνας πολίτης, ανήκε στον άμαχο πληθυσμό και ότι δεν συμμετείχε σε καμία από τις αντιστασιακές οργανώσεις και ότι ούτε συμμετείχε σε οποιαδήποτε άλλη μορφή αντίστασης κατά των γερμανικών στρατευμάτων κατοχής. Έπειτα ακολουθούσε μία σύντομη αναφορά στα συμβάντα κάθε περίπτωσης, όπως για παράδειγμα στον τρόπο εκτέλεσης ή σύλληψης, στην πυρπόληση οικισμών και άλλες παρόμοιες πληροφορίες. Επιπλέον, στο σημείωμα επισυνάπτονταν δικαιολογητικά, όπως η απόφαση επιτροπής πολεμικών συντάξεων, καθώς και το δίπλωμα σύνταξης, το πιστοποιητικό του δήμου ή της κοινότητας μέσα από το οποίο αποδεικνύονταν ο χρόνος και ο τρόπος εκτέλεσης του θύματος - αυτό βέβαια δεν ισχύει για τους συλληφθέντες που οδηγήθηκαν σε στρατόπεδα συγκέντρωσης. Ακολουθούσε πιστοποιητικό, πάλι του δήμου ή της κοινότητας, που επιβεβαίωνε ότι οι αιτούντες ήταν οι μόνοι εν ζωή κληρονόμοι άρα και δικαιούχοι της αποζημίωσης. Τέλος παρουσίαζαν πιστοποιητικό ποινικού μητρώου από την Εισαγγελία μέσω του οποίου αποδεικνυόταν ότι οι αιτούντες δεν είχαν καταδικαστεί για εθνική αναξιότητα.[61]

Το τρίτο μέρος αφορούσε την δικαστική απόφαση, στην οποία καταγράφονταν σε περιληπτική απόδοση τα στοιχεία - συμπεράσματα που προέκυψαν από τα πρακτικά της δίκης και τα προσκομισθέντα έγγραφα και στο τέλος αν αναγνωριζόταν ή όχι ως δικαιούχοι οι αιτούντες της αποζημίωσης καθώς και το ποσό αυτής.[62]

3.2 Οι δικαστικές αποφάσεις.

3. 2. 1. Στα χωριά των Τζουμέρκων

Α. Καταρράκτης

Στο ορεινό χωριό Καταρράκτης, του νομού Άρτας, είχε συγκροτηθεί ένοπλη αντιστασιακή ομάδα, η οποία είχε ως αρμοδιότητά της να διαφυλάσσει τους χώρους

[60] Βλ. παράρτημα, έγγραφα 3 και 4.
[61] Βλ. παράρτημα, έγγραφα 5, 6, 7.
[62] Βλ. παράρτημα, έγγραφο 8.

αποθήκευσης, ιματισμού, τροφίμων και στρατιωτικών ειδών, τα οποία είχαν φτάσει στην περιοχή είτε από τις πόλεις της Άρτας και της Πρέβεζας είτε από τις ρίψεις υλικού των βρετανικών αεροπλάνων. Οι Γερμανοί είχαν γνώση όλης αυτής της δραστηριότητας και για τον λόγο αυτό οργάνωσαν ευρύτατης κλίμακας εκκαθαριστικές επιχειρήσεις στην περιοχή των Τζουμέρκων. Οι επιχειρήσεις αυτές έλαβαν χώρα κατά το τελευταίο δεκαήμερο του Οκτωβρίου του 1943 κι εκτελέστηκαν από την ορεινή ταξιαρχία Εντελβάις .[63]

Πιο συγκεκριμένα, στις 26 και 27 Οκτωβρίου του 1943, ο γερμανικός στρατός κατοχής διενήργησε εκκαθαριστικές επιχειρήσεις στην περιοχή των Τζουμέρκων κοντά στο χωριό Καταρράκτης. Οι Γερμανοί, μέσω Αγνάντων, φτάνουν στον Καταρράκτη και κυκλώνουν το χωριό ώστε να αποκλείσουν το ενδεχόμενο φυγής των κατοίκων του. Οι περισσότεροι κάτοικοι, νεαρής κυρίως ηλικίας και μικρά παιδιά, κατέφυγαν στα ορεινά γύρω από το χωριό έτσι ώστε να γλιτώσουν από τα γερμανικά στρατεύματα. Για δύο μέρες βρήκαν καταφύγιο στο δάσος και σε σπηλιές στο βουνό. Τις δύο αυτές μέρες οι Γερμανοί σκότωσαν όλους τους ηλικιωμένους κατοίκους του χωριού και όποιον άλλον συνάντησαν στο δρόμο τους, ενώ πυρπόλησαν σχεδόν όλα τα σπίτια του χωριού. Όταν στις 28 του Οκτώβρη οι κάτοικοι επέστρεψαν στο χωριό τους, το βρήκαν σχεδόν εξ ολοκλήρου καταστραμμένο. Τα σπίτια τους είχαν πυρποληθεί, ενώ τα ζώα τους και τα λιγοστά τρόφιμά τους είχαν κλαπεί.[64]

Σύμφωνα με τις καταθέσεις των μαρτύρων, που παρουσιάστηκαν στο Πρωτοδικείο για την εκδίκαση των υποθέσεων αποζημίωσης των θυμάτων στο χωριό Καταρράκτης, φαίνεται ότι οι Γερμανοί, στην προσπάθειά τους να μπουν στο χωριό δέχτηκαν επίθεση από ομάδα ανταρτών, που δρούσαν στην περιοχή και σκότωσαν τρεις Γερμανούς στρατιώτες. Μόλις οι κάτοικοι του χωριού πληροφορήθηκαν για το συμβάν, ζήτησαν καταφύγιο σε δασώδη περιοχή και στο βουνό πλησίον του χωριού, υπό το φόβο των αντιποίνων. Πιο συγκεκριμένα, ο Αθανάσιος Πολίτης, ένας εκ των δύο μαρτύρων αναφέρει:

> *«Ήμουν εις τον ΕΔΕΣ και είχα την στρατιωτικήν διοίκησην Καταρράκτου. Στις 26 - 27/10/1943 οι Γερμανοί ενήργησαν στρατιωτικάς εκκαθαρίσεις της περιφερείας. Οι αντάρτες του ΕΔΕΣ έκαμαν αντίσταση αλλά ενικήθημεν και*

[63]Κωνσταντίνος Θ. Τσουμάκας, « Η πυρπόληση του μαρτυρικού Καταρράκτη και οι εκτελέσεις των κατοίκων του από τους ναζί τον Οκτώβριο του 1943», στο: *Μαρτυρικό χωριό Καταρράκτης. Μαρτυρίες και μνήμες κατοχής*, Πέτρα, Αθήνα, 2021,σ.33.
[64] στο ίδιο, σ. 34-35.

συνεπτύχθημεν. Κατόπιν αυτού ο άμαχος πληθυσμός των γύρων χωρίων εκ φόβου εγκατέλειψεν τας οικίας των και έφυγον στα βουνά. Μερικοί γέροντες όμως παρέμειναν.»[65]

Ο άλλος μάρτυς, Ιωάννης Βλάχος, καταθέτει στο δικαστήριο τα εξής:

«Την 26ην Σεπτεμβρίου 1943, ήλθεν αντάρτικος στρατός από τα Ιωάννινα για να εκκαθαρίσει την περιοχήν μας από τους αντάρτες. 200 αντάρτες του Ζέρβα επερίμεναν απ' έξω από το χωριό, όπου έγινε μάχη, εσκότωσαν μερικούς Γερμανούς και οι αντάρτες έφυγαν. Τότε οι Γερμανοί μπήκαν στο χωριό Καταρράκτη, το έκαψαν, σκότωσαν τα ζώα και όσους από τους κατοίκους έβρισκαν.»[66]

Για την περίπτωση του Καταρράκτη, εντοπίστηκαν έξι αιτήσεις συγγενών θυμάτων. Η πρώτη με αριθμό απόφασης 129 αφορά τον 74χρονο Ιωάννη Αθ. Τζουμάκα, ο οποίος λόγω ηλικίας δεν κατάφερε να καταφύγει στο βουνό της περιοχής και παρέμεινε στο σπίτι του. Εκεί τον βρήκαν οι Γερμανοί και τον σκότωσαν. Αντίστοιχη είναι η περίπτωση της Αικατερίνης Τελώνα (αρ.δικ.απ.130) 70 ετών, η οποία εκτελέστηκε εν ψυχρώ από τους Γερμανούς στρατιώτες στο σπίτι της. Ο Ηλίας Καινούργιος αριθμός (αρ.δικ.απ.169), η Ελένη Καινούργιου (αρ.δικ.απ.170) και η Ελένη Μπίκα (αρ.δικ.απ.168), προστίθενται στις περιπτώσεις που σχετίζονται με τα θύματα των εκκαθαριστικών επιχειρήσεων στο χωριό Καταρράκτης. Και στις πέντε υποθέσεις η έκβαση της δίκης ήταν θετική και οι συγγενείς-αιτούντες έλαβαν την αποζημίωση ύψους 35.000δρχ.[67]

Τέλος η υπόθεση, με αριθμό δικαστικής απόφασης 167 είναι μια από τις δύο περιπτώσεις - στο συνολικό αριθμό των υποθέσεων του 1961 που μελετήθηκαν- όπου η αίτηση των συγγενών απορρίφθηκε από το δικαστήριο. Πρόκειται για τον πέντε μηνών Γεώργιο Ριζάκη, γιο του Κωνσταντίνου και της Δημητρούλας Ριζάκη από τον Καταρράκτη, που απεβίωσε λόγω ψύχους και κακουχιών. Οι δύο γονείς έχοντας μαζί το παιδί τους, είχαν καταφύγει στο βουνό μαζί με άλλους συγχωριανούς τους, για να γλιτώσουν από τους Γερμανούς. Στο σημείωμά τους προς τη δικαστική αρχή, οι γονείς του βρέφους αναφέρουν ότι τα γερμανικά στρατεύματα χτύπησαν με όλμους και ορειβατικό πυροβολικό τα κρησφύγετα τον αμάχων κατοίκων του χωριού.

[65] Γ.Α.Κ. Αρχείο νομού Άρτας, 1961, ΔΙΚ.2.6 φακ. 5, *Πρωτοδικείο Άρτας-πολιτικές αποφάσεις προέδρου, αιτήσεις και αγωγές ενώπιον προέδρου,* αρ.129, αρ.130, Άρτα, 1961.
[66] Στο ίδιο, αρ. 168, αρ.169, αρ.170.
[67] Στο ίδιο, αρ. 129, αρ. 130, αρ. 168, αρ. 169, αρ. 170.

Σύμφωνα προς τους ισχυρισμούς τους, κάτω από τις συνθήκες αυτές, ο θάνατος του παιδιού τους είχε άμεση σχέση με τις εκκαθαριστικές επιχειρήσεις που διενεργούσαν οι ναζί.[68]

Οι ισχυρισμοί αυτοί, ενδεχομένως έχουν βάση, καθώς εκτός από παρακινδυνευμένη, η επιστροφή τους στο χωριό, ήταν και αδύνατη, όχι μόνο εξαιτίας της παρουσίας των στρατευμάτων κατοχής αλλά και λόγω της πυρπόλησης του χωριού. Ωστόσο, ο νόμος όριζε ως αποζημιωθέντες τους συγγενείς θυμάτων, με την προϋπόθεση τα θύματα να είχαν υποστεί απευθείας βλάβη (εκτέλεση, σύλληψη, τραυματισμός) από τα όργανα του εθνικοσοσιαλιστικού καθεστώτος εν προκειμένω το γερμανικό στρατό.[69]

Συνολικά, μέσα από τις αποφάσεις του Πρωτοδικείου δεν προέκυψαν στοιχεία που να αφορούν την επαγγελματική ιδιότητα των θυμάτων ή των αιτούντων ή στοιχεία που να αφορούν την οικονομική κατάσταση των οικογενειών.

Γεγονός πάντως είναι ότι οι κάτοικοι του χωριού που επέζησαν και είδαν τις περιουσίες τους να καταστρέφονται, έζησαν για πολλά χρόνια στην ανέχεια, χωρίς κρατική αρωγή. Οι περισσότεροι μάλιστα από αυτούς πήραν το δρόμο της φυγής και της αναζήτησης καλύτερων όρων ζωής στα αστικά κέντρα.[70] Από τους 18 νεκρούς που καταγράφηκαν στον απολογισμό των επιχειρήσεων των ναζί στο χωριό Καταρράκτης, βρέθηκαν μόνο 6 αποφάσεις του Πρωτοδικείου Άρτας για το 1961, η μια εκ των οποίων όπως αναφέρθηκε ήταν απορριπτική.

Οι αποζημιώσεις, 18 χρόνια αργότερα από τα τραγικά γεγονότα, δεν μπορούσαν να επουλώσουν τις πληγές των επιζώντων, ούτε να τους βοηθήσουν να ορθοποδήσουν, άλλωστε αυτό το είχαν προσπαθήσει μέσα σ' αυτά τα χρόνια μόνοι τους και με τις δικές τους δυνάμεις. Το ποσό αυτό υπήρξε μια «κουτσουρεμένη» δικαίωση για τα δεινά που πέρασαν και τα αγαπημένα πρόσωπα που έχασαν.

Β. Αθαμάνιο

Πλάι στην καταστροφή που υπέστη το χωριό Καταρράκτης, καταστροφές υπέστησαν κι άλλα γειτονικά χωριά των Τζουμέρκων. Έως τα τέλη του Οκτώβρη τα γερμανικά

[68] στο ίδιο, αρ.167
[69] βλ. ΦΕΚ, άρθρο 3, παρ. 4, Ν.Δ. 4178/1961·Κωνσταντινάκου, ό.π., σ. 138-139
[70] Τσουμάκας, ό.π., σ. 36-37.

στρατεύματα κατοχής πυρπολούσαν λεηλατούσαν σπίτια εκκλησίες και αποθήκες των Τζουμέρκων κι εκτελούσαν τους κατοίκους των χωριών αδιακρίτως, αδιαφορώντας αν ανήκαν ή όχι σε κάποια αντιστασιακή οργάνωση ή στον άμαχο πληθυσμό.

Τα χωριά που υπέστησαν τις μεγαλύτερες καταστροφές, μετά το χωριό Καταρράκτης, ήταν τα χωριά Άγναντα και Αθαμάνιο, ενώ πλάι σ' αυτά μικρότερα χωρία και οικισμοί δεν κατάφεραν να γλιτώσουν από τη ναζιστική τακτική των αντιποίνων. Η διαμάχη που είχε ξεσπάσει ανάμεσα στις δύο αντιστασιακές οργανώσεις και οι συγκρούσεις μεταξύ τους, με αφετηρία τον Οκτώβριο του 1943, ήταν για τα γερμανικά στρατεύματα κατοχής, μια πρώτης τάξεως ευκαιρία να γενικεύσουν τις εκκαθαριστικές δράσεις τους στην ευρύτερη περιοχή των Τζουμέρκων. Βασικός τους πάντα στόχος, να εκκαθαριστεί η περιοχή από το αντάρτικο στοιχείο.[71]

Παρά τις εκτεταμένες καταστροφές και τις απώλειες για το χωριό των Αγνάντων[72] δεν βρέθηκαν αιτήσεις και αποφάσεις, που να υπάγονται στο νόμο 4178/1961 για τις αποζημιώσεις. Όσον αφορά το Αθαμάνιο, καταγράφονται δύο αιτήσεις και αποφάσεις του πρωτοδικείου Άρτας για το έτος 1961. Σύμφωνα με τις καταθέσεις των δύο μαρτύρων, εκ των οποίων ο πρώτος συμμετείχε στα ένοπλα σώματα του ΕΔΕΣ , στις 30 Οκτωβρίου 1943 Γερμανοί διενεργούσαν εκκαθαριστικές επιχειρήσεις στην περιφέρεια των Τζουμέρκων. Στο πλαίσιο αυτών, συνελήφθησαν από τους Γερμανούς στρατιώτες 12 με 13 κάτοικοι του χωριού οι οποίοι ανήκαν στον άμαχο πληθυσμό και ουδεμία ανάμειξη είχαν με το αντάρτικο και εν συνεχεία εκτελέστηκαν. Ο πρώτος μάρτυρας, Λάμπρος Πανάγος, αναφέρει στην κατάθεση του

> «*Στις 30 Οκτωβρίου 1943 οι Γερμανοί έκαναν εκκαθαριστικές επιχειρήσεις στην περιφέρειά μας. Εγινε μάχη με τους αντάρτες του ΕΔΕΣ. Εμείς υποχωρήσαμε και οι Γερμανοί εισήλθαν στο Αθαμάνιο. Εκεί συνέλαβαν τον Βασίλη Μάλλιο και τον Ιωάννη Κ. Χαντηγιάννη και άλλους 12 περίπου και τη νύχτα τους εκτέλεσαν. Αυτοί όλοι ανήκαν εις τον άμαχον πληθυσμόν, διότι όσοι ήσαν αντάρτες είχαν φύγει εκ του χωρίου. Επίσης έκαψαν και το χωριό*.»[73]

[71] Τζούκας, «Ο ανταρτοπόλεμος στην Πίνδο και οι γερμανικές εκκαθαριστικές επιχειρήσεις», σ. 121-122.
[72]Γιάννης Κ. Φλώρος, « Η πυρπόληση των Αγνάντων», *Μαρτυρικό χωριό Καταρράκτης Άρτας. Μαρτυρίες και μνήμες κατοχής,* Πέτρα, Αθήνα 2021, σ. 114-115.
[73]Γ.Α.Κ. Αρχείο νομού Άρτας, 1961, ΔΙΚ.2.6 φακ. 5, *Πρωτοδικείο Άρτας-πολιτικές αποφάσεις προέδρου, αιτήσεις και αγωγές ενώπιον προέδρου,*αρ.177, αρ.178, Άρτα, 1961.

Η αλήθεια είναι πως και εδώ, στην περίπτωση του Αθαμανίου, οι περισσότεροι κάτοικοι του χωριού είχαν ζητήσει καταφύγιο στο βουνό. Όταν οι γερμανικές δυνάμεις εισήλθαν στο χωριό, συνέλαβαν αδιακρίτως όσους από τους κατοίκους βρήκαν μπροστά τους. Τους συνέλαβαν και τους εκτέλεσαν για αντίποινα αλλά και για την τρομοκράτηση του υπόλοιπου πληθυσμού.[74]

Συνεπώς στο αρχείο που εξετάτηκε υπάρχουν μόνο δύο υποθέσεις που αφορούν τους εκτελεσθέντες κατοίκους του Αθαμανίου. Πρόκειται λοιπόν για τους Βασίλη Μάλλιο (αρ.δικ.απ.177) και τον Ιωάννη Χαντζηγιάννη(αρ.δικ.απ.178), οι όποιοι συνελήφθησαν κι εκτελέστηκαν με συνοπτικές διαδικασίες από τα γερμανικά στρατεύματα. Και στις δύο περιπτώσεις οι αιτήσεις των συγγενών των θυμάτων, έγιναν δεκτές από το δικαστήριο.

Γ. Κυψέλη - Γραικικό

Ακόμη δύο χωριά των Τζουμέρκων βρέθηκαν στο στόχαστρο των γερμανικών στρατευμάτων κατοχής. Στο χωριό Χόσεψη, σημερινή ονομασία Κυψέλη, εισέβαλαν οι Γερμανοί στις 26 Οκτωβρίου 1943, εκτελώντας κι εδώ, το σχέδιο τους για την εκκαθάριση των Τζουμέρκων από τους αντάρτες. Ο Πέτρος Τζαδήμας στην προσπάθειά του να διαφύγει στο βουνό μαζί με τη γυναίκα του και τα 4 ανήλικα παιδιά τους, υπό τον φόβο μήπως οικογένειά του κακοποιηθεί από τους Γερμανούς, συνελήφθη καθ' οδόν στην θέση Κουρέτα και εκτελέστηκε αμέσως με οπλοπολυβόλο. Πρόκειται για τη μία και μοναδική υπόθεση που αναφέρεται στο αρχείο για το εν λόγω χωριό. Οι επιζήσαντες της εκτέλεσης, η σύζυγος και τα τέσσερα παιδιά του θύματος, αποζημιώθηκαν κατ' ισομοιρίαν με το ποσό των 35.000 δρχ.[75]

Μία και μοναδική είναι και η περίπτωση του Χριστόφορου Γρετσίστα, 19 χρονών, από το Γραικικό. Στις 26 Οκτωβρίου 1943 το θύμα βρισκόταν κρυμμένο με τους δύο του γονείς σε μια χαράδρα, φοβούμενοι της επιχειρήσεις που διενεργούσαν οι Γερμανοί στα διπλανά χωριά. Ο νεαρός όμως βγήκε από τη χαράδρα για να συγκεντρώσει το ποίμνιό του και τότε οι Γερμανοί διερχόμενοι από το χωριό Γραικικό τον συνέλαβαν. Προηγουμένως είχαν χτυπηθεί από δυνάμεις του ΕΔΕΣ στο

[74] Ναπολέων Γ. Καραγιάννης, « Το ολοκαύτωμα του Αθαμανίου, *Τζουμερκιώτικα Χρονικά*, τ.12, Πέτρα, Αθήνα 2011, σ.118.
[75] Γ.Α.Κ. Αρχείο νομού Άρτας, 1961, ΔΙΚ.2.6 φακ. 5, *Πρωτοδικείο Άρτας-πολιτικές αποφάσεις προέδρου, αιτήσεις και αγωγές ενώπιον προέδρου,* αρ.148, Άρτα, 1961.

χωριό Καταρράκτης. Την επόμενη μέρα, αφού τον οδήγησαν στο χωριό Νησίστα σημερινό Κεντρικό, τον εκτέλεσαν στη θέση Κρυονέρι. Η αίτηση των γονέων του, έγινε δεκτή από το Πρωτοδικείο.[76]

3.3 Καλαμιά

Στις αρχές του Οκτώβρη του 1943, ομάδα ανταρτών διενεργεί κατά τις νυχτερινές ώρες σαμποτάζ , αποκόπτοντας οκτώ τηλεγραφικούς στύλους, στο χωριό Καλαμιά, το οποίο βρίσκεται στο δρόμο μεταξύ Άρτας και Φιλιππιάδας. Πρόκειται για μια αρκετά συχνή ενέργεια δολιοφθοράς από μέρους των ανταρτών, που αποσκοπούσε στη διακοπή οποιασδήποτε επικοινωνίας για τις δυνάμεις κατοχής.[77]

Την επόμενη μέρα ομάδα από Γερμανούς στρατιώτες εισήλθε στο χωριό, καθώς ήταν το πλησιέστερο σε σχέση με τον τόπο που είχε διενεργηθεί το σαμποτάζ και σύμφωνα με τους μάρτυρες, Θωμά Ζιώβα, Δημήτριο Κάλλο και Μιχαήλ Τσώλη που κατέθεσαν στην εκδίκαση των υποθέσεων, συνέλαβαν αδιακρίτως 8 κατοίκους.[78] Πρόκειται για τους: Χρήστο Βασιλάκο, Απόστολο Ζιώβα, Αριστείδη Κατσιγιάννη, Ελευθέριο Μπαΐλη, Νικόλαο Μπούρα, Μάνθο Νίκαρη, Δημήτριο Παπαρούνη και τον Θωμά Ζιώβα. Αρχικά οδηγήθηκαν για ανάκριση στο διοικητήριο που βρισκόταν δίπλα από το γεφύρι της Άρτας, στη συνέχεια όμως με εντολή ανώτερων αξιωματικών, οδηγήθηκαν στον τόπο του σαμποτάζ κι εκτελέστηκαν όλοι, εκτός από τον Θωμά Ζιώβα, ο οποίος αντιλαμβανόμενος τι επρόκειτο να συμβεί, επιχείρησε και τελικά κατάφερε να δραπετεύσει, φέροντας ωστόσο δύο τραύματα από τους πυροβολισμούς που δέχτηκε κατά τη φυγή του.[79]

Από αυτούς, οι τέσσερις μόνο αναφέρονται στα αρχεία, εκ των οποίων οι συγγενείς διεκδίκησαν την αποζημίωση των 35.000 δραχμών. Πρόκειται για τους Χρήστο Βασιλάκο 35 ετών, τον Ελευθέριο Μπαΐλη 29 ετών, τον Αριστείδη Κατσιγιάννη 22 ετών και τον Απόστολος Ζιώβα 20 ετών. Σύμφωνα με τις καταθέσεις των μαρτύρων, τα θύματα ανήκαν στον άμαχο πληθυσμό, δε συμμετείχαν σε καμία ομάδα ανταρτών, συνελήφθησαν από τα σπίτια τους άνευ αφορμής και οδηγήθηκαν στο χώρο όπου τις προηγούμενες ημέρες είχαν αποκοπεί τα 8 τηλεγραφόξυλα και τους εκτέλεσαν με

[76] Στο ίδιο, αρ. 149.
[77] Αλέκος Κουτσούκαλης, *Η εθνική αντίσταση του νομού Άρτας 1940-1945*,τ. β΄, Ιωλκός, Αθήνα 1985,σ.78.
[78] Γ.Α.Κ. Αρχείο νομού Άρτας, 1961, ΔΙΚ.2.6 φακ. 4, *Πολιτικές αποφάσεις 58-126*,αρ.115,αρ.116, αρ.117, Άρτα, 1961.
[79] Λάμπρος Ζιώβας, *Καλαμιά Άρτας. Ένας τόπος, μια πατρίδα, ένα ταξίδι*, ΙΣΝΑΦΙ, Άρτα 2021,σ. 108-111.

πολυβόλα ως αντίποινα, αλλά και για εκφοβισμό των κατοίκων της γύρω περιοχής. Συγκεκριμένα ο διασωθείς της εκτέλεσης, Θωμάς Ζιώβας κατέθεσε τα εξής:

> «Οι *Γερμανοί μας συνέλαβαν την 1ην Οκτωβρίου 1943, εμέ, τον Χρήστον Βασιλάκο, τον Ελευθέριον Μπαΐλην, τον Αριστείδην Κατσιγιάννη και άλλους τέσσερους, διότι οι αντάρτες είχαν κόψει οκτώ τηλεγραφικούς ηλεκτρικούς στύλους. Μας οδήγησαν εις τοντόπον όπου έγινε το σαμποτάζ και δια πολυβόλων εκτέλεσαν τους ανωτέρω επτά. Εγώκατόρθωσα να δραπετεύσω κατά την ώρα της εκτέλεσης, φέρων δύο τραύματα οπλοπολυβόλου. Όλους μας συνέλαβαν από τα σπίτια μας δια να μας εκτελέσουν δι αντίποινα.»*[80]

Το γεγονός αυτό καταδεικνύει το μένος αλλά και την τακτική των Γερμανών στρατιωτών. Αυτούς, είναι εμφανές, ότι δεν τους ενδιέφερε να τιμωρηθούν οι υπαίτιοι αλλά να εκδικηθούν για την πράξη δολιοφθοράς, και αυτό αποδεικνύεται μέσα από τη «λογική» της εκτέλεσης οκτώ ανθρώπων για οκτώ στύλους. Με τον τρόπο αυτό προσπαθούσαν να εκφοβίσουν τόσο τους αντάρτες που διενεργούσαν ανάλογες πράξεις, όσο και τους κατοίκους, ώστε να μην στηρίζουν τις ομάδες των ανταρτών.

Όλα τα θύματα που συνελήφθησαν, ανήκαν στον ανδρικό πληθυσμό και ήταν νεαρής ηλικίας από 20-35 ετών. Εκ μέρους των αρχών κατοχής δινόταν συχνά εντολές, να συλλαμβάνονται μόνο οι άνδρες, καθώς ήταν δυνατό, είτε να ανήκαν ήδη, είτε υπήρχε η πιθανότητα μελλοντικά να συμμετάσχουν σε ομάδες ανταρτών.[81] Εν κατακλείδι, στο αρχείο εντοπίστηκαν αιτήσεις των συγγενών για τους τέσσερις από τους επτά εκτελεσθέντες. Και οι τέσσερις οικογένειες που αιτήθηκαν αποζημίωσης δικαιώθηκαν.

3.4 Άρτα

3.4.1 αιχμάλωτοι σε στρατόπεδα συγκέντρωσης

Ο νόμος 4178-1961, όπως ήδη αναφέρθηκε, δεν αφορούσε μόνο θύματα που είχαν φονευθεί από τα γερμανικά στρατεύματα, αλλά και ανθρώπους που αιχμαλωτίστηκαν

[80] Γ.Α.Κ. Αρχείο νομού Άρτας, 1961, ΔΙΚ.2.6 φακ. 4, *Πολιτικές αποφάσεις 58-126*, αρ.117, Άρτα, 1961.
[81] Μάγιερ, ό.π., σ., 259-260.

σε στρατόπεδα συγκέντρωσης εντός και εκτός Ελλάδας. Στους φακέλους με τις αιτήσεις και τις αποφάσεις του πρωτοδικείου Άρτας για το έτος 1961 αναφέρονται 12 περιπτώσεις, εκ των οποίων οι 11 αφορούν συλληφθέντες, οι οποίοι είναι όλοι τους άντρες, που ζούσαν στην πόλη της Άρτας. Οι οκτώ από τις έντεκα υποθέσεις σχετίζονται με τη σύλληψη 8 Αρτινών που συνελήφθησαν κοντά στην Πάργα και συγκεκριμένα στην τοποθεσία Αγία Κυριακή.

Πρόκειται για τους Καραδήμα Βασίλειο, 21 ετών (αρ. δικ. απ.150), τον Ευάγγελο Κώτση 36 ετών (αρ. δικ. απ.151), τον Χρήστο Μπανιά, 36 ετών (αρ. δικ. απ. 152), τον Στέφανο Τσαντούκλα ετών 24 (αρ. δικ. απ.153), τον Ιωάννη Παπαγιάννη ετών 29 κι έμπορο στην Άρτα (αρ. δικ. απ.154), τον Ηλία Καρατζά 33 ετών (αρ. δικ. απ.155), τον Χρήστο- Θεόδωρο Γαλάτη 34 ετών (αρ. δικ. απ. 185) και τον 30χρονο Κωνσταντίνος Κούση (αρ. δικ. απ.186). Όλοι τους συνελήφθησαν στις 3 Μαΐου 1944 κατά τη μετάβασή τους από την Άρτα στην Πάργα, για την αγορά λαδιού για «οικιακή χρήση», όπως αναφέρουν και οι οκτώ στις καταθέσεις τους.[82] Ενδεχομένως η επανάληψη του στοιχείου αυτού, να αποτελεί κοινό τόπο, μια απλή προσθήκη στην αναφορά των γεγονότων κατά τη σύλληψή τους. Από την άλλη, μπορεί να ήθελαν να αποφύγουν οποιοδήποτε υπαινιγμό για εμπόριο, καθώς η μαύρη αγορά κατά την περίοδο της κατοχής γνώρισε τη μεγαλύτερη άνθησή της.[83]

Στις καταθέσεις τους οι ίδιοι οι αιτούντες όσο και οι μάρτυρες, αναφέρουν ότι οι σύλληψή τους ήταν αναίτια, καθώς δεν αναμείχθηκαν ποτέ με τις ομάδες των ανταρτών που δρούσαν στην περιοχή, και που ήταν υπεύθυνοι για την επίθεση κατά των Γερμανών στην περιοχή Σπλάντζα (σημερινή Αμμουδιά). Στις υποθέσεις με αριθμό δικαστικής απόφασης 185 & 186 οι μάρτυρες αναφέρουν ότι ένα αγγλικό υποβρύχιο είχε βγάλει πυρομαχικά στην περιοχή της Σπλάντζας για τον εφοδιασμό των ανταρτών. Αμέσως μετά τη σύλληψή τους οδηγήθηκαν σε στρατόπεδο της Θεσσαλονίκης στο οποίο παρέμειναν για 2 μήνες έως και τις 30 Ιουνίου και την επομένη μεταφέρθηκαν σιδηροδρομικώς στη Γερμανία και συγκεκριμένα στο στρατόπεδο συγκέντρωσης της πόλης Moosburg της Βαυαρίας, STALAC VII A και στη συνέχεια στο στρατόπεδο Aussgburg που εργάστηκαν σε καταναγκαστικά έργα. Στη Γερμανία έμειναν ως αιχμάλωτοι για 10 μήνες ώσπου απελευθερώθηκαν από τα

[82]Γ.Α.Κ. Αρχείο νομού Άρτας, 1961, ΔΙΚ.2.6 φακ. 5, *Πρωτοδικείο Άρτας-πολιτικές αποφάσεις προέδρου, αιτήσεις και αγωγές ενώπιον προέδρου,*αρ.150,αρ. 151,απ. 152,αρ. 153,αρ. 154, αρ. 155, αρ. 185, αρ. 186, Άρτα, 1961.

[83]Για την παρουσία και ανάπτυξη της μαύρης αγοράς στην Άρτα, βλ. Βάγιας, ό.π., σ. 129 και Μαστρογιάννης, ό.π. σ. 33.

συμμαχικά στρατεύματα και συγκεκριμένα από την 7η αμερικανική στρατιά, στις 30 Απριλίου του 1945. Συνολικά για τους μήνες κράτησης τους εντός και εκτός της Ελλάδας, συνολικά για 12 μήνες δηλαδή, έλαβαν αποζημίωση ύψους 11.000 δραχμές.[84]

Υπάρχουν άλλες τρεις περιπτώσεις αιχμαλώτων σε στρατόπεδα συγκέντρωσης για την περιοχή της Άρτας. Σύμφωνα με τα πρακτικά της δίκης, οι Απόστολος Μαργαρίτης (αρ.δικ.απ.156) και Ευάγγελος Ξυλογιάννης (αρ.δικ.απ.187) συνελήφθησαν στην Άρτα από τους Γερμανούς στις 28 Φεβρουαρίου 1944 , λόγω του ότι άγνωστοι αντάρτες ενήργησαν πράξεις δολιοφθοράς εναντίον Γερμανών στρατιωτών. Συνέλαβαν λοιπόν αδιακρίτως πολλούς κατοίκους της Άρτας και τους οδήγησαν σε διάφορα στρατόπεδα εντός και εκτός Ελλάδος μέχρι που απελευθερώθηκαν από τα συμμαχικά στρατεύματα στις 28 Απριλίου του 1944. Αποζημιώθηκαν με 12.500 δραχμές για 4 μήνες στέρησης της προσωπικής τους ελευθερίας σε στρατόπεδα της Ελλάδας και εννέα εκτός Ελλάδας.[85]

Ο Απόστολος Μαργαρίτης αρχικά οδηγήθηκε σε στρατόπεδο των Ιωαννίνων κι εν συνεχεία της Θεσσαλονίκης και συγκεκριμένα στο στρατόπεδο Ντολάκ. Από 1η Ιουλίου 1944 μεταφέρθηκε στο STALAC VII A της πόλης Moosburg και έπειτα στο Κέντεμ από το οποίο και απελευθερώθηκε.[86]

Για τον Ευάγγελο Ξυλογιάννη δεν υπάρχουν συγκεκριμένες πληροφορίες, εκτός από μία αναφορά σε κατάθεση μάρτυρα για τη φυλάκισή του στη Ζωσιμαία Ιωαννίνων και στο στρατόπεδο Moosburg. Αξίζει ωστόσο να σημειωθεί, πως στο σημείωμά του προς τον πρόεδρο του πρωτοδικείου, ο Ευάγγελος Ξυλογιάννης εκτός από τα απαραίτητα δικαιολογητικά, παραθέτει και τις συνθήκες κάτω από τις οποίες έγινε η σύλληψή του, αλλά και την τακτική που εν γένει ακολουθούσαν οι Γερμανοί απέναντι στους κατοίκους σχετικά με τις ενέργειες δολιοφθοράς από μέρους των ανταρτών. Μεταξύ άλλων αναφέρει:

> *«Κατά την συλληψίν μου ανήκον εις τον άμαχον πληθυσμόν, μη ανήκων εις ουδεμίαν οργάνωσιν στρατιωτικήν ή πολιτικήν. Αλλά γνωρίζομεν όλοι εκ των διδαγμάτων της εμπειρίας της τραγικής εκείνης εποχής, ότι οι Γερμανοί , μετά τα διάφορα σαμποτάζ, συνελάμβαναν προς αντίποινα και προς εκφοβισμόν,*

[84]Γ.Α.Κ. Αρχείο νομού Άρτας, 1961, ΔΙΚ.2.6 φακ. 5, *Πρωτοδικείο Άρτας-πολιτικές αποφάσεις προέδρου, αιτήσεις και αγωγές ενώπιον προέδρου,* αρ. 185, αρ. 186, Άρτα, 1961.
[85]Γ.Α.Κ. Αρχείο νομού Άρτας, 1961, ΔΙΚ.2.6 φακ. 5, *Πρωτοδικείο Άρτας-πολιτικές αποφάσεις προέδρου, αιτήσεις και αγωγές ενώπιον προέδρου,*αρ.156, αρ. 187, Άρτα, 1961.
[86] Στο ίδιο, αρ. 156.

οιονδήποτε αδιακρίτως εκ του αμάχου πληθυσμού. Δηλαδή δεν έκαμαν ΕΠΙΛΟΓΗΝ εν τη εννοία ότι προσεπάθουν να εύρουν προς σύλληψιν αντάρτας ή οιονδήποτε ανήκοντα εις οργάνωσιν τινά»[87]

Μπορεί κανείς να διαπιστώσει μέσα από τα γραφόμενα του παραπάνω σημειώματος, πως στη συνείδηση των Ελλήνων, ήταν σαφές και είχε εντυπωθεί ξεκάθαρα η άποψη ότι οι πράξεις των Γερμανών ήταν αυθαίρετες, εγκληματικές πράξεις που δεν είχαν ως στόχο να τιμωρήσουν τους υπεύθυνους των σαμποτάζ ή των επιθέσεων εναντίον τους, αλλά αποσκοπούσαν στον εκφοβισμό και την εκδίκηση. Το αίσθημα της αδικίας λοιπόν διαφαίνεται ξεκάθαρα στα λεγόμενα του Ευάγγελου Ξυλογιάννη. Η τυχαία αυτή επιλογή από μέρους των Γερμανών, είχε πλήξει καθώς φαίνεται, την καθημερινότητα των κατοίκων και κυρίως του ανδρικού πληθυσμού της Άρτας και των περιχώρων γενικότερα. Πολλοί άνδρες, ακόμη και νεαρά αγόρια υπό τον φόβο της σύλληψης εγκατέλειπαν την πόλη και προσχωρούσαν στους αντάρτες που δρούσαν στα ορεινά. Σύμφωνα προς τον Mark Mazower, η περιοχή της Άρτας ήταν σχεδόν άδεια. Άνδρες όλων των ηλικιών, είχαν φύγει από την πόλη.[88]

Τελευταία περίπτωση είναι αυτή του Γρηγόριου Σκέντου (αρ.δικ.απ.171) μικροέμπορο από την πόλη της Άρτας. Στις 27 Μαρτίου και ενώ ο αιτών μετέβαινε από την Άρτα στο Αγρίνιο για αγορά εμπορεύματος, συνελήφθη από Γερμανούς στρατιώτες στην Αμφιλοχία, εξαιτίας επίθεσης που υπέστησαν οι τελευταίοι από ομάδα ανταρτών λίγο πιο έξω από την κωμόπολη της Αμφιλοχίας. Παρέμεινε εγκλεισμένος σε στρατόπεδα ένα μήνα εντός Ελλάδας και 12 μήνες εκτός. Αποζημιώθηκε κι αυτός λαμβάνοντας δωδεκάμισι χιλιάδες δραχμές.[89]

Στα πρακτικά της δίκης δεν αναφέρονται συγκεκριμένα στοιχεία για τη σύλληψη ή πληροφορίες για τα στρατόπεδα στα οποία βρέθηκε ο Γρηγόριος Σκέντος. Στα προσκομισθέντα δικαιολογητικά όμως, εκτός των άλλων, παρατίθεται έγγραφο του Ελληνικού Ερυθρού Σταυρού (γραφείο αιχμαλώτων), το οποίο πιστοποιεί ότι διετέλεσε πολιτικός κρατούμενος των στρατευμάτων κατοχής. Το έγγραφο αυτό δεν παρατηρείται σε κανένα άλλο σημείωμα αιτούντων προς αποζημίωση, που είχαν εγκλειστεί σε στρατόπεδα συγκέντρωσης.

[87]Στο ίδιο, αρ. 187.
[88] Mazower,ό.π., σ. 211-212.
[89]Γ.Α.Κ. Αρχείο νομού Άρτας, 1961, ΔΙΚ.2.6 φακ. 5, *Πρωτοδικείο Άρτας-πολιτικές αποφάσεις προέδρου, αιτήσεις και αγωγές ενώπιον προέδρου,*αρ.171, Άρτα, 19

3.4.2 Άλλες περιπτώσεις για την πόλη της Άρτας

Εκτός από τις παραπάνω περιπτώσεις, για την πόλη της Άρτας υπάρχουν ακόμα δύο αιτήσεις-αποφάσεις. Η πρώτη με αριθμό απόφασης 128, αφορά τον Κωνσταντίνο Γ. Παπακώστα, ο οποίος εκτελέστηκε δι' απαγχονισμού στις 19 Αυγούστου 1944. Στα πρακτικά της δίκης αναφέρεται ότι στις 18 Αυγούστου, φάλαγγα του γερμανικού στρατού χτυπήθηκε από άγνωστους αντάρτες στο δρόμο Άρτας Αμφιλοχίας κοντά στην τοποθεσία κεραμοποιείο, σημερινή ονομασία Άγιοι Ανάργυροι. Κατόπιν αυτών των ενεργειών, οι Γερμανοί εισήλθαν στην πόλη της Άρτας και συνέλαβαν δέκα περίπου Αρτινούς πολίτες ανήκοντες στον άμαχο πληθυσμό, τους οδήγησαν στον τόπο που διενεργήθηκε το σαμποτάζ την προηγούμενη ημέρα και τους εκτέλεσε δι' απαγχονισμού. Οι αιτούσες, η σύζυγος και οι τρεις κόρες του θύματος, αποζημιώθηκαν κατ' ισομοιρία με το ποσό των 35000 δραχμών.[90]

Αντίστοιχη είναι και η περίπτωση του δεκαεξάχρονου Αχιλλέα Κ. Μπλέτσα, ο οποίος συνελήφθη ακριβώς την ίδια ημέρα με τον προαναφερθέντα Κωνσταντίνο Παπακώστα και απαγχονίστηκε την επομένη. Στην κατάθεση του μάρτυρα για την περίπτωση του νεαρού Αρτινού, με αριθμό απόφασης 188, αναφέρονται περισσότερες λεπτομέρειες για το συμβάν. Στην επίθεση που διέπραξαν οι αντάρτες, ανατινάχτηκε ένα γερμανικό στρατιωτικό όχημα με αποτέλεσμα το θάνατο δύο Γερμανών στρατιωτικών εκ των οποίων ο ένας ήταν συνταγματάρχης. Αυτό το γεγονός προκάλεσε το μένος των Γερμανών οι οποίοι εισήλθαν στην Άρτα, συνέλαβαν 17 άμαχους πολίτες και τους εκτέλεσαν στον τόπο τους σαμποτάζ με συνοπτικές διαδικασίες. Αποζημιωθείσα στην περίπτωση αυτή ήταν η μοναδική συγγενής του θύματος, η μητέρα του.[91]

3.5 Κομπότι

Στις 7 Αυγούστου 1944 ομάδα στρατιωτών εισέβαλε στο πεδινό χωριό Κομπότι της Άρτας, όπου συνέλαβε αναίτια πολλούς από τους κατοίκους του αλλά και άλλους διερχόμενους. Την προηγούμενη ημέρα, ομάδα ανταρτών είχε επιτεθεί σε διερχόμενο τμήμα Γερμανών στρατιωτών. Το χτύπημα αυτό πραγματοποιήθηκε κοντά στο χωριό

[90] Στο ίδιο, αρ. 128.
[91] Στο ίδιο, αρ. 188. Επιπλέον αναφορά, για τον απαγχονισμό των Αρτινών, τον Αύγουστο του 1944, με αναφορά στον θάνατο του νεαρού, Αχιλλέα Μπλέτσα, γίνεται και στο βιβλίο του Στέφανου Παππά, για την εθνική αντίσταση στο νομό Άρτας. Για λεπτομέρειες βλ. Στέφανος Παππας, *Η εθνική αντίστασις. ΕΟΕΑ-ΕΔΕΣ 1941-1944 νομού Άρτης και η προσφορά του ωργανωμένου αμάχου πληθυμού εις το αγώνα τούτον,* 1970 σ. 81.

Κομπότι. Σε κατάθεση ενός εκ των μαρτύρων για τις εν λόγω υποθέσεις, αναφέρεται ότι οι Γερμανοί σκότωσαν συνολικά 27 άτομα. Ο ίδιος μάρτυρας αναφέρει ότι στην είδηση της έλευσης των Γερμανών στο Κομπότι, οι περισσότεροι άνδρες του χωριού φοβήθηκαν, έφυγαν από αυτό και κρύφτηκαν στη γύρω περιοχή.[92] Τα άτομα τα οποία συνέλαβαν, τα οδήγησαν στη γέφυρα Κομποτίου όπου και τους εκτέλεσαν με την χρήση οπλοπολυβόλων.[93]

Θύματα της πράξης αυτής, που αναφέρονται στα έγγραφα του αρχείου είναι η Αποστολία Λάζου 44 ετών (αρ.δικ.απ123), η Ευαγγελία Μαλιγιάννη (αρ.δικ.απ.124) και το ζεύγος Κωνσταντίνος κι Ανθούλα Λιάπατα (αρ.δικ.απ.125). Στο σημείωμα των αιτούντων συγγενών όλων των θυμάτων, εκτός των απαραίτητων δικαιολογητικών, αναφέρουν τα εξής: *«Κατόπιν διαταγής του αρχηγείου Μέσης Ανατολής, οι Έλληνες αντάρτες ενέτειναν τας πράξεις δολιοφθοράς κατά των υποχωρούντων προς Αλβανία δια της οδού Αντιρρίου Ιωαννίνων, της διερχομένης έξωθι του χωρίου Κομποτίου, γερμανικών στρατευμάτων. Την 6ην Αυγούστου 1944 αντάρται προερχρόμενοι εκ της ορεινής περιοχής του νομού Άρτης εκρύβησαν πλησίον της οδού Αμφιλοχίας-Άρτας και πλησίον του χωρίου Κομποτίου έβαλον κατά φάλαγγος του γερμανικού στρατού, φονεύσαντες Γερμανούς στρατιώτας, μεταξύ των οποίων κι έναν Γερμανόν αξιωματικόν. Την επομένη, τμήμα του γερμανικού στρατού εδρεύον εις Άρταν, αφίχθη εις το χωρίον Κομπότιον. Ευθύς ως αντελήφθησαν την άφιξη του πλείστοι των κατοίκων Κομποτίου, ετράπησαν εις φυγήν, παρέμειναν εις το χωρίον γέροντες τινές και γυναίκες, με την ελπίδα ότι η παρουσία των θα απέτρεπεν τους Γερμανούς από του να καύσουν το χωρίον δι' αντίποινα δια το γενόμενον σαμποτάζ. Άπαντας τους ευρεθέντας εντός του χωρίου οι Γερμανοί τους συνέλαβαν, τους οδήγησαν έξωθι του χωρίου Κομποτίου και εις θέσιν «Γέφυραν Κομποτίου» παρά την δημοσίαν οδόν Άρτης Αμφιλοχίας όπου και τους εξετέλεσαν».*[94]

Σε όλες τις περιπτώσεις οι αποφάσεις του δικαστηρίου ήταν υπέρ των αιτούντων οι οποίοι αποζημιώθηκαν με το καθορισμένο από το νομοθετικό διάταγμα ποσό αποζημίωσης, 35.000 δραχμές.

[92] Ακόμη μία περίπτωση φυγής του ανδρικού πληθυσμού, υπό τον φόβο σύλληψης ή εκτέλεσης.
[93] Γ.Α.Κ. Αρχείο Νομού Άρτας, 1961, ΔΙΚ.2.6 φακ. 4, *Πολιτικές αποφάσεις 58-126,* αρ.123, Άρτα, 1961. Κατάθεση μάρτυρα Νικόλαου Λ. Φράγκου.
[94] Στο ίδιο, αρ.123, αρ. 124,αρ. 125.

3.6 Κομμένο

Στα χωριά του κάμπου της Άρτας, η πραγματικότητα είναι ότι δεν αναπτύχθηκε έντονη αντιστασιακή δράση. Ήταν λίγοι εκείνοι οι οποίοι συμμετείχαν στις ομάδες ανταρτών. Ωστόσο, οι κάτοικοι των πεδινών περιοχών ενίσχυαν τις δυνάμεις των ανταρτών που δρούσαν στα ορεινά του νομού με τρόφιμα και άλλα είδη πρώτης ανάγκης. Έτσι λοιπόν και το Κομμένο ως πεδινό χωριό δεν ανέπτυξε άλλη πέραν αυτής της δράσης.[95] Ο Στέφανος Παππάς κάτοικος του Κομμένου και αντιπρόσωπος του ΕΔΕΣ στο Κομμένο, κατά την αγόρευση του στη δίκη της Νυρεμβέργης αναφέρει:*«Οι κάτοικοι Κομμένου ήταν φιλήσυχοι, εκτός ελαχίστων μεταξύ των οποίων και εγώ, που είχαμε καταταγεί αντάρτες στο βουνό διακείμενοι φιλικά στην οργάνωση των εθνικών ομάδων Ζέρβα. Όλοι οι άλλοι κάτοικοι ήταν αμέτοχοι σε οργανώσεις και εργάζονταν καλλιεργώντας και σκάβοντας τη γη».*[96] Ο ίδιος συμμετείχε και στην επιτροπή εθνικού αγώνα που είχε συσταθεί στο χωριό από τον ΕΔΕΣ στα τέλη του 1942. Αξίζει να σημειωθεί ότι οι δυνάμεις του ΕΔΕΣ κυριαρχούσαν στα πεδινά της Άρτας και ασκούσε τον μεγαλύτερο έλεγχο στην περιοχή.[97]

Ωστόσο, τον Αύγουστο του 1943 παρουσιάζονται και τμήματα του ΕΛΑΣ. Την περίοδο εκείνη στο Κομμένο γινόταν εμπόριο τροφίμων από εμπόρους κυρίως της Λευκάδας γεγονός που κίνησε το ενδιαφέρον των αντιστασιακών ομάδων της περιοχής του ΕΛΑΣ και του ΕΔΕΣ, ώστε να εισπράξουν μερίδιο από τα κέρδη και τα τρόφιμα.[98] Στις 12 Αυγούστου του 1943, κάτοικοι του Κομμένου, παρακολουθούν τη διαμάχη μεταξύ των ανταρτών του ΕΛΑΣ και του ΕΔΕΣ, κατά τη διάρκεια της συζήτησης που είχαν με τους εκπροσώπους του χωριού, σχετικά με τις συνεισφορές προς τις ομάδες τους. Ο Κώστας Ιωάννου, αντάρτης του ΕΔΕΣ, σε συζήτηση με τον ιστορικό ερευνητή και συγγραφέα, Χέρμαν Φράνκ Μάγιερ, περιγράφει πως: *«ένας αντάρτης είχε σκαρφαλώσει με ένα τουφέκι στο μεγάλο πλάτανο της πλατείας ενώ ένας άλλος είχε ακουμπήσει ένα οπλοπολυβόλο στον τοίχο της ταβέρνας[…]»* [99]

Εν μέσω των συζητήσεων αυτών στην κεντρική πλατεία του χωριού ένα γερμανικό στρατιωτικό όχημα το οποίο μετέφερε τον διοικητή του 98ου συντάγματος της 1ης

[95]Δημήτρης Βλαχοπάνος, *Άι Κομμένο της άσβεστης μνήμης*, Δήμος Νικολάου Σκουφά, Εντύπωσις, Άρτα [4]2021,σ. 60. Βλ. επίσης Καρανάτση, ό.π., σ.7-8.
[96]Στέφανος Παππάς, *Η σφαγή του Κομμένου στη δίκη της Νυρεμβέργης*, Αθήνα2 1976, σ.130· βλ.επίσης, Καρανάτση, ό.π., σ.8.
[97] Βλαχοπάνος, ό.π., σ. 60· Καρανάτση, ό.π., σ. 8.
[98] Στο ίδιο, σ. 62-63.
[99] Χέρμαν Φρανκ Μάγερ, *Η φρίκη του Κομμένου*, Καλέντης, Αθήνα [2]1998,σ 14.

Μεραρχίας Εντελβάις, Γιόζεφ Ζάλμιγκερ εισέρχεται στο χωριό. Καθώς φαίνεται, ο Ζάλμιγκερ επιτελούσε επιθεωρήσεις στην ευρύτερη περιοχή της Άρτας στο πλαίσιο των εκκαθαριστικών επιχειρήσεων. Η εικόνα που αντικρίζει ο γερμανός διοικητής με τους άντρες του είναι σοκαριστική. Παρά το γεγονός ότι οι γυναίκες του χωριού έσπευσαν να κρύψουν τα όπλα των ανταρτών, το οπλοπολυβόλο έγινε αμέσως αντιληπτό. Το σοκ ήταν τόσο μεγάλο που ο οδηγός του οχήματος στην προσπάθειά του να κάνει αναστροφή χάνει τον έλεγχο και το όχημα ανατρέπεται πέφτοντας σε ένα χαντάκι. Οι κάτοικοι του χωριού έσπευσαν σε βοήθεια των Γερμανών οι οποίοι μετά από λίγα λεπτά χωρίς την παραμικρή κίνηση παίρνουν το δρόμο της επιστροφής.[100]

Ο φόβος για αντίποινα οδηγεί αρκετούς από τους κατοίκους του Κομμένου στο να αναζητήσουν σωτηρία στη φυγή μέχρις ότου ηρεμήσουν τα πράγματα. Παράλληλα αντιπροσωπεία αποτελούμενη από τον πρόεδρο του Κομμένου, Λάμπρο Ζορμπά, τον ιερέα του χωριού Λάμπρο Σταμάτη και τον καθηγητή και μέλος του ΕΔΕΣ Στέφανο Παππά μεταβαίνουν στο ιταλικό αρχηγείο της Άρτας για να δώσουν εξηγήσεις.[101]Στις 13 Αυγούστου η αποστολή επιστρέφει με την ιταλική διαβεβαίωση ότι δεν θα υπάρξουν αντίποινα.[102]

Ωστόσο οι Γερμανοί είχαν διαφορετική γνώμη. Τα ξημερώματα της 16ης Αυγούστου 1943 απόσπασμα αποτελούμενο από 120 Γερμανούς στρατιώτες αφού εισέβαλε στο χωριό αποκλείοντας κάθε είσοδο και έξοδό του, ξεκίνησε αμέσως το καταστροφικό τους έργο. Από τα ξημερώματα μέχρι και το μεσημέρι εκτελούν, βιάζουν, πυρπολούν, αφήνοντας πίσω τους 317 θύματα και ένα σχεδόν εξ ολοκλήρου καμένο χωριό.[103]
Όσοι επέζησαν της σφαγής, αφέθηκαν δυστυχώς στην τύχη τους. Παρά το μέγεθος της καταστροφής τους άστεγους, τους τραυματίες, τα πεινασμένα παιδιά, τους άπορους ηλικιωμένους και φυσικά τα εκατοντάδες θύματα, δεν υπήρξε καμία μέριμνα των τοπικών αρχών, ούτε από μέρους της εκκλησίας, ούτε από τον Ερυθρό Σταυρό. Οι ιταλικές αρχές της Άρτας είχαν τρομοκρατήσει τους πάντες με την αυστηρή διαταγή απαγόρευσης οποιασδήποτε βοήθειας και περίθαλψης προς τους επιζήσαντες κατοίκους του Κομμένου.[104]

Από τα 317 θύματα του μαρτυρικού χωριού καταγράφονται δέκα αιτήσεις και

[100] Βλαχοπάνος, ό.π., σ. 70-71· Καρανάτση, ό.π., σ. 9.
[101] Μάγερ, *Η φρίκη του Κομμένου*,σ. 40· βλ. επίσης Καρανάτση, ό.π., σ. 9.
[102]Βλαχοπάνος, ό.π., σ. 75· Καρανάτση,στο ίδιο, σ. 9.
[103] Βλαχοπάνος, ό.π., σ. 93-96. Για το Κομμένο βλ. επίσης, Βασιλάκης Χρήστος, *Το αίμα των μαρτύρων, το Κομμένο στα χρόνια της γερμανικής κατοχής,* Γρηγόρης, Αθήνα 2012.
[104] Βάγιας, ό.π., σ. 185-187· Καρανάτση, ό.π., σ. 12.

αποφάσεις του πρωτοδικείου Άρτας για τις αποζημιώσεις των θυμάτων εθνικοσοσιαλιστικού ρατσισμού. Είναι σημαντικό ωστόσο να αναφερθεί ότι στις καταθέσεις του μαρτύρων, όπως και στη βιβλιογραφία, γίνεται λόγος για 317 θύματα. Αυτό συνεπάγεται ότι πιθανόν υπάρχουν αιτήσεις και αποφάσεις, οι οποίες ενδέχεται να περιέχονται σε μεταγενέστερα έτη.

Τα θύματα που αναφέρονται στο αρχείο είναι: ο Λάμπρος Χ. Ζορμπάς ηλικίας 49 ετών (αρ.δικ.απ. 172), ο Γεώργιος Ζορμπάς 4 ετών (αρ.δικ.απ. 174), η Ελένη Ζορμπά 39 ετών(αρ.δικ.απ. 175), ο Κωνσταντίνος Παύλου ηλικίας 55 ετών (αρ.δικ.απ. 173), οι Κωνσταντίνος Κώστας και Λάμπρος Κώστας 49 και 10 ετών αντίστοιχα (αρ.δικ.απ. 181), οι Κωνσταντίνος Κόπανος και Ελένη Κόπανου 55 ετών και οι δύο (αρ.δικ.απ. 184), ο Ιωάννης Κοντογιάννης 61 ετών (αρ.δικ.απ. 182), ο Σεραφείμ Γιώτης 28 ετών (αρ.δικ.απ. 180) και ολόκληρη η οικογένεια, οι γονείς και τα αδέρφια της αιτούσας Λαμπρινής Ζορμπά το γένος Διαμαντή. Πρόκειται για τους δύο γονείς, Αθανάσιο Διαμαντή 63 ετών και την Ευαγγελία Διαμαντή 50 ετών καθώς και τα αδέρφια της αιτούσας, Κωνσταντίνο Διαμαντή 5 ετών, Γεώργιο Διαμαντή 30 ετών, Χρήστο Διαμαντή 8 ετών, την Ευσταθία Διαμαντή 10 ετών και την Ευγενία Διαμαντή 16 ετών (αρ.δικ.απ. 176).[105]

Όλοι οι συγγενείς των θυμάτων αποζημιώθηκαν με το ποσό των 35.000δρχ., και για τις περιπτώσεις με αρ. δικ. απ. 176, 181 και 184 με το ποσό των 70.000δρχ., αφού τα θύματα ήταν δύο ή περισσότερα. Για την Άρτα και για ολόκληρη την Ήπειρο η σφαγή στο χωριό Κομμένο, υπήρξε από τις πιο ανελέητες, τις πιο απάνθρωπες και αυτή με τα περισσότερα θύματα.

Στις καταθέσεις των μαρτύρων, δεν περιγράφονται οι αποτρόπαιες πράξεις των Γερμανών στρατιωτών, ούτε αναφέρεται ο τρόπος θανάτωσής τους, αν δηλαδή εκτελέστηκαν από πυροβόλο όπλο, αν κάηκαν ή αν σφαγιάστηκαν. Αυτές έγιναν γνωστές μέσα από τις μαρτυρίες όσων έζησαν κι επέζησαν της σφαγής.

Ο Αλέξανδρος Μάλλιος, στο σπίτι του οποίου την προηγούμενη μέρα τελέστηκε ο γάμος της αδερφής του, Αλεξάνδρας, σε συνέντευξη στον Χέρμαν Φράνκ Μάγιερ αναφέρει: «την αδερφή μου τη βρήκα νεκρή την επόμενη μέρα. Φορούσε ακόμη το

[105]Γ.Α.Κ. Αρχείο νομού Άρτας, 1961, ΔΙΚ.2.6 φακ. 5, *Πρωτοδικείο Άρτας-πολιτικές αποφάσεις προέδρου, αιτήσεις και αγωγές ενώπιον προέδρου,*αρ. 172, αρ. 173 αρ. 174, αρ. 175, αρ. 176, αρ.180, αρ. 181, αρ. 182, αρ. 184, Άρτα, 1961. Οι ηλικίες των θυμάτων δεν καταγράφονται στα έγγραφα του αρχείου. Για τις ηλικίες των θυμάτων βλ. Βλαχοπάνος, ό.π., σ. 137-144.

νυφικό της. Δίπλα της βρισκόταν ο άντρας της, καλεσμένοι και πολλά παιδιά».[106]
Επίσης θυμάται: «*είδα τον πατέρα μου σκοτωμένο με τον ένα μικρό στην αγκαλιά του, όπως έτρεχε για να φύγει. Όλοι σκοτωμένοι. Ο αδερφός μου σακατεμένος με μαχαίρι*».[107]

Ο Σεραφείμ Σκάρας κάτοικος Κομμένου, καταβεβλημένος από το βάρος των τραγικών γεγονότων και γεμάτος τύψεις για τη δική του σωτηρία αναφέρει: «*Ημασταν οκτώ στην οικογένεια. Τα πέντε μου παιδιά, η γυναίκα μου, η μητέρα μου κι εγώ. Άκουσα πυροβολισμούς και κραυγές. Βγήκα έξω και πήγα στο σπίτι του Μάνθου Παππά. Μου είπε ότι δε σκοτώνουν στα σπίτια, μόνο αυτούς που φεύγουν. Τους περνάνε γι' αντάρτες. Αυτό ήταν που με έφαγε. Είπα στη γυναίκα μου μέσα κάθονται. Φεύγα εσύ μου λέει η γυναίκα μου, μη σκοτώνουν τους άνδρες. Ήταν το σφάλμα μου να μην πάρω κανένα παιδί. Η γυναίκα μου σκοτώθηκε. Η μητέρα μου και τα παιδιά μου κάηκαν. Έμεινα μόνος μου με δυο κορίτσια που ήταν έξω*».[108]

Η μία του κόρη, Περσεφόνη Σκάρα, σε συνέντευξη στο δημοσιογράφο, Χρίστο Βασιλόπουλο θυμάται: «*η γιαγιά μου και τα αδερφάκια μου κάηκαν ζωντανοί. Η μάνα μου σφαγμένη στη σκάλα με κομμένο το κεφάλι*».[109]

Ο Πέτρος Κολιοκότσης , μικρό παιδί τότε ,αναπαριστά στη μαρτυρία του τη φρίκη. «*΄Ηταν κι ένα πρωτοξαδερφάκι μου, το πήραν με βαμβάκι με βενζίνα και το βάλανε μέσα στο στόμα, στην κούνια και το κάψανε*».[110]

Αυτές είναι κάποιες, ίδιου περιεχομένου, μαρτυρίες επιζώντων της ανελέητης εγκληματικής πράξης των ναζί, οι οποίοι εξάντλησαν κάθε αποτρόπαιο μέσο εκτέλεσης. Πυροβολισμοί, χειροβομβίδες, πυρπολήσεις, σφαγές, ενώ δε δίστασαν να βιάσουν νεαρές γυναίκες και να κακοποιήσουν φριχτά έγκυες γυναίκες και μωρά.

3.7 Τέσσερις μεμονωμένες περιπτώσεις

Οι ακόλουθες υποθέσεις αποτελούν μεμονωμένες περιπτώσεις αιτήσεων-δικαστικών αποφάσεων, με την έννοια ότι δεν υπάγονται σε καμία από τις παραπάνω κατηγορίες ταξινόμησης.

[106] Μάγιερ, *η φρίκη του Κομμένου,*σ. 77. Μάγιερ, *Αιματοβαμμένο Έντελβάις*, σ. 309 & Καρανάτση, ό.π., σ. 10.
[107]Βλ.εκπομπή, *Εδώ και Σήμερα*, 1982, «Η σφαγή στο Κομμένο της Άρτας-16 Αυγούστου 1943», 9΄33΄΄,διαθέσιμο στο:https://www.ert.gr/ert-arxeio/i-sfagi-sto-kommeno-tis-artas-16-avgoustou-1943.
[108] στο ίδιο.12΄33΄΄.
[109] Βλ. εκπομπή, *Μηχανή του Χρόνου*, 2009, «Το ολοκαύτωμα στο χωριό Κομμένο της Άρτας», 3΄49΄΄, διαθέσιμο στο: http://archive.ert.gr.
[110] Βλ.Εδώ και Σήμερα, ό.π.25΄40΄΄.

Η πρώτη περίπτωση με αριθμό απόφασης 147 αφορά των Ευάγγελο Νικ. Λύτο από την Κάτω Καλεντίνη, ημιορεινό χωριό του νομού Άρτας. Στις 2 Μαρτίου 1944, βάσει των πρακτικών της δίκης τμήμα του γερμανικού στρατού κατοχής εισήρθε στο χωριό εξαιτίας πληροφοριών ότι σε σπίτια του χωριού κρύβονται αντάρτες. Οι περισσότεροι κάτοικοι του εν λόγω χωριού, μόλις πληροφορήθηκαν την άφιξη των Γερμανών, το εγκατέλειψαν αναζητώντας καταφύγιο στη γύρω περιοχή. Ο Ευάγγελος Λύτος, ηλικίας 62 ετών, τυφλός από το ένα του μάτι και με κινητικά προβλήματα λόγω ηλικίας, παρέμεινε στο σπίτι του κλινήρης, ελπίζοντας ότι οι Γερμανοί δεν θα τον βλάψουν. Αντιθέτως εκείνοι παρά του ότι γνώριζαν ότι ο άνθρωπος αυτός ήταν αδύνατο, λόγω της κατάστασής του, να συμμετέχει στην ένοπλη αντίσταση, για να τρομοκρατηθούν οι συγχωριανοί του και οι κάτοικοι των γύρω χωριών. Εκτελέστηκε εν ψυχρώ, με πυροβόλο όπλο και εν συνεχεία πυρπολήθηκε η εστία του, όπως και τα υπόλοιπα σπίτια του χωριού. Στην κατάθεση του ενός εκ των δύο μαρτύρων ανέφερε ότι είχε προηγηθεί μάχη με τους αντάρτες στην περιοχή και ότι καταστράφηκαν κι άλλα γειτονικά χωριά για αντίποινα.[111]

Η δεύτερη περίπτωση είναι αυτή του Χρήστου Κακοσίμου (αρ.δικ.απ. 179), από τον Άγιο Σπυρίδωνα, χωριό του κάμπου στο νομό Άρτας, ο οποίος εκτελέστηκε στη Φιλιππιάδα, του νομού Πρεβέζης, στις 16 Οκτωβρίου του 1943. Αιτία της εκτέλεσης του ήταν η ενέδρα ανταρτών στη περιοχή του Μακρυνόρους, που είχε ως αποτέλεσμα το θάνατο ενός Γερμανού αξιωματικού. Οι Γερμανοί συνέλαβαν τον Χρήστο Κακοσίμο, όπως και άλλους που συναντούσαν τυχαία στο δρόμο, και τον κατηγόρησαν ότι έλαβε μέρος στην ενέδρα. Το θύμα σύμφωνα με τις καταθέσεις των μαρτύρων ήταν γεωργοκτηνοτρόφος στο επάγγελμα και δεν είχε αναμειχθεί ποτέ με τους αντάρτες και τις οργανώσεις τους. Η αίτηση των συγγενών του θύματος, της συζύγου και της κόρης του, έγινε από το πρωτοδικείο αποδεκτή.[112]

Τρίτη περίπτωση είναι αυτή του Περικλή Γ. Μηλιώνη από το Μενίδι-Βάλτο Αιτωλοακαρνανίας (αρ.δικ.απ.161). Αιτών είναι ο ίδιος ο Περικλής Μηλιώνης, ο οποίος αναφέρει ότι συνελήφθη από τα γερμανικά στρατεύματα κατοχής στις 25 Σεπτεμβρίου 1943 στη Σιάτιστα της Κοζάνης, όπου υπηρετούσε ως χωροφύλακας.

[111]Γ.Α.Κ. Αρχείο νομού Άρτας, 1961, ΔΙΚ.2.6 φακ. 5, *Πρωτοδικείο Άρτας-πολιτικές αποφάσεις προέδρου, αιτήσεις και αγωγές ενώπιον προέδρου,* αρ. 147, Άρτα, 1961.

[112] Στο ίδιο, αρ. 179.

Μετά τη σύλληψή του παρέμεινε έγκλειστος σε στρατόπεδα συγκέντρωσης στην Ελλάδα έως τις 30 Ιουνίου του 1944 και από την πρώτη Ιουλίου 1944 έως και τις 30 Απριλίου του 1945 στη Γερμανία. Σύμφωνα με το νομοθετικό διάταγμα 4178/1961 δικαιούταν το ποσό των 13.500 δραχμών. Αρχικά οδηγήθηκε στις φυλακές επταπυργίου στη Θεσσαλονίκη, από εκεί μεταφέρθηκε στο στρατόπεδο συγκέντρωσης στο Δομοκό κι έπειτα στο Ντολάκ έξω από τη Θεσσαλονίκη. Στο εξωτερικό παρέμεινε ως αιχμάλωτος αρχικά στο στρατόπεδο Moosburg κι έπειτα στο Κέμτεμ απ' όπου και απελευθερώθηκε από την 7η αμερικανική στρατιά στις 27/04/1945.[113]

Η απόφαση για τη συγκεκριμένη περίπτωση ωστόσο ήταν απορριπτική καθώς το πρωτοδικείο Άρτας, βάσει του ν.δ. 4178/1961, έκρινε ότι ήταν αναρμόδιο να εκδικάσει την εν λόγω υπόθεση και παρέπεμψε τον αιτούντα στο αρμόδιο δικαστήριο, δηλαδή στο Πρωτοδικείο Κοζάνης, καθώς εκεί είχε γίνει σύλληψη του.

Η τέταρτη περίπτωση, αφορά τον Ευστάθιο Μιχέλη 65 ετών(αρ.απ.183), από το Κομπότι. Το θύμα καθώς όδευε προς την Άρτα για αγορά οικιακών ειδών, συνελήφθη και εκτελέστηκε από Γερμανούς στρατιώτες, στην περιοχή Κάτω Παναγιά στις 27 Ιανουαρίου 1944. Σύμφωνα με τις καταθέσεις των μαρτύρων, είχε προηγηθεί επίθεση αγνώστων στη γερμανική περίπολο. Το δικαστήριο έκρινε την οικογένεια του θύματος, δικαιούχο της αποζημίωσης.[114]

Σε ό,τι αφορά τη συγκεκριμένη περίπτωση, οι καταθέσεις των μαρτύρων στο δικαστήριο ενδέχεται να μην ευσταθούν. Στο βιβλίο του Στέφανου Παππά για την εθνική αντίσταση στο νομό Άρτας, αναφέρεται η μάχη μεταξύ δυνάμεων του ΕΔΕΣ και γερμανικών στρατευμάτων, στην τοποθεσία Κάτω Παναγιά, στα περίχωρα της πόλης. Ανάμεσα στα θύματα από την πλευρά του ΕΔΕΣ, αναφέρεται και Ευστάθιος Μιχέλης. *«Το αποτέλεσμα υπήρξε θλιβερόν, γιατί έπεσαν νεκροί[…] ο αντάρτης εκ Κομποτίου, Μιχέλης Ευστάθιος».*[115]

Πιθανώς δεν ήταν λίγοι εκείνοι που είδαν την σύμβαση της Βόννης και το νόμο 4178/1961, ως μια ευκαιρία να αποζημιωθούν για τα πλήγματα που δέχτηκαν από τις γερμανικές δυνάμεις κατοχής, ασχέτως αν υπάγονταν ή όχι σε κάποια από τις κατηγορίες των δικαιούχων βάσει του νόμου. Ήταν ούτως ή άλλως δύσκολο να γίνει η συλλογή όλων εκείνων των δεδομένων και των στοιχείων από τις αρμόδιες

[113]Στο ίδιο, αρ. 161.
[114] Στο ίδιο, αρ. 183.
[115] Παππάς, *Η εθνική αντίστασις,* σ. 103.

υπηρεσίες στην Ελλάδα. Γενικότερα επικρατούσε μια σύγχυση.[116] Συνεπώς δεν έχανε κανείς τίποτα να δοκιμάσει. Άλλωστε οι δικαστικές αρχές ήταν μάλλον δύσκολο να ελέγξουν την αξιοπιστία των καταθέσεων.

Στο τρίτο μέρος λοιπόν της παρούσας εργασίας, μελετήθηκαν όλα εκείνα τα στοιχεία που προέκυψαν από τη εξέταση του αρχειακού υλικού. Συνάγεται ότι οι περιπτώσεις των χωριών των Τζουμέρκων Καταρράκτης , Αθαμάνιο, Κυψέλη, Γραικικό, αποτελούν μέρος των οργανωμένων εκκαθαριστικών επιχειρήσεων των γερμανικών στρατευμάτων κατοχής που διενεργήθηκαν το φθινόπωρο του 1943, στο πλαίσιο απαλλαγής από το αντάρτικο στοιχείο που δραστηριοποιούνταν στα ορεινά του νομού Άρτας και που σύμφωνα με τις πληροφορίες που είχαν φτάσει στους Γερμανούς, υποστηρίζονταν από τον ντόπιο πληθυσμό. Αντίστοιχη είναι και η περίπτωση του πεδινού χωριού Κομμένο το καλοκαίρι του ίδιου έτους.

Όλες οι υπόλοιπες περιπτώσεις είτε εκτέλεσης, είτε αιχμαλωσίας, αφορούν αντίποινα των γερμανικών δυνάμεων για πράξεις δολιοφθοράς από μέρους των ανταρτών. Αυτό όμως που αποτελεί το κοινό στοιχείο, είναι ότι σε όλες τις περιπτώσεις το θύμα ήταν ο άμαχος πληθυσμός. Το αίσθημα της αδικίας εις βάρος αθώων πολιτών, διαγράφεται στα προσωπικά σημειώματα των συγγενών-αιτούντων των θυμάτων, αλλά και των αιτούντων αιχμαλώτων, όπως και στις καταθέσεις των μαρτύρων. Γίνεται λόγος για ανήμπορους ηλικιωμένους, μικρά παιδιά, γυναίκες και άτομα νεαρής ηλικίας που συνελήφθησαν άνευ λόγου και αιτίας, από τα σπίτια τους ή κατά την εργασία τους.

Ανεξαιρέτως, σε κάθε περίπτωση παρατηρείται έκδηλη η προσπάθεια των αιτούντων να καταδείξουν ότι οι εκτελεσθέντες ή συλληφθέντες, δεν είχαν προβεί σε καμία μορφή αντίστασης κατά των Γερμανών, αλλά ότι υπήρξαν θύματα των αντιποίνων εξαιτίας της σύγκρουσης ανάμεσα στις γερμανικές δυνάμεις κατοχής και τους αντάρτες ή των εκκαθαριστικών επιχειρήσεων των Γερμανών. Αυτό αφενός συνιστούσε βασική προϋπόθεση απαιτούμενη από το ίδιο το νομοθετικό διάταγμα. Από την άλλη όμως, καταδεικνύει το μετεμφυλιακό κλίμα, που εξακολουθούσε και στη δεκαετία του 60’ να ισχύει, όπου η συμμετοχή σε οργανώσεις της αντίστασης, θεωρούνταν αξιόποινη πράξη.

[116] Κωνσταντινάκου, ό.π., σ.83.

Το ίδιο φαίνεται να ισχύει και στις περιπτώσεις που οι αιτούντες αναφέρουν ότι τα θύματα δεν ήταν αγροφύλακες, ούτε υπηρετούσαν στη χωροφυλακή. Παρότι δεν απαιτούνταν κάτι τέτοιο από το νόμο, ίσως η αίσθηση που είχε μείνει στα επόμενα από τον πόλεμο χρόνια, σχετικά με τη συνεργασία των κρατικών υπηρεσιών, όπως η χωροφυλακή, με τις δυνάμεις κατοχής, επηρέασε τους αιτούντες. Ενδεχομένως θεωρούσαν ότι αυτό θα λειτουργούσε απορριπτικά για την αίτησής τους.

Στις μαρτυρίες των επιζώντων που παρατίθενται στα δύο ντοκιμαντέρ που αξιοποιήθηκαν για την έρευνα, δε γίνεται πουθενά λόγος για τις αποζημιώσεις που δόθηκαν βάσει του νόμου του 1961. Αυτό ίσως δηλώνει ότι το αίσθημα περί απόδοσης δικαιοσύνης δεν είχε στη συνείδησή τους ικανοποιηθεί. Για όσους επέζησαν δεν ήταν μόνο η ανάμνηση των γεγονότων αλλά ο αντίκτυπός τους στην ζωή τους. Ο Χρήστος Φλώρος επιζών των γερμανικών επιχειρήσεων στον Καταρράκτη, 7 χρονών τότε, αναφέρει χαρακτηριστικά:

> *«Όλα αυτά οδήγησαν και σε τεράστια φτώχεια και πείνα! Οι ζωές μας άλλαξαν ξαφνικά και ο φόβος γέμισε τις ψυχές μας. Ήμασταν μικρά παιδιά και όλα όσα ζήσαμε καταγράφτηκαν πολύ έντονα στη μνήμη μας, όμως τουλάχιστον καταφέραμε να γλιτώσουμε και να συνεχίσουμε τις ζωές μας, κουβαλώντας όμως πάντα στο μυαλό και στην ψυχή μας, όλες αυτές τις ζοφερές μνήμες.»*[117]

[117] Μαρτυρία Χρήστου Φλώρου,(Απρίλιος 2021), στο *Μαρτυρικό χωριό Καταρράκτης,* σ. 67.

Πίνακες γραφικών αναπαραστάσεων

Παρουσίαση ποσοτικών στοιχείων

Στην ενότητα αυτή παρουσιάζεται το αποτέλεσμα της προσπάθειας συλλογής ποσοτικών στοιχείων και δεδομένων από την έρευνα.

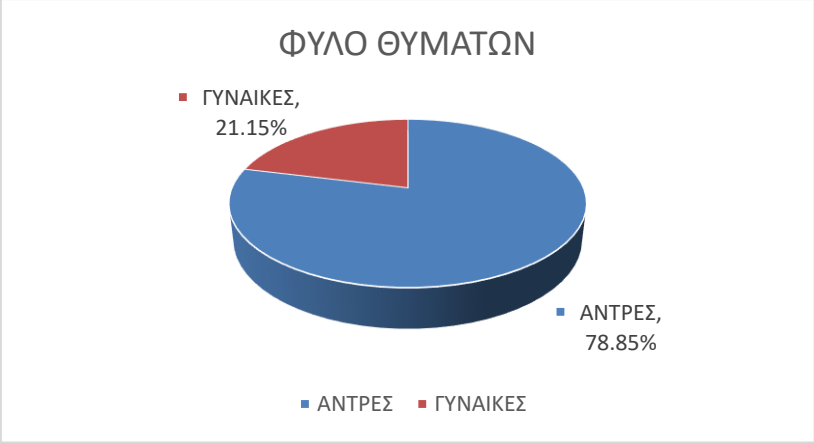
ΤΟΠΟΣ ΚΑΤΟΙΚΙΑΣ ΘΥΜΑΤΩΝ		ΠΟΣΟΣΤΟ
ΚΑΛΑΜΙΑ	4	7,69%
ΚΟΜΠΟΤΙ	5	9,62%
Κ. ΚΑΛΕΝΤΙΝΗ	1	1,92%
ΚΑΤΑΡΡΑΚΤΗΣ	6	11,54%
ΑΡΤΑ	12	23,08%
ΠΡΑΜΑΝΤΑ	1	1,92%
ΒΑΛΤΟΣ-ΜΕΝΙΔΙ	1	1,92%
ΧΟΣΕΨΗ	1	1,92%
ΓΡΑΙΚΙΚΟ	1	1,92%
ΚΟΜΜΕΝΟ	17	32,69%
ΑΓ. ΣΠΥΡΙΔΩΝΑΣ	1	1,92%
ΑΘΑΜΑΝΙΟ	2	3,85%
ΣΥΝΟΛΟ	52	100%

Πίνακας 1.

Πηγή: Γ.Α.Κ. Αρχείο νομού Άρτας, 1961, ΔΙΚ.2.6 φακ. 5, *Πρωτοδικείο Άρτας-πολιτικές αποφάσεις προέδρου, αιτήσεις και αγωγές ενώπιον προέδρου*, Άρτα, 1961.
Γ.Α.Κ. Αρχείο νομού Άρτας, 1961, ΔΙΚ.2.6 φακ. 4, *Πολιτικές αποφάσεις 58-126*, Άρτα, 1961.
Επεξεργασία: Καρανάτση Γεωργία.

Στον πίνακα 1. Παρουσιάζεται ο αριθμός των θυμάτων με βάση τον τόπο κατοικία τους. Πρόκειται συνολικά για 52 θύματα των οπίων οι συγγενείς ή οι ίδιοι στις περιπτώσεις αιχμαλωσίας αποζημιώθηκαν για τις διώξεις που δέχτηκαν από τους Γερμανούς. Μόνο δύο περιπτώσεις δεν αποζημιώθηκαν, όπως αναφέρθηκε παραπάνω.

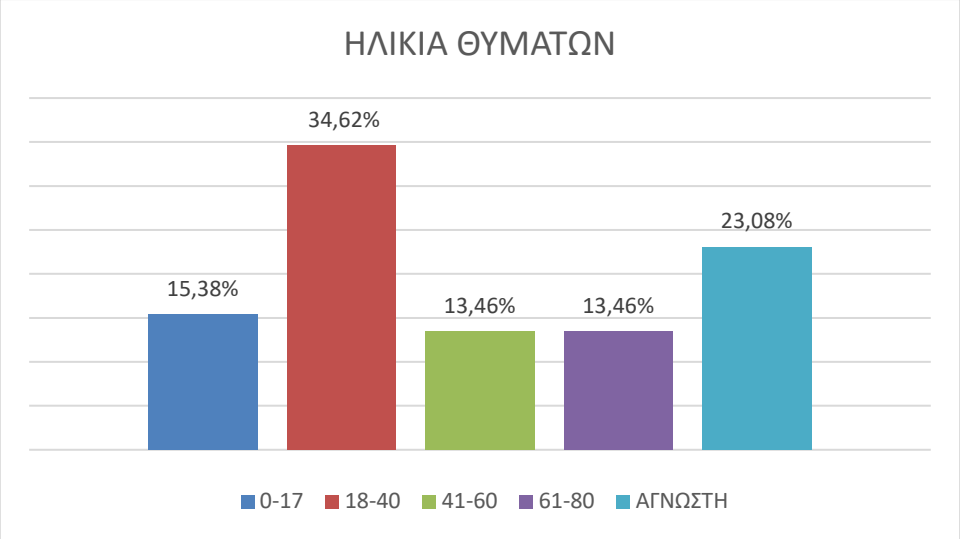
Γράφημα 1

Πηγή: Γ.Α.Κ. Αρχείο νομού Άρτας, 1961, ΔΙΚ.2.6 φακ. 5, *Πρωτοδικείο Άρτας-πολιτικές αποφάσεις προέδρου, αιτήσεις και αγωγές ενώπιον προέδρου*, Άρτα, 1961.
Γ.Α.Κ. Αρχείο νομού Άρτας, 1961, ΔΙΚ.2.6 φακ. 4, *Πολιτικές αποφάσεις 58-126*, Άρτα, 1961.
Επεξεργασία: Καρανάτση Γεωργία.

Στο γράφημα 1. δίνεται το ποσοστό των θυμάτων με βάση το φύλο τους. Οι άνδρες όπως φαίνεται κι από την γραφική αναπαράσταση, φτάνουν σε ποσοστό το 78, 85%. Το υψηλό αυτό ποσοστό καταδεικνύει και την πολιτική των Γερμανών να συλλαμβάνουν ή να εκτελούν κατά κύριο λόγο ανδρικό πληθυσμό. Ο φόβος περί συμμετοχής στις ένοπλες ομάδες των αντιστασιακών οργανώσεων, αλλά και η εκδικητική τακτική των αντιποίνων, να σκοτώνουν δυνάμει στρατιώτες για την απώλεια Γερμανών στρατιωτών σε ενέδρες και σαμποτάζ των ανταρτών, διαφαίνεται νομίζω ξεκάθαρα στο υψηλό αυτό ποσοστό.

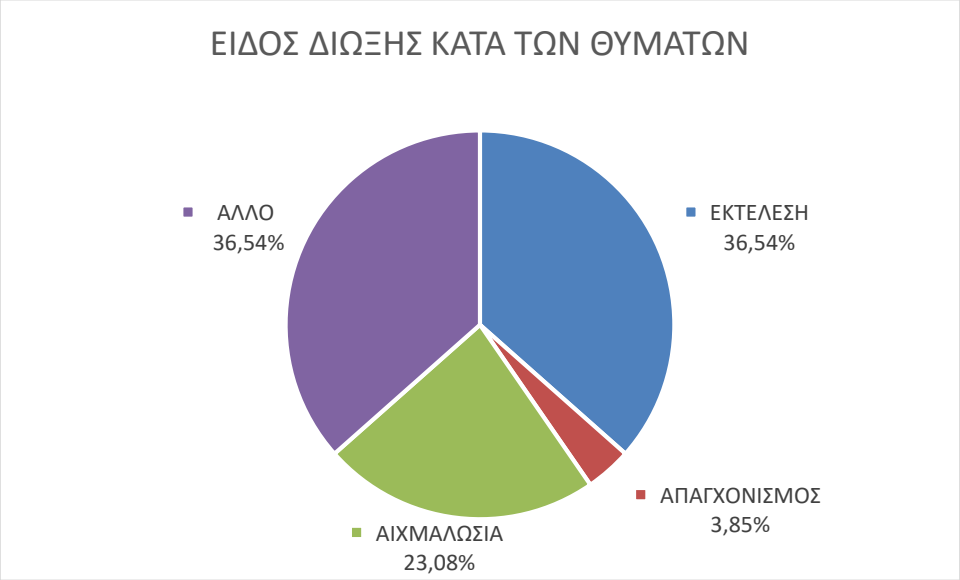
Γράφημα 2.

Πηγή: Γ.Α.Κ. Αρχείο νομού Άρτας, 1961, ΔΙΚ.2.6 φακ. 5, *Πρωτοδικείο Άρτας-πολιτικές αποφάσεις προέδρου, αιτήσεις και αγωγές ενώπιον προέδρου*, Άρτα, 1961.
Γ.Α.Κ. Αρχείο νομού Άρτας, 1961, ΔΙΚ.2.6 φακ. 4, *Πολιτικές αποφάσεις 58-126*, Άρτα, 1961.
Επεξεργασία: Καρανάτση Γεωργία.

Όσον αφορά την καταγραφή των ηλικιών των θυμάτων, κατά τη διάρκεια της μελέτης των αρχειακών εγγράφων, εντοπίστηκε η εξής δυσκολία. Σε αρκετές περιπτώσεις η ηλικία των θυμάτων δεν καταγράφεται. Όπου ήταν δυνατόν οι ηλικίες αντλήθηκαν από άλλες πηγές, βιβλιογραφικές. Συνεπώς δεν είναι δυνατόν να έχουμε μια ολοκληρωμένη άποψη για την ηλικία των θυμάτων.

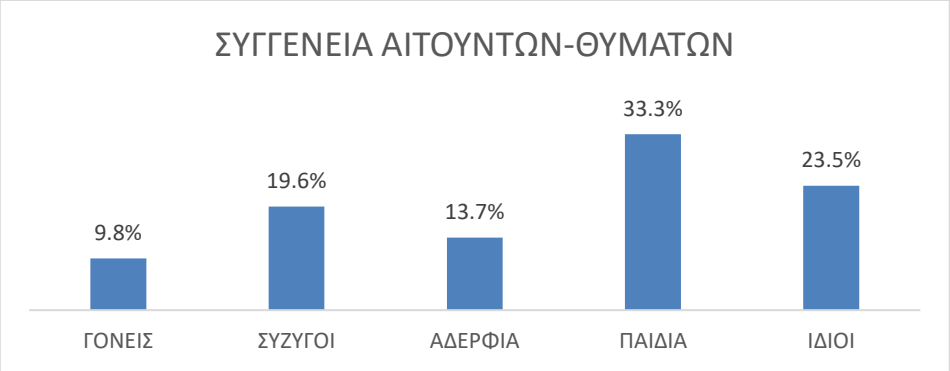
Γράφημα 3

Πηγή: Γ.Α.Κ. Αρχείο νομού Άρτας, 1961, ΔΙΚ.2.6 φακ. 5, *Πρωτοδικείο Άρτας-πολιτικές αποφάσεις προέδρου, αιτήσεις και αγωγές ενώπιον προέδρου*, Άρτα, 1961.
Γ.Α.Κ. Αρχείο νομού Άρτας, 1961, ΔΙΚ.2.6 φακ. 4, *Πολιτικές αποφάσεις 58-126*, Άρτα, 1961.
Επεξεργασία: Καρανάτση Γεωργία.

Όσον αφορά τα δεδομένα που αφορούν το είδος της δίωξης των θυμάτων και κυρίως τον τρόπο εκτέλεσης, εντοπίστηκε κι εδώ μια δυσκολία που έγκειται στο γεγονός ότι στις υποθέσεις που αφορούσαν το χωριό Κομμένο, δεν καταγράφεται ο τρόπος εκτέλεσης των θυμάτων από τους Γερμανούς. Το υψηλότερο ποσοστό αφορά εκτέλεση με πυροβόλο όπλο, ακολουθεί η απροσδιόριστη σε είδος εκτέλεση και έπεται σε ποσοστό 23% η σύλληψη και ο εγκλεισμός σε στρατόπεδα συγκέντρωσης. Πολύ μικρότερο είναι το ποσοστό εκτέλεσης δι' απαγχονισμού. Οι κακουχίες αν και δεν αποτελούν μορφή δίωξης καταγράφηκαν ως αριθμητικό δεδομένο.

Γράφημα 4

Πηγή: Γ.Α.Κ. Αρχείο νομού Άρτας, 1961, ΔΙΚ.2.6 φακ. 5, *Πρωτοδικείο Άρτας-πολιτικές αποφάσεις προέδρου, αιτήσεις και αγωγές ενώπιον προέδρου*, Άρτα, 1961.
Γ.Α.Κ. Αρχείο νομού Άρτας, 1961, ΔΙΚ.2.6 φακ. 4, *Πολιτικές αποφάσεις 58-126*, Άρτα, 1961.
Επεξεργασία: Καρανάτση Γεωργία.

Στη γραφική αναπαράσταση 4, παρατίθεται ο βαθμός συγγένειας των αιτούντων, με το υψηλότερο ποσοστό (33,3 %) να αφορά παιδιά που έχασαν τον έναν ή και τους δύο γονείς τους.

Συμπεράσματα

Βασικός στόχος αυτής της μελέτης ήταν να καταγράψει, σε αρχικό στάδιο, τις εξελίξεις και τα δεδομένα που οδήγησαν τη χώρα μας στη διεκδίκηση και εν συνεχεία καταβολή πολεμικών αποζημιώσεων από μέρους της ΟΔΓ προς τα θύματα εθνικοσοσιαλιστικών διώξεων. Αν και πρόκειται για ανάλυση ενός μικρού δείγματος αρχειακού υλικού και συγκεκριμένα για τις δικαστικές αποφάσεις του Πρωτοδικείου Άρτας, από τον Οκτώβριο έως το Δεκέμβριο του 1961, τα στοιχεία που προέκυψαν από την έρευνα συμπληρώνουν τη μεγάλη εικόνα των διώξεων και των εγκλημάτων που διέπραξαν οι ναζί στην Ήπειρο και γενικότερα στην Ελλάδα.

Η συμφωνία μεταξύ Ελλάδας και ΟΔΓ-η συμφωνία της Βόννης (1960)- οδήγησε στην ψήφιση του νομοθετικού διατάγματος 4178-1961 στη χώρα μας, για τη διανομή των 115 εκατομμυρίων μάρκων που έλαβε η χώρα για την αποζημίωση των Ελλήνων υπηκόων που είχαν υποστεί εθνικοσοσιαλιστικές διώξεις.

Στη συνέχεια, έγινε επεξεργασία και ανάλυση των πληροφοριών που προήλθαν μέσα από την μελέτη των δικαστικών αποφάσεων του Πρωτοδικείου Άρτας για τα θύματα στο νομό. Μέσα από τα στοιχεία που προέκυψαν από τις καταθέσεις των μαρτύρων αναδεικνύονται οι εγκληματικές ενέργειες των γερμανικών δυνάμεων κατοχής στην Άρτα και στην ευρύτερη περιοχή του νομού, αλλά και ο αντίκτυπός τους στη ζωή εκείνων που τις βίωσαν.

Αναδεικνύονται επιπλέον, όλες εκείνες οι πτυχές του βίου των αμάχων που έζησαν κάτω από τη δύσκολη συνθήκη της αντιπαράθεσης των αντιστασιακών δυνάμεων, της βιαιότητας των εκκαθαριστικών επιχειρήσεων και της πολιτικής των αντιποίνων από μέρους των Γερμανών.

Μέσα από τα στοιχεία που αντλήθηκαν από τη μελέτη του αρχειακού υλικού, μπορούμε να αντιληφθούμε τον γεωγραφικό άξονα της δράσης των γερμανικών δυνάμεων στην περιοχή της Άρτας, κατά τα έτη 1943- 1944. Οι επιχειρήσεις τους εκτείνονται σε ένα ευρύ σύμπλεγμα περιοχών , τόσο στην πόλη της Άρτας και τα πεδινά, όπου ήταν ευκολότερη η πρόσβαση, όσο και στα ορεινά του νομού.

Η πόλη και οι γύρω από αυτήν περιοχές γίνονται, ως επί το πλείστον, πεδίο αντιποίνων για τις πράξεις δολιοφθοράς των δυνάμεων αντίστασης. Ωστόσο κάποιες φορές εντάσσονται στο πλαίσιο των οργανωμένων εκκαθαριστικών επιχειρήσεων των ναζί απέναντι στο αντάρτικο στοιχείο, όπως συνέβη στην περίπτωση του Κομμένου.

Από την άλλη, η δράση των Γερμανών στα ορεινά, εντάσσεται κατά κύριο λόγο στο πλαίσιο του οργανωμένου σχεδίου εκκαθάρισης των Τζουμέρκων από τις δυνάμεις των ανταρτών, οι οποίοι πέραν της έντονης παρουσίας τους στην περιοχή, είχαν αναπτύξει και έντονη δράση, προκαλώντας στους κατακτητές τεράστια προβλήματα.

Σε ανθρωπολογικό επίπεδο, αυτό που μπορεί να συμπεράνει κανείς από την παρούσα μελέτη είναι ότι η εμπειρία του πόνου, της βίας και της απώλειας, καθόρισαν τη ζωή των θυμάτων, των οικογενειών τους και των απογόνων τους και μετέτρεψαν το προσωπικό βίωμα σε συλλογικό. Τα γεγονότα στιγμάτισαν τους επιζώντες και αποτέλεσαν βίωμα που πέρασε από την ατομική μνήμη στη συλλογική. Τα γερμανικά στρατεύματα επιτίθενται αδιακρίτως σε άτομα κάθε ηλικίας και φύλου που ανήκαν στον άμαχο πληθυσμό. Τα περισσότερα θύματά τους ανήκουν στον ανδρικό πληθυσμό και ηλικιακά τοποθετούνται μεταξύ 18-40 ετών. Γονείς έχασαν τα παιδιά τους, παιδιά έμειναν ορφανά, γυναίκες, ηλικιωμένοι και μωρά θανατώθηκαν με τρόπο φρικτό, πολλοί ήταν εκείνοι που τραυματίστηκαν, αρκετοί εκείνοι που αιχμαλωτίστηκαν και εκατοντάδες περιουσίες καταστράφηκαν.

Αυτό που διαφαίνεται μέσα από τις μαρτυρίες, τις καταθέσεις και τα προσωπικά σημειώματα που περιέχονται στις δικαστικές αποφάσεις, 18 χρόνια μετά τα γεγονότα, είναι ο πόνος, το παράπονο και η αδικία, που διαγράφονται ωστόσο, με ένα πιο συγκρατημένο τρόπο, όπως άλλωστε αρμόζει σε μια τυπική δικαστική διαδικασία.

Τις ανεπανόρθωτες καταστροφές που προκάλεσαν οι ναζί σε υλικό αλλά και ψυχικό επίπεδο, συμπληρώνουν οι προφορικές μαρτυρίες όσων επέζησαν τον εγκληματικών διώξεων και που υπήρξαν μάρτυρες αυτών, οι οποίες παρατίθενται στο τρίτο μέρος της εργασίας της μελέτης και αφορούν κυρίως το χωριό Κομμένο. Οι μαρτυρίες αυτές αν και καταγράφονται αρκετές δεκαετίες μετά την εκδίκαση των αιτημάτων για τις αποζημιώσεις του 1961, κι ακόμη περισσότερες από τότε που συντελέστηκαν τα γεγονότα, χαρακτηρίζονται από ιδιαίτερη συγκινησιακή φόρτιση. Το συναίσθημα του πόνου, το πένθος, το αίσθημα της απώλειας παραμένουν έντονα, αποκαλύπτοντας με τον πιο γλαφυρό τρόπο το δράμα και την ένταση του αισθήματος της αδικίας, κάνοντας περισσότερο αντιληπτό τον απόηχο των γεγονότων που διαμόρφωσαν νέα δεδομένα στη ζωή τους τόσο σε ατομικό όσο και σε συλλογικό επίπεδο.

Εν κατακλείδι, τα στοιχεία που προέκυψαν από την παρούσα μελέτη μπορούν να συμβάλλουν στην βαθύτερη γνώση και αντίληψη του πρόσφατου ιστορικού παρελθόντος, του οποίου η κοινωνία της Άρτας αποτελεί ένα αναπόσπαστο μέρος του. Συμβάλουν επίσης στην συμπλήρωση της εικόνας για τα εγκλήματα του Β΄

Παγκόσμιου Πολέμου στην Ελλάδα. Θα είναι δυνατόν μέσα από τη βαθύτερη κατανόηση του παρελθόντος να γίνει κατανοητή η επίδρασή του στη διαμόρφωση του παρόντος. Τα γεγονότα τα οποία έζησαν οι επιζώντες των γεγονότων, αποτέλεσαν βίωμα που πέρασε από την ατομική μνήμη στη συλλογική και που επέδρασε καταλυτικά στη διαμόρφωση του αισθήματος περί δικαιοσύνης και της απονομής της απέναντι στα θύματα του εθνικοσοσιαλισμού. Οι συνεχείς διεκδικήσεις αποζημιώσεων, από το τέλος του Β΄ Παγκοσμίου Πολέμου που φτάνουν μέχρι τις αποζημιώσεις του 1961 και εκτείνονται μέχρι και τη σημερινή εποχή, φανερώνουν το μέγεθος της επίδρασης των γεγονότων αυτών στη συλλογική μνήμη και το συλλογικό αίσθημα.

Παρά το γεγονός ότι η Γερμανία θεώρησε ότι η υπόθεση των αποζημιώσεων προς την Ελλάδα, έληξε με τη συμφωνία της Βόννης το 1960, για την ελληνική πλευρά αυτό δεν ίσχυσε ποτέ. Κοινότητες, σύλλογοι, οργανώσεις, εξακολουθούν ακόμη και σήμερα να διεκδικούν τις αποζημιώσεις, που θεωρούν ότι το γερμανικό κράτος οφείλει στην Ελλάδα. Σε κάθε επέτειο μνήμης, τοπικοί φορείς, υπενθυμίζουν στις επόμενες γενιές το χρέος της διεκδίκησης των αποζημιώσεων.

ΠΗΓΕΣ - ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Πρωτογενές υλικό

Αδημοσίευτο

Γ.Α.Κ. Αρχείο νομού Άρτας, 1961, ΔΙΚ.2.6 φακ. 5, *Πρωτοδικείο Άρτας-πολιτικές αποφάσεις προέδρου, αιτήσεις και αγωγές ενώπιον προέδρου*, Άρτα, 1961.

Γ.Α.Κ. Αρχείο νομού Άρτας, 1961, ΔΙΚ.2.6 φακ. 4, *Πολιτικές αποφάσεις 58-126*, Άρτα, 1961.

Δημοσιευμένο

ΦΕΚ, Αρ. Φύλλου 133, τ.Α, Ν.Δ. 4178/1961: «Περί κυρώσεως της μεταξύ Ελλάδος και Γερμανίας συμβάσεως περί παροχών περί Ελλήνων υπηκόων θιγέντων υπό εθνικοσοσιαλιστικών μέτρων διώξεως και άλλων τινών συναφών διατάξεων», Αθήνα, 24 Αυγούστου 1961.

Ιστοσελίδες

Εδώ και Σήμερα, 1982, «Η σφαγή στο Κομμένο της Άρτας-16 Αυγούστου 1943»,διαθέσιμο στο:https://www.ert.gr/ert-arxeio/i-sfagi-sto-kommeno-tis-artas-16-avgoustou-1943.

Μηχανή του Χρόνου, 2009, «Το ολοκαύτωμα στο χωριό Κομμένο της Άρτας», διαθέσιμο στο: http://archive.ert.gr.

Δευτερογενής βιβλιογραφία

Βάγιας Κώστας, *Η Άρτα του πολέμου και της κατοχής*, Σκουφάς, Άρτα 2004.

Βασιλάκης Χρήστος, *Το αίμα των μαρτύρων, το Κομμένο στα χρόνια της γερμανικής κατοχής,* Γρηγόρης, Αθήνα 2012.

Berstein Serge - Milza Pierre, *Ιστορία της Ευρώπης,τμ. 3, Διάσπαση και ανοικοδόμηση της Ευρώπης, 1919 ως σήμερα*, Αλεξάνδρεια, Αθήνα 1997.

Βλαχοπάνος Δημήτρης, *Άι Κομμένο της άσβεστης μνήμης*, Δήμος Νικολάου Σκουφά, Εντύπωσις , Άρτα [4]2021.

Γκότοβος Αθανάσιος, «Η Ήπειρος στην κατοχή, η εντελβάις, η αντίσταση, τα αντίποινα και ο κατοχικός εμφύλιος», στο: *Μαρτυρικό χωριό Καταρράκτης. Μαρτυρίες και μνήμες κατοχής*, Πέτρα, Αθήνα, 2021,σ. 156-185.

Δορδανάς Στράτος, Παπαναστασίου Νίκος, *Ο «μακρύς» ελληνογερμανικός εικοστός αιώνας. Οι μαύρες σκιές στην ιστορία των διμερών σχέσεων*, Επίκεντρο, Θεσσαλονίκη 2018.

Δορδανάς Στράτος-Λάζου Βασιλική-Τζούκας Βαγγέλης-Φλιτούρης Λάμπρος, (επιμ.) *Κατοχική Βία 1939-1945.Η ελληνική και ευρωπαϊκή εμπειρία,* Ασίνη, Αθήνα 2016.

Ζιώβας Λάμπρος, *Καλαμιά Άρτας. Ένας τόπος, μια πατρίδα, ένα ταξίδι*, ΙΣΝΑΦΙ, Άρτα 2021.

Καβάλα Μαρία, «Πείνα κι επιβίωση. Αντιμετώπιση των στερήσεων στην κατεχόμενη Ελλάδα», στο: *Ιστορία του Νέου Ελληνισμού 1770-2000*, τμ.8, Ελληνικά γράμματα, Αθήνα 2003,σ.49-62.

Καραγιάννης Ναπολέων, «Το ολοκαύτωμα του Αθαμανίου», *Τζουμερκιώτικα Χρονικά*, τμ.12, Πέτρα, Αθήνα 2011, σ.118-125.

Καρανάτση Γεωργία, *Το μαρτυρικό χωριό Κομμένο της Άρτας. Η σφαγή του 1943,* (αδημοσίευτη εργασία χειμερινού εξαμήνου), 2023, Πανεπιστήμιο Νεάπολις Πάφος.

Κουτσούκαλης Αλέκος, *Η εθνική αντίσταση του νομού Άρτας 1940-1945*, τμ. Α΄, Ιωλκός, Αθήνα 1985.

Kralova Katerina, *Στη σκιά της κατοχής. Οι ελληνογερμανικές σχέσεις την περίοδο 1940-2010,* Αλεξάνδρεια, Αθήνα 2013.

Κωνσταντινάκου Δέσποινα-Γεωργία, *Πολεμικές οφειλές και εγκληματίες πολέμου στην Ελλάδα. Ψάχνοντας την ηθική κι υλική δικαίωση μετά τον Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο*, Αλεξάνδρεια, Αθήνα 2015.

Κωστής Κώστας, *Τα κακομαθημένα παιδιά της ιστορίας. Η διαμόρφωση του ελληνικού κράτους*, 18ος-21ος αιώνας, Πατάκης, Αθήνα 2018.

Λάζου Βασιλική, «Αντίποινα των δυνάμεων κατοχής στην Ελλάδα 1941-1944», *Τζουμερκιώτικα Χρονικά*, τμ.14, Πέτρα, Αθήνα 2013, σ.141-147.

Λάζου Βασιλική, «Εδαφικός κατακερματισμός. Η κατοχή της Ελλάδας από τις δυνάμεις του Άξονα», στο: *Ιστορία του Νέου Ελληνισμού 1770-2000*, τμ.8, Ελληνικά γράμματα, Αθήνα 2003,σ. 33-48.

Μάγερ Χέρμαν Φρανκ*, Αιματοβαμμένο Εντελβάις. Η πρώτη ορεινή μεραρχία, το 22ο τάγμα στρατού και η εγκληματική δράση του στην Ελλάδα, 1943-1944*, τμ. Α΄και Β΄, Βιβλιοπωλείον της εστίας, Αθήνα 2009.

Μάγερ Χέρμαν Φρανκ, *Η φρίκη του Κομμένου*, Καλέντης, Αθήνα [2]1998.

Mazower Mark, *Στην Ελλάδα του Χίτλερ: Η εμπειρία της Κατοχής*, Αλεξάνδρεια, Αθήνα 1994.

Μαστρογιάννης Γιαννάκος (Γιάννης), *Χρονικό. Το λαϊκό κίνημα στο νομό Άρτας (1931-1945)*, Πέτρα, Αθήνα 2004.

Παππάς Στέφανος, *Το ολοκαύτωμα του Κομμένου*, Άρτα 1946.

Παππάς Στέφανος, *Η εθνική αντίστασις. ΕΟΕΑ-ΕΔΕΣ 1941-1944 νομού Άρτης και η προσφορά του ωργανωμένου αμάχου πληθυσμού εις το αγώνα τούτον,*1970.

Παππάς Στέφανος, *Η σφαγή του Κομμένου στη δίκη της Νυρεμβέργης*, Αθήνα[2] 1976.

Πριόβολος Γεώργιος, «Η ελληνική οικονομία στα χρόνια της κατοχής», *Μαρτυρικό χωριό Καταρράτης Άρτας. Μαρτυρίες και μνήμες κατοχής,* Πέτρα, Αθήνα 2021, σ. 140-155.

Σαράφης Στέφανος, *Ο ΕΛΑΣ,* Επικαιρότητα, Αθήνα 1999.

Stone Norman, *Συνοπτική ιστορία του δεύτερου παγκόσμιου πολέμου*, Ψυχογιός, Αθήνα [2]2018.

Τζούκας Βαγγέλης «Από τον «ένοπλο» στον «αντάρτη»: Όψεις της Εθνικής Αντίστασης στην Ήπειρο», *Τζουμερκιώτικα χρονικά, Ιστορική και Λαογραφική Εταιρεία Τζουμέρκων*, τχ. 8, Πέτρα, Αθήνα 2007, σ. 95-102.

Τζούκας Βαγγέλης, *Οι οπλαρχηγοί του ΕΔΕΣ στην Ήπειρο 1942-1944. Τοπικότητα και πολιτική ένταξη,* Εστία, Αθήνα 2013.

Τζούκας Βάγγέλης, «Η Άρτα της κατοχής και της αντίστασης: μια συνοπτική επισκόπηση», (διατίθεται στο: http://academia.edu, πρόσβαση:5 Ιανουαρίου 2024).

Τζούκας Βαγγέλης, «Ο ανταρτοπόλεμος στην Πίνδο και οι γερμανικές εκκαθαριστικές επιχειρήσεις», *Μαρτυρικό χωριό Καταρράκτης Άρτας. Μαρτυρίες και μνήμες κατοχής,* Πέτρα, Αθήνα 2021, σ.116-124.

Τσακαλογιάννης Πάνος, *Σύγχρονη Ευρωπαϊκή Ιστορία. Από τη Βαστίλλη στον 21ο αιώνα,* τ. 2, Εστία, Αθήνα[5] 2019.

Τσάκας Η. Φάνης (καπετάν Τζαβέλας), *Μαρτυρία για την αντίσταση και το διωγμό,* Αθήνα 1982.

Τσουμάκας Κωνσταντίνος, « Η πυρπόληση του μαρτυρικού χωριού Καταρράκτη και οι εκτελέσεις των κατοίκων από τους ναζί τον Οκτώβριο του 1943», *Μαρτυρικό*

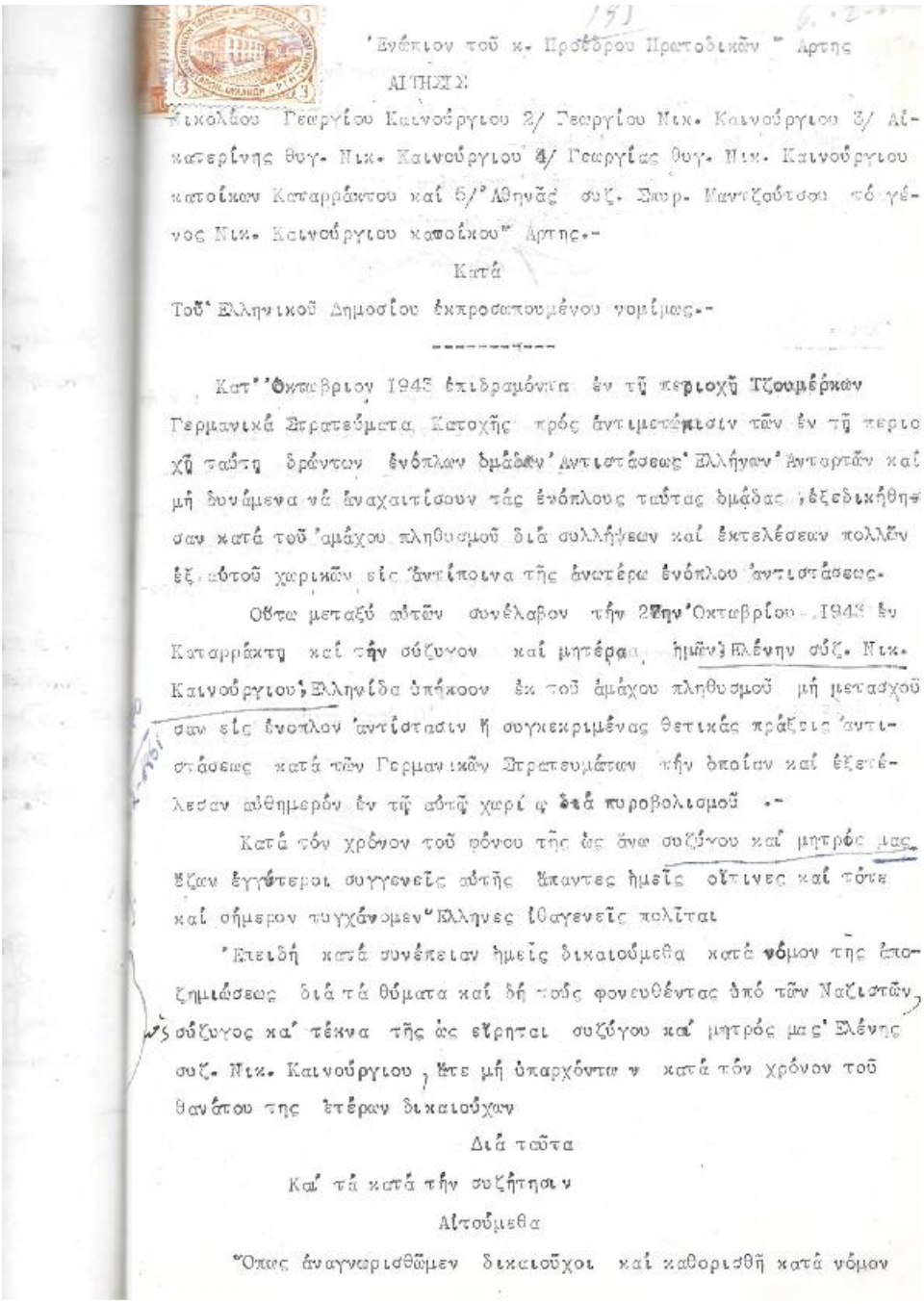
χωριό Καταρράτης Άρτας. Μαρτυρίες και μνήμες κατοχής, Πέτρα, Αθήνα 2021, σ.33-37.
Φλάισερ Χάγκεν, *Στέμμα και σβάστικα. Η Ελλάδα της κατοχής και της αντίστασης,* τ.1και 2, Παπαζήσης, Αθήνα 1995.

Φλώρος Γιάννης, «Η πυρπόληση των Αγνάντων», *Μαρτυρικό χωριό Καταρράκτης Άρτας. Μαρτυρίες και μνήμες κατοχής,* Πέτρα, Αθήνα 2021, σ. 114-115.

Χατζηιωσήφ Χρήστος, Παπαστρατής Προκόπης (επιμ.), *Ιστορία της Ελλάδας του 20ού αιώνα. Β΄ Παγκόσμιος Πόλεμος. Κατοχή-Αντίσταση 1940-1945,*τ.Γ, Βιβλιόραμα, Αθήνα 2007.

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ

Έγγραφο 1.

Ἐνώπιον τοῦ κ. Προέδρου Πρωτοδικῶν Ἄρτης

ΑΙΤΗΣΙΣ

Νικολάου Γεωργίου Καινούργιου 2/ Γεωργίου Νικ. Καινούργιου 3/ Αἰκατερίνης θυγ. Νικ. Καινούργιου 4/ Γεωργίας θυγ. Νικ. Καινούργιου κατοίκων Καταρράκτου καί 5/ Ἀθηνᾶς συζ. Σωτ. Μαντζούτσου τό γένος Νικ. Καινούργιου κατοίκου Ἄρτης.-

Κατά

Τοῦ Ἑλληνικοῦ Δημοσίου ἐκπροσωπουμένου νομίμως.-

Κατ' Ὀκτώβριον 1943 ἐπιδρομόντα ἐν τῇ περιοχῇ Τζουμέρκων Γερμανικά Στρατεύματα Κατοχῆς πρός ἀντιμετώπισιν τῶν ἐν τῇ περιοχῇ ταύτῃ δρώντων ἐνόπλων ὁμάδων Ἀντιστάσεως Ἑλλήνων Ἀνταρτῶν καί μή δυνάμενα νά ἀναχαιτίσουν τάς ἐνόπλους ταύτας ὁμάδας ἐξεδικήθησαν κατά τοῦ ἀμάχου πληθυσμοῦ διά συλλήψεων καί ἐκτελέσεων πολλῶν ἐξ αὐτοῦ χωρικῶν εἰς ἀντίποινα τῆς ἀνωτέρω ἐνόπλου ἀντιστάσεως.

Οὕτω μεταξύ αὐτῶν συνέλαβον τήν 28ην Ὀκτωβρίου 1943 ἐν Καταρράκτῃ καί τήν σύζυγον καί μητέρα ἡμῶν Ἑλένην σύζ. Νικ. Καινούργιου Ἑλληνίδα ὑπήκοον ἐκ τοῦ ἀμάχου πληθυσμοῦ μή μετασχοῦσαν εἰς ἐνοπλον ἀντίστασιν ἤ συγκεκριμένας θετικάς πράξεις ἀντιστάσεως κατά τῶν Γερμανικῶν Στρατευμάτων τήν ὁποίαν καί ἐξετέλεσαν αὐθημερόν ἐν τῇ αὐτῇ χωρίῳ διά πυροβολισμοῦ.-

Κατά τόν χρόνον τοῦ φόνου τῆς ὡς ἄνω συζύγου καί μητρός μας ἔζων ἐγγύτεροι συγγενεῖς αὐτῆς ἅπαντες ἡμεῖς οἵτινες καί τότε καί σήμερον τυγχάνομεν Ἕλληνες ἰθαγενεῖς πολῖται

Ἐπειδή κατά συνέπειαν ἡμεῖς δικαιούμεθα κατά νόμον τῆς ἀποζημιώσεως διά τά θύματα καί δή τούς φονευθέντας ὑπό τῶν Ναζιστῶν σύζυγος καί τέκνα τῆς ὡς εἴρηται συζύγου καί μητρός μας Ἑλένης συζ. Νικ. Καινούργιου, ἅτε μή ὑπαρχόντων κατά τόν χρόνον τοῦ θανάτου της ἑτέρων δικαιούχων

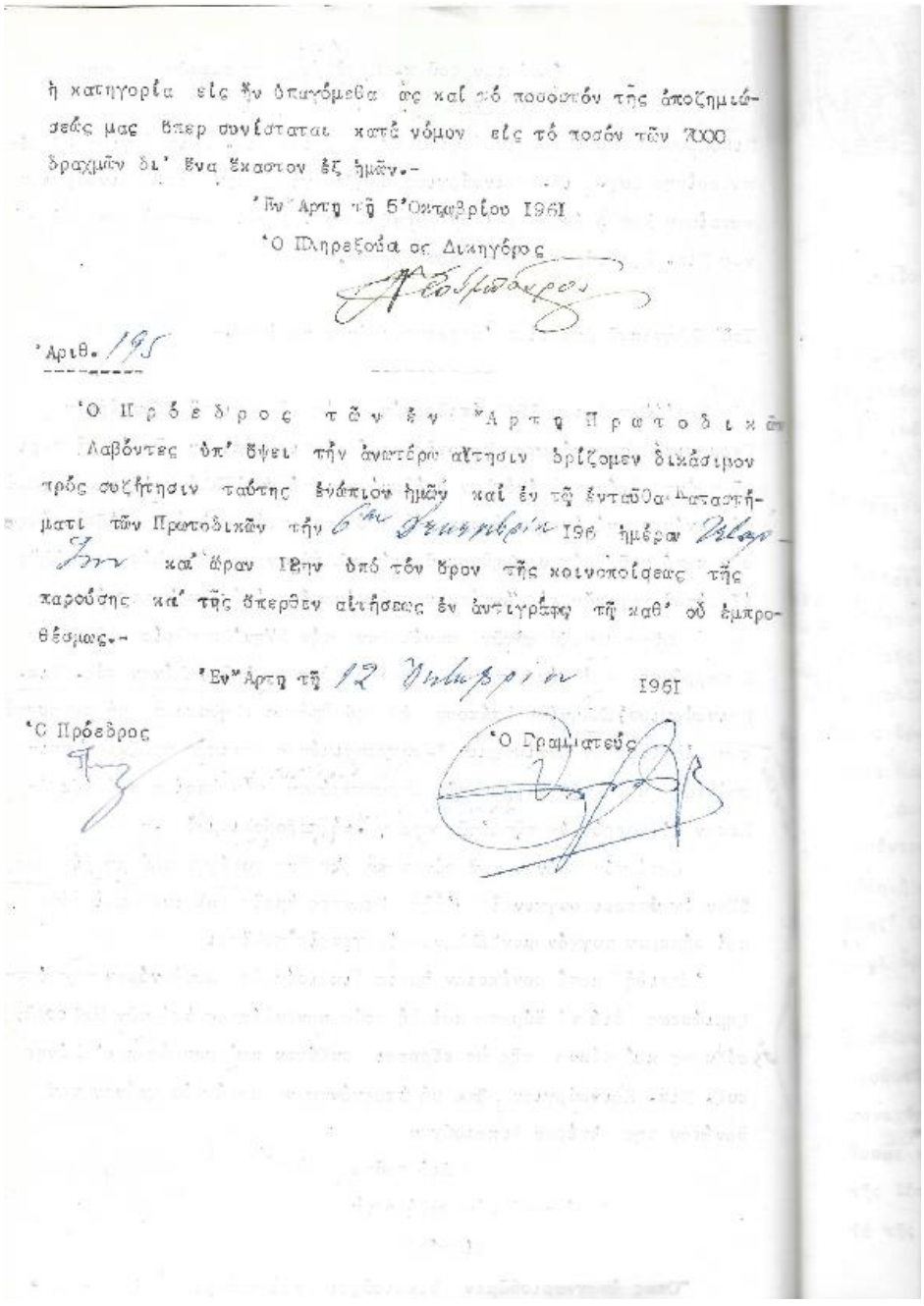
Διά ταῦτα

Καί τά κατά τήν συζήτησιν

Αἰτούμεθα

Ὅπως ἀναγνωρισθῶμεν δικαιοῦχοι καί καθορισθῇ κατά νόμον

Έγγραφο 2.

ἡ κατηγορία εἰς ἣν ὑπαγόμεθα ὡς καὶ τὸ ποσοστὸν τῆς ἀποζημιώσεώς μας ὅπερ συνίσταται κατὰ νόμον εἰς τὸ ποσὸν τῶν ΧΧΧ δραχμῶν δι' ἕνα ἕκαστον ἐξ ἡμῶν.-

Ἐν Ἄρτῃ τῇ 5ῃ Ὀκτωβρίου 1961

Ὁ Πληρεξούσιος Δικηγόρος

Ἀριθ. 195

Ὁ Πρόεδρος τῶν ἐν Ἄρτῃ Πρωτοδικῶν

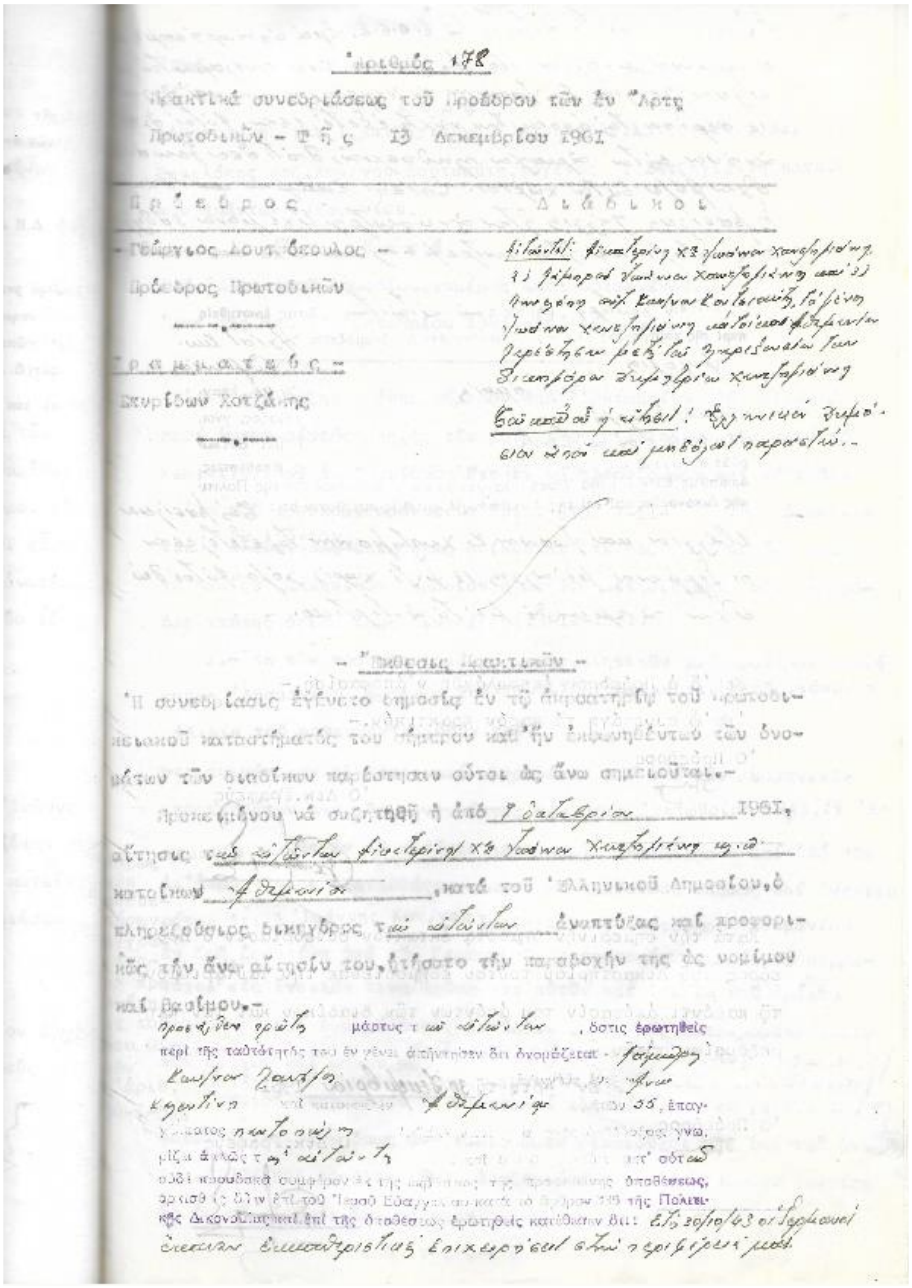
Λαβόντες ὑπ' ὄψει τὴν ἀνωτέρω αἴτησιν ὁρίζομεν δικάσιμον πρὸς συζήτησιν ταύτης ἐνάντιον ἡμῶν καὶ ἐν τῷ ἐνταῦθα Καταστήματι τῶν Πρωτοδικῶν τὴν 6ην Δεκεμβρίου 196 ἡμέραν Τρίτην καὶ ὥραν 10ην ὑπὸ τὸν ὅρον τῆς κοινοποιήσεως τῆς παρούσης καὶ τῆς ὑπερθεν αἰτήσεως ἐν ἀντιγράφῳ τῇ καθ' οὗ ἐμπροθέσμως.-

Ἐν Ἄρτῃ τῇ 12 Ὀκτωβρίου 1961

Ὁ Πρόεδρος

Ὁ Γραμματεύς

Έγγραφο 3.

Αριθμός 178

Πρακτικά συνεδριάσεως τοῦ Προέδρου τῶν ἐν Ἄρτῃ Πρωτοδικῶν - Τῆς 13 Δεκεμβρίου 1961

Πρόεδρος — Διάδικοι

- Γεώργιος Δουτσόπουλος -
Πρόεδρος Πρωτοδικῶν

Γραμματεύς -
Σκυρίδων Χατζάκης

[illegible]

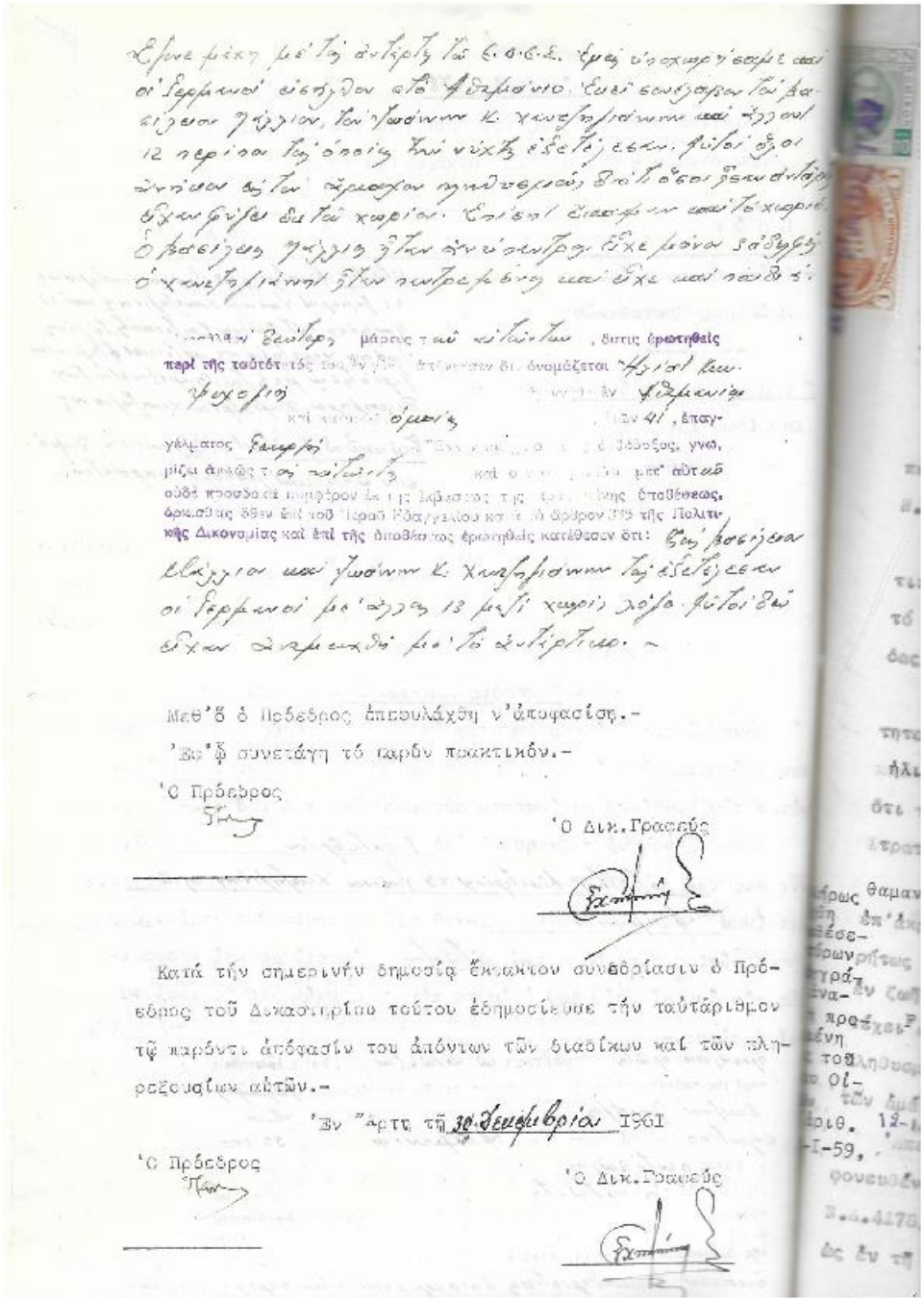
- Ἔκθεσις πρακτικῶν -

Ἡ συνεδρίασις ἐγένετο ἐν δημοσίᾳ ἐν τῷ αἰθουσητηρίῳ τοῦ Πρωτοδικείου κατασήματος τοῦ σήμερον καθ' ἣν διεξηγέυνταὺ τῶν δικῶν τῶν διαδίκων παρέστησαν οὗτοι ὡς ἄνω σημειοῦται.-

Προσεφίλησε νὰ συζητηθῇ ἡ ἀπὸ 7 Δεκεμβρίου 1961, αἴτησις κατὰ τῶν ἀιτουμένων [illegible] κατοίκων [illegible], κατὰ τοῦ Ἑλληνικοῦ Δημοσίου, ὁ πληρεξούσιος δικηγόρος τῶν αἰτούντων ἀναπτύξας καὶ προφορικῶς ἐν ἄνω αἰτητηρίῳ του, ἐζήτησε τὴν παραδοχὴν της ὡς νομίμου καὶ βασίμου.-

προσῆλθεν ὁ μάρτυς τῶν αἰτούντων, ὅστις ἐρωτηθεὶς περὶ τῆς ταυτότητός του ἐν γένει ἀπεκρίθη ὅτι ὀνομάζεται [illegible] ἐτῶν 35, ἐπαγγέλματος [illegible] μία ἀπὸ τὰς αἰτούσας [illegible] ὡδὶ καὶ ὡδὶ συμφώνως πρὸς τὴν ἀνωτέρω διάθεσιν, ἀρνηθεὶς ὡς ὅλων ἐπὶ τοῦ Ἱεροῦ Εὐαγγελίου κατὰ τὸ ἄρθρον 219 τῆς Πολιτικῆς Δικονομίας καὶ ἐπὶ τῆς διαθέσεως ἐρωτηθεὶς κατέθετο ὅτι: [illegible]

Έγγραφο 4.

Μεθ'ὃ ὁ Πρόεδρος ἀπευθύνθη ν'ἀποφασίσῃ.-

Ἐφ'ᾧ συνετάγη τὸ παρὸν πρακτικόν.-

Ὁ Πρόεδρος

Ὁ Δικ. Γραμμ.

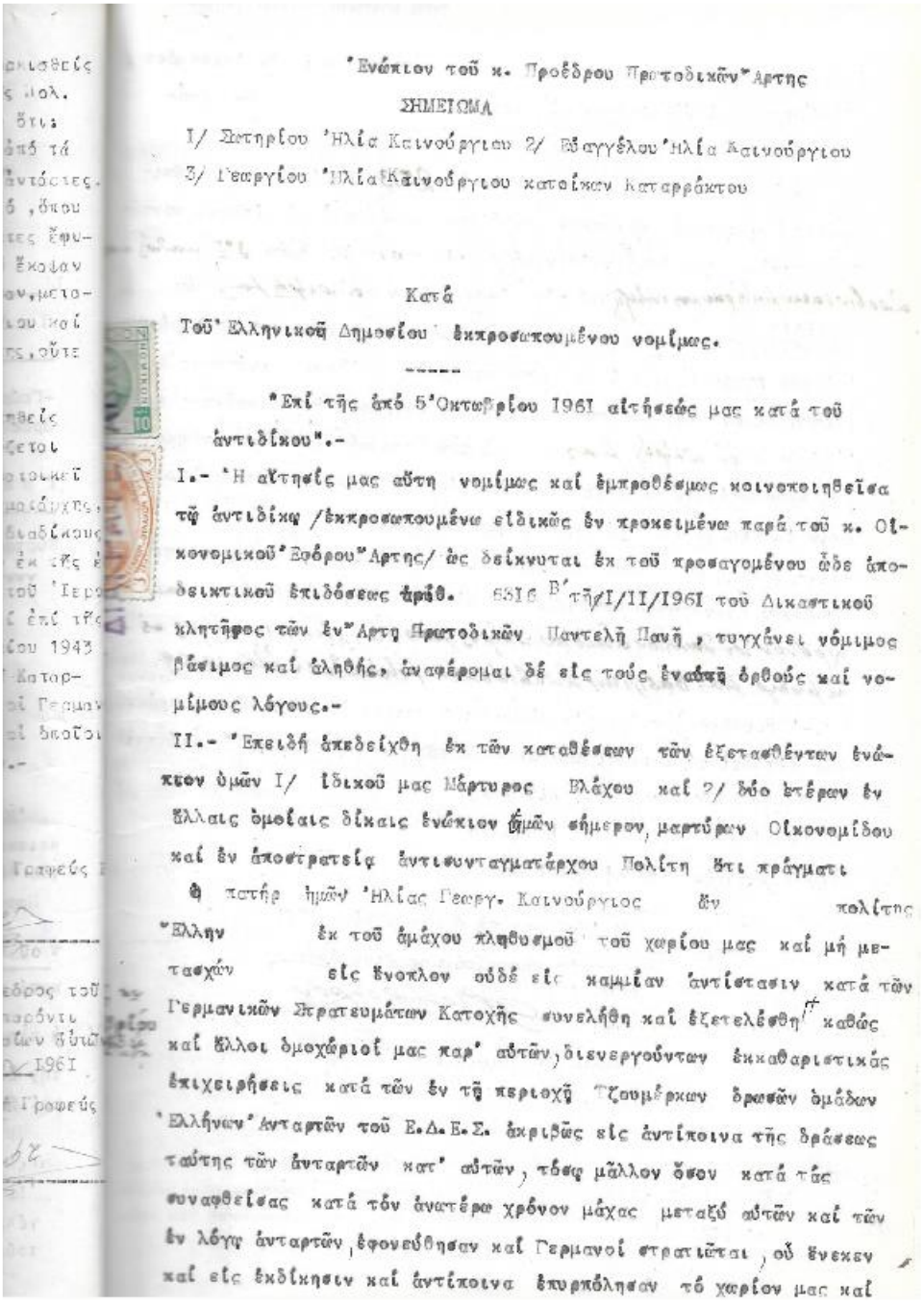
Κατὰ τὴν σημερινὴν δημοσίᾳ ἔκκλητον συνεδρίασιν ὁ Πρόεδρος τοῦ Δικαστηρίου τούτου ἐδημοσίευσε τὴν ταυτάριθμον τῷ παρόντι ἀπόφασίν του ἀπόντων τῶν διαδίκων καὶ τῶν πληρεξουσίων αὐτῶν.-

Ἐν Ἄρτῃ τῇ 30 Ἰανουαρίου 1961

Ὁ Πρόεδρος

Ὁ Δικ. Γραμμ.

Έγγραφο 5.

Ἐνώπιον τοῦ κ. Προέδρου Πρωτοδικῶν Ἄρτης

ΣΗΜΕΙΩΜΑ

Ι/ Πατηρίου Ἠλία Καινούργιου 2/ Εὐαγγέλου Ἠλία Καινούργιου 3/ Γεωργίου Ἠλία Καινούργιου κατοίκων Καταρράκτου

Κατά

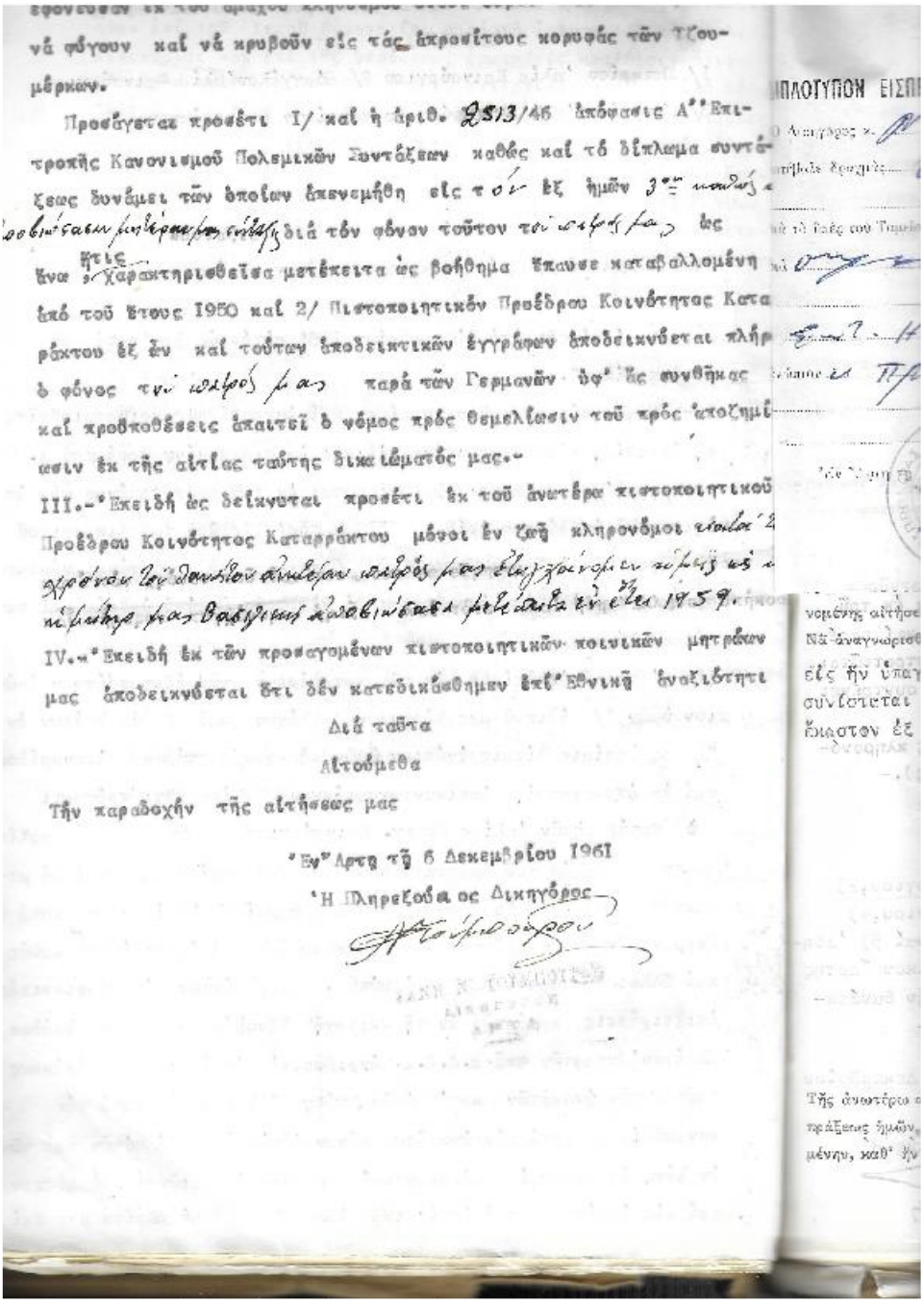
Τοῦ Ἑλληνικοῦ Δημοσίου ἐκπροσωπουμένου νομίμως.

"Ἐπί τῆς ἀπό 5ου Ὀκτωβρίου 1961 αἰτήσεώς μας κατά τοῦ ἀντιδίκου".-

Ι.- Ἡ αἴτησίς μας αὕτη νομίμως καί ἐμπροθέσμως κοινοποιηθεῖσα τῷ ἀντιδίκῳ /ἐκπροσωπουμένῳ εἰδικῶς ἐν προκειμένῳ παρά τοῦ κ. Οἰκονομικοῦ Ἐφόρου Ἄρτης/ ὡς δείκνυται ἐκ τοῦ προσαγομένου ὧδε ἀποδεικτικοῦ ἐπιδόσεως ἀριθ. 6816 Β΄τῆ/Ι/ΙΙ/1961 τοῦ Δικαστικοῦ κλητῆρος τῶν ἐν Ἄρτῃ Πρωτοδικῶν Παντελῆ Πανῆ , τυγχάνει νόμιμος βάσιμος καί ἀληθής, ἀναφέρομαι δέ εἰς τούς ἐναύσιμους ὀρθούς καί νομίμους λόγους.-

ΙΙ.- Ἐπειδή ἀπεδείχθη ἐκ τῶν καταθέσεων τῶν ἐξετασθέντων ἐνώπιον ὑμῶν Ι/ ἰδικοῦ μας Μάρτυρος Ἐλάχου καί 2/ δύο ἑτέρων ἐν ἄλλαις ὁμοίαις δίκαις ἐνώπιον ὑμῶν σήμερον, μαρτύρων Οἰκονομίδου καί ἐν ἀποστρατείᾳ ἀντισυνταγματάρχου Πολίτη ὅτι πράγματι ὁ πατήρ ἡμῶν Ἠλίας Γεωργ. Καινούργιος ἦν πολίτης Ἕλλην ἐκ τοῦ ἀμάχου πληθυσμοῦ τοῦ χωρίου μας καί μή μετασχών εἰς ἔνοπλον οὐδέ εἰς καμμίαν ἀντίστασιν κατά τῶν Γερμανικῶν Στρατευμάτων Κατοχῆς συνελήφθη καί ἐξετελέσθη καθώς καί ἄλλοι ὁμοχώριοί μας παρ' αὐτῶν, διενεργούντων ἐκκαθαριστικάς ἐπιχειρήσεις κατά τῶν ἐν τῇ περιοχῇ Τζουμέρκων δρασῶν ὁμάδων Ἑλλήνων Ἀνταρτῶν τοῦ Ε.Δ.Ε.Σ. ἀκριβῶς εἰς ἀντίποινα τῆς δράσεως ταύτης τῶν ἀνταρτῶν κατ' αὐτῶν, τόσῳ μᾶλλον ὅσον κατά τάς συναφθείσας κατά τόν ἀνατέρω χρόνον μάχας μεταξύ αὐτῶν καί τῶν ἐν λόγῳ ἀνταρτῶν, ἐφονεύθησαν καί Γερμανοί στρατιῶται, οὗ ἕνεκεν καί εἰς ἐκδίκησιν καί ἀντίποινα ἐπυρπόλησαν τό χωρίον μας καί

Έγγραφο 6.

νά φύγουν καί νά κρυβοῦν εἰς τάς ἀπροσίτους κορυφάς τῶν Τζουμέρκων.

Προσάγεται προσέτι I/ καί ἡ ἀριθ. 2513/46 ἀπόφασις Α'' Ἐπιτροπῆς Κανονισμοῦ Πολεμικῶν Συντάξεων καθώς καί τό δίπλωμα συντάξεως δυνάμει τῶν ὁποίων ἀπενεμήθη εἰς τόν ἐξ ἡμῶν 3ον παιδικό μας ἀναπηρικήν μηνιαίαν σύνταξιν διά τόν φόνον τοῦτον τοῦ ἀνεψιοῦ μας ὡς ἄνω χαρακτηρισθεῖσα μετέπειτα ὡς βοήθημα ἔπαυσε καταβαλλομένη ἀπό τοῦ ἔτους 1950 καί 2/ Πιστοποιητικόν Προέδρου Κοινότητος Καταρράκτου ἐξ οὗ καί τούτων ἀποδεικτικῶν ἐγγράφων ἀποδεικνύεται πλήρως ὁ φόνος τοῦ ἀνεψιοῦ μας παρά τῶν Γερμανῶν ὑφ' ἃς συνθήκας καί προϋποθέσεις ἀπαιτεῖ ὁ νόμος πρός θεμελίωσιν τοῦ πρός ἀποζημίωσιν ἐκ τῆς αἰτίας ταύτης δικαιώματός μας.-

III.-Ἐπειδή ὡς δείκνυται προσέτι ἐκ τοῦ ἀνωτέρω πιστοποιητικοῦ Προέδρου Κοινότητος Καταρράκτου μόνοι ἐν ζωῇ κληρονόμοι εἶναι 2 ἀνεψιοί μας ἐξ ἀδελφοῦ ἀνεψιοῦ μας ἐλαχίστην ἡλικίαν ἐτῶν 18 καί πλέον μας βαθμοῦ καταβιώσαντος μέχρι τοῦ ἔτους 1959.

IV.-Ἐπειδή ἐκ τῶν προσαγομένων πιστοποιητικῶν κοινῆς μητρός μας ἀποδεικνύεται ὅτι δέν κατεδικάσθημεν ἐπ' ἐθνικῇ ἀναξιότητι

Διά ταῦτα

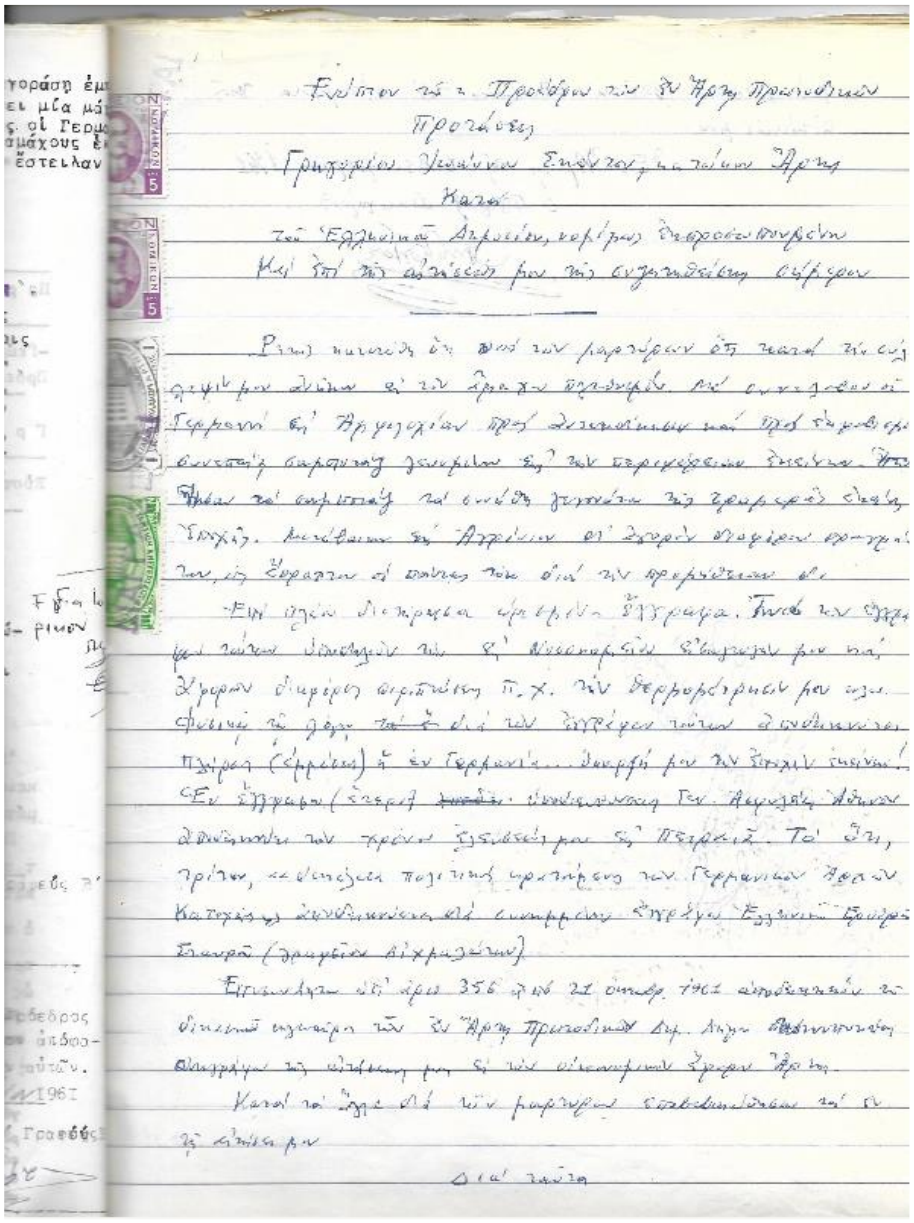
Αἰτούμεθα

Τήν παραδοχήν τῆς αἰτήσεώς μας

Ἐν Ἄρτῃ τῇ 6 Δεκεμβρίου 1961

Ἡ Πληρεξούσα ος Δικηγόρος

Έγγραφο 7.

Ενώπιον τοῦ Προέδρου τῶν ἐν Ἄρμῃ Πρωτοδικῶν
Προέδρου
Γραμματέως Υπάτων Επάνω, παρόντος Ἄρμης
Καὶ
τοῦ Ἐφέδρου Δημοσίου, κυρίου Θεοφανοπούλου
Καὶ τῆς τῶν ἀδικοῦντος μου τῶν ενεργούντος Δίκης

Ρίπω πανικὸν ὁ πατὴρ τῶν μαρτύρων ὅτι γιατὶ τὸν εἰς ἀφιλῆ μου ἀδύνα τὸ τῶν Ἄρμα τῶν ἀγωνιζόμενον. Μὲ συνηγόρους οἱ Γερμανοὶ δὲ Ἀρμοδιότητα πρὸς δικαιολόγησιν καὶ πρὸς τὴν μεθοδικὴν ἀνεπαρκῆ ἀπαντοχὴ γεγονότων ἐν τῶν ἐφαρμόσεων ἐπιτίθενται. Ἀπὸ τὴν καὶ ἀπαντοχὴ τὸ ὑπόδικο γεγονὸς τῶν ἐφαρμοσθέντων ἐναντίον τῶν. Μεταξὺ τῶν Ἀρμοδίων οἱ ἐπαρκὴ σταθμοὶ ἐφαρμογῆς των, ἐν ἔφεραν οἱ σκοποὶ τῶν ὅπλων τῶν ἐφαρμόσεων οἱ

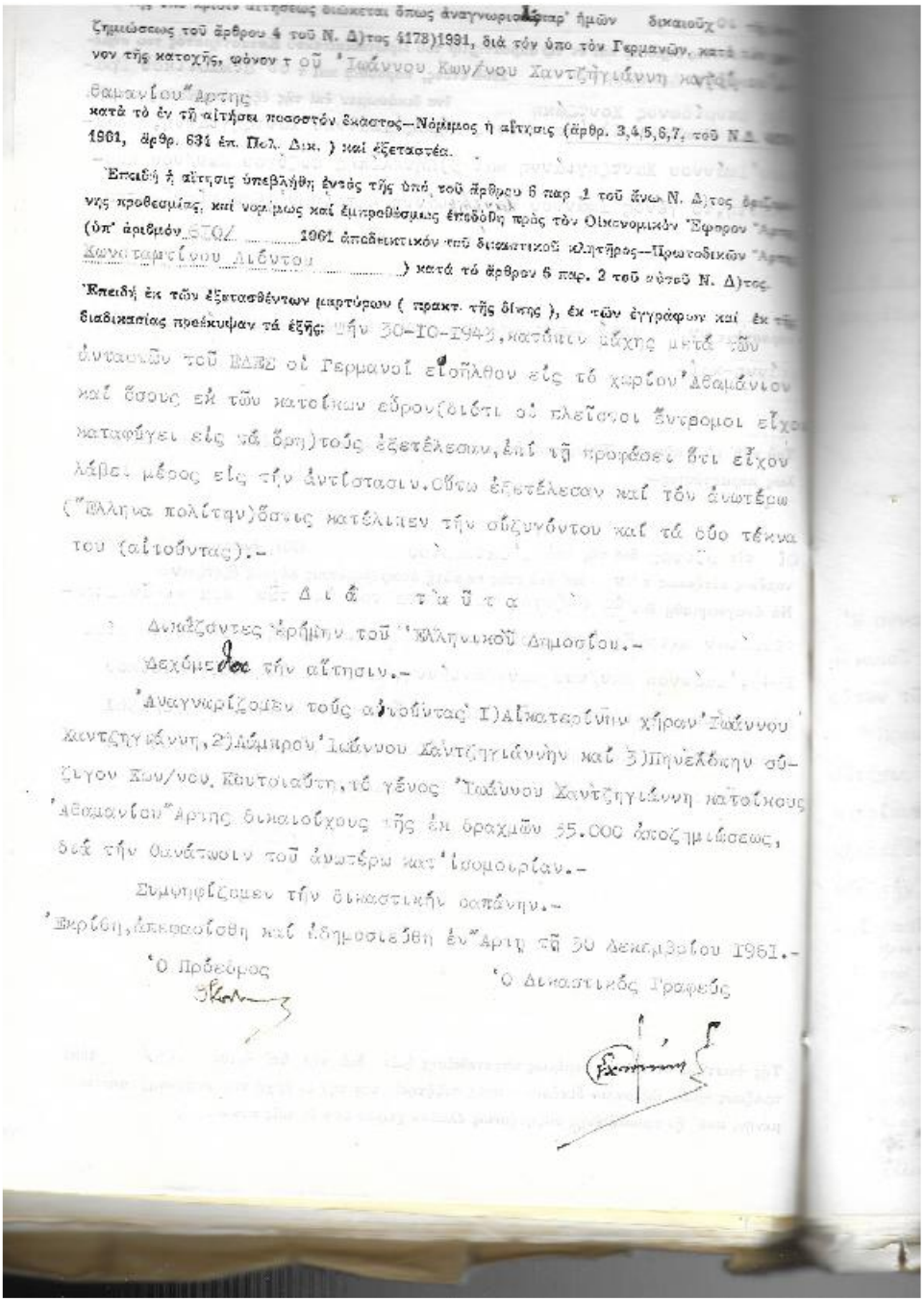
Ἐπὶ ἐμοῦ διάφορα ἐφαρμόσεων. Ἀπὸ τὸν ἔλεγχο τῶν ὑπόδικων τῶν ἐπιτρεπόμενων μου πολὺ χρόνου ἀπαιτοῦσιν π.χ. τὸν θερμοδρόμιον μου ὁμοφυὴ τὸ ὅμως τὸ ὅτι ἀπὸ τὸν ἔλεγχο τῶν ἀνθυπασπιστῶν πῆρεν (ἔφερεν) ἐν Γερμανία... διαφορὰ μου τὸν ἔλεγχο ἐπιτρέπει! Ἐν ἔλεγχο (ἔλεγχος ἀνθυπασπιστῶν) τὸν Δεκεμβρίῳ ἀδύνατο τῶν τρόπων ἐξασφάλισης τὸ πεδίο. Τὸ ὅτι, πρῶτον, κατέδειξεν παγίως πρωτόκολλο τῶν Γερμανικῶν Ἀρμῶν Κατοχῆς ἀνθυπασπιστὰ συμφέρον ἔνοπλος ἔξοδος ἔναντι (ἐφημερίδα Δίκαιος)

Επιτυχία ὅτι ἄρθ. 356 τῶν 21 ὀκτωβρ. 1962 ἀποδεικνύει τὸ δίκαιο ἐγκαίρως τῶν ἐν Ἄρμῃ Πρωτοδικῶν Δημ. Λόγῳ ἀθώωσης ὅλων τῶν κατηγορουμένων τῶν ἐπιτρεπόμενων ἔγκλημα.

Καὶ τὸ ἔγκλημα τῶν μαρτύρων ἐπιβεβαιώθηκε τὸ ἐν τῷ ἀκόλουθο

Διὰ ταῦτα

Έγγραφο 8.

ζημιώσεως τοῦ ἄρθρου 4 τοῦ Ν. Δ/τος 4178)1931, διά τόν ὑπο τόν Γερμανῶν, κατά
νον τῆς κατοχῆς, φόνον τ οῦ Ἰωάννου Κων/νου Χαντζηγιάννη καὶ
θαμανίου"Αρτης
κατὰ τὸ ἐν τῇ αἰτήσει ποσοστόν δικαστος—Νόμιμος ἡ αἴτησις (ἄρθρ. 3,4,5,6,7, τοῦ Ν.Δ.
1961, ἄρθρ. 631 ἐπ. Πολ. Δικ.) καὶ ἐξεταστέα.

Ἐπειδή ἡ αἴτησις ὑπεβλήθη ἐντός τῆς ὑπό τοῦ ἄρθρου 6 παρ 1 τοῦ ἄνω Ν. Δ/τος ὁρι
νης προθεσμίας, καὶ νομίμως καὶ ἐμπροθέσμως ἐπεδόθη πρὸς τὸν Οἰκονομικόν Ἔφορον "Αρτ
(ὑπ' ἀριθμόν 5707 1961 ἀπαθετικόν τοῦ διοικητικοῦ πληγῆς—Πρωτοδικῶν "Αρτ
Δωνατσιμοίου Λεύτου) κατά τό ἄρθρον 6 παρ. 2 τοῦ αὐτοῦ Ν. Δ/τος.

Ἐπειδή ἐκ τῶν ἐξετασθέντων μαρτύρων (πρακτ. τῆς δίκης), ἐκ τῶν ἐγγράφων καὶ ἐκ τῆ
διαδικασίας προέκυψαν τά ἑξῆς: Τήν 30-ΙΟ-1943,κατόπιν ἄδχης μετά τῶν
ὑντασιῶν τοῦ ΕΔΕΣ οἱ Γερμανοί εἰσῆλθον εἰς τό χωρίον'Αδαμάνιον
καὶ ὅσους εὗ τῶν κατοίκων εὗρον(ἐίδτι οἱ πλεῖστοι ἔντρομοι εἶχο
καταφύγει εἰς τά ὄρη)τούς ἐξετέλεσαν,ἐπί τῇ προφάσει ὅτι εἶχον
λάβει μέρος εἰς τήν ἀντίστασιν.Οὕτω ἐξετέλεσαν καὶ τόν ἀνωτέρω
("Αλληνα πολίτην)ὅστις κατέλιπεν τήν σύζυνόντου καὶ τά δύο τέκνα
του (αἰτοῦντας).-

Δ ι ά τ α ῦ τ α

Δικάζοντες ἐρήμην τοῦ Ἑλληνικοῦ Δημοσίου.-

Δεχόμεθα τήν αἴτησιν.-

Ἀναγνωρίζομεν τούς αἰτοῦντας Ι)Αἰκατερίνην χήραν'Ιωάννου
Χαντζηγιάννη,2)Ἀθηναν'Ιωάννου Χαντζηγιάννην καὶ 3)Πηνελόπην σύ-
ζυγον Κων/νου Καυτσιώτη,τά γένος Ἰωάννου Χαντζηγιάννη κατοίκους
'Αδαμανίου"Αρτης δικαιοῦχους τῆς ἐκ δραχμῶν 35.000 ἀποζημιώσεως,
διά τήν θανάτωσιν τοῦ ἀνωτέρω κατ'ἰσομοιρίαν.-

Συμψηφίζομεν τήν δικαστικήν δαπάνην.-

Ἐκρίθη,ἀπεφασίσθη καὶ ἐδημοσιεύθη ἐν"Αρτῃ τῇ 30 Δεκεμβρίου 1961.-

Ὁ Πρόεδρος Ὁ Δικαστικός Γραμματεύς

Έγγραφο 9

ΕΦΗΜΕΡΙΣ ΤΗΣ ΚΥΒΕΡΝΗΣΕΩΣ

ΤΟΥ ΒΑΣΙΛΕΙΟΥ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ

ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ
ΤΗ 24 ΑΥΓΟΥΣΤΟΥ 1961

ΤΕΥΧΟΣ ΠΡΩΤΟΝ

ΑΡΙΘΜΟΣ ΦΥΛΛΟΥ
133

ΝΟΜΟΘΕΤΙΚΟΝ ΔΙΑΤΑΓΜΑ ΥΠ' ΑΡΙΘ. 4178

Περὶ κυρώσεως τῆς μεταξὺ Ἑλλάδος καὶ Γερμανίας συμβάσεως περὶ παροχῶν ὑπὲρ Ἑλλήνων ὑπηκόων θιγέντων ὑπὸ ἐθνικοσοσιαλιστικῶν μέτρων διώξεως καὶ ἄλλων τινῶν συναφῶν διατάξεων.

ΠΑΥΛΟΣ
ΒΑΣΙΛΕΥΣ ΤΩΝ ΕΛΛΗΝΩΝ

Ἔχοντες ὑπ' ὄψει τὰς διατάξεις τοῦ ἄρθρου 35 τοῦ Συντάγματος καὶ τὴν ἀπὸ 25 Ἰουλίου 1961 σύμφωνον γνώμην τῆς κατὰ τὴν παράγραφον 2 τοῦ αὐτοῦ ἄρθρου 35 Εἰδικῆς Ἐπιτροπῆς ἐκ Βουλευτῶν, προτάσει τοῦ Ἡμετέρου Ὑπουργικοῦ Συμβουλίου, ἀπεφασίσαμεν καὶ διατάσσομεν:

Ἄρθρον 1.

Κυροῦνται καὶ ἔχουσι πλήρη ἰσχὺν νόμου ἡ μεταξὺ τῆς Ἑλληνικῆς Κυβερνήσεως καὶ τῆς Κυβερνήσεως τῆς Ὁμοσπόνδου Γερμανικῆς Δημοκρατίας ὑπογραφεῖσα ἐν Βόννῃ τὴν 18ην Μαρτίου 1960 σύμβασις «περὶ παροχῶν ὑπὲρ Ἑλλήνων ὑπηκόων θιγέντων ὑπὸ ἐθνικοσοσιαλιστικῶν μέτρων διώξεως», αἱ ἀνταλλαγεῖσαι τὴν ἰδίαν ἡμερομηνίαν δύο ἐπιστολαὶ καὶ τὸ ἀπὸ 12 Αὐγούστου ἰδίου ἔτους διορθωτικὸν πρωτόκολλον μετὰ τοῦ προσηρτημένου αὐτῷ παραρτήματος, ὧν τὸ κείμενον ἕπεται ὡς ἔχει ἐν πρωτοτύπῳ εἰς τὴν Ἑλληνικὴν καὶ τὴν Γερμανικήν.

Ἄρθρον 2.

Τὸ εἰς δραχμὰς ἀντίτιμον τῶν καταβληθησομένων ὑπὸ τῆς Ὁμοσπονδιακῆς Γερμανικῆς Κυβερνήσεως ποσῶν, εἰς ἐκτέλεσιν τῆς διὰ τοῦ παρόντος κυρουμένης ὡς ἄνω Συμβάσεως, κατατίθεται εἰς εἰδικοὺς ἐντόκους τρεχουμένους λογαριασμοὺς κατὰ προτίμησιν παρὰ τῇ Τραπέζῃ τῆς Ἑλλάδος, τῷ Ταχ. Ταμιευτηρίῳ, τῷ Ταμείῳ Παρακαταθηκῶν καὶ Δανείων καὶ τέλος παρὰ ἀνεγνωρισμέναις Τραπέζαις ἐν Ἑλλάδι, ἵνα διατεθῇ διὰ τὰς ἀποζημιώσεις τῶν προσώπων περὶ ὧν προβλέπει ἡ συμφωνία αὕτη καὶ περὶ ὧν συντρέχουσιν αἱ διὰ τῶν ἑπομένων διατάξεων τοῦ παρόντος ὁριζόμεναι προϋποθέσεις.

Ἄρθρον 3.

1. Τῆς ὡς ἄνω ἀποζημιώσεως δικαιοῦνται Ἕλληνες ὑπήκοοι διωχθέντες ἀπὸ 6 Ἀπριλίου 1941 μέχρι τέλους Μαΐου 1945, ὑπὸ ὀργάνων τοῦ Γερμανικοῦ Ἐθνικοσοσιαλιστικοῦ Καθεστῶτος διὰ λόγους φυλετικούς, θρησκευτικούς ἢ ἀντιθέσεως πρὸς τὴν ἐθνικοσοσιαλιστικὴν κοσμοθεωρίαν, ἐφ' ὅσον ἐκ τῶν τοιούτων ἐνεργειῶν τοῦ διωγμοῦ ἐπῆλθε: α) θάνατος προσώπου, β) σωματικὴ βλάβη, (ἀναπηρία) καὶ γ) στέρησις προσωπικῆς ἐλευθερίας.

2. Ἡ ἑλληνικὴ ἰθαγένεια παρὰ τῷ θανόντι ἢ ὑποστάντι ζημίαν προσώπῳ, ὡς καὶ παρὰ τοῖς προσώποις τὰ ὁποῖα δικαιοῦνται τῆς ἀποζημιώσεως μετὰ τὸν θάνατον αὐτοῦ δέον νὰ ὑφίστατο κατὰ τὴν ἐποχὴν καθ' ἣν ἔλαβε χώραν τὸ ζημιογόνον γεγονός.

Κατ' ἐξαίρεσιν, δὲν ἀπαιτεῖται ἡ ὕπαρξις τῆς ἑλληνικῆς ἰθαγενείας κατὰ τὸν ὡς ἄνω ὁριζόμενον χρόνον.

α) διὰ τοὺς ἐκ Βορείου Ἠπείρου, Κύπρου καὶ Τουρκίας καταγομένους Ἕλληνας τὸ γένος, οἵτινες διέμενον τότε ἐν Ἑλλάδι.

β) διὰ τοὺς ἐκ Δωδεκανήσου καταγομένους Ἕλληνας τὸ γένος, οἵτινες ἀπέκτησαν τὴν ἑλληνικὴν ἰθαγένειαν μετὰ τὴν προσάρτησιν τῆς Δωδεκανήσου εἰς τὴν Ἑλλάδα.

γ) διὰ τοὺς καταφυγόντας εἰς Ἑλλάδα, Ἀρμενίους στερουμένους ὑπηκοότητος καὶ νομίμως διαμένοντας ἐν αὐτῇ, ἐφ' ὅσον οὗτοι, ἢ οἱ ἐκ τούτων ἔλκοντες δικαίωμα ἀποζημιώσεως, διαμένουσι καὶ νῦν ἐν Ἑλλάδι.

3. Θεωροῦνται πράξεις διωγμοῦ τῶν ὀργάνων τοῦ ἐθνικοσοσιαλιστικοῦ καθεστῶτος, ὑπὸ τὴν ἔννοιαν τῆς παραγρ. 1 τοῦ παρόντος ἄρθρου, καὶ τὰ ὑπὸ τῶν ὡς ἄνω ὀργάνων ληφθέντα μέτρα (ὁμαδικαὶ ἢ μεμονωμέναι ἐκτελέσεις κατόπιν οἱουδήποτε μέτρου συλλήψεως, κρατήσεως ἢ συγκεντρώσεως ἢ ἐγκλείσεις εἰς φυλακὰς ἢ στρατόπεδα κλ.π.) κατὰ προσώπων τοῦ ἀμάχου πληθυσμοῦ μὴ μετασχόντων εἰς ἔνοπλον ἀντίστασιν ἢ εἰς συγκεκριμένας θετικὰς πράξεις ἀντιστάσεως κατὰ τῶν γερμανικῶν στρατευμάτων ἂν τὰ μέτρα ταῦτα ἐλήφθησαν ὑπὸ τὴν πρόφασιν ἐνόπλου ἀντιστάσεως ἢ συγκεκριμένων ἐνεργειῶν κατὰ τῶν Γερμανῶν παρ' ἄλλων προσώπων.

4. Δὲν περιλαμβάνονται εἰς τοὺς κατὰ τὴν ἔννοιαν τῆς παρ. 1 τοῦ παρόντος ἄρθρου δικαιούχους, μὴ δικαιούμενοι ἀποζημιώσεως ἐάσει τῶν διατάξεων τοῦ παρόντος Ν. Δ.

α) Οἱ παθόντες συνεπείᾳ συμμετοχῆς εἰς ἔνοπλον δρᾶσιν κατὰ τῶν γερμανικῶν στρατιωτικῶν δυνάμεων,

β) Οἱ παθόντες ἐκ πολεμικῶν γεγονότων ἐφ' ὅσον δὲν ἐτέλουν ὑπὸ κράτησιν ἤτοι βομβαρδισμῶν, τυχαίων ἀτυχημάτων, ἐκρήξεων βλημάτων, αὐτοκινητιστικῶν ἀτυχημάτων κ.λ.π.,

γ) Οἱ παθόντες ὑπὸ ἄλλων Ἀρχῶν πλὴν τῶν Γερμανικῶν,

δ) Οἱ οἰκειοθελῶς ἀναχωρήσαντες εἰς Γερμανίαν ἢ εἰς ὑπὸ ταύτης ἐλεγχομένας χώρας (φυγάδες, ἐργάται κλπ.) διὰ ζημίας ἃς ὑπέστησαν μετὰ τὴν φυγήν των,

ε) Οἱ καταδικασθέντες δι' ἐθνικὴν ἀναξιότητα κατὰ τὰς διατάξεις τῆς 6ης Συντακτικῆς πράξεως τοῦ 1945, ὡς ἐτροποποιήθη μεταγενεστέρως,

στ) Οἱ καταδικασθέντες δι' ἐθνικὴν ἀναξιότητα διάδοχοι τῶν δικαιούχων κατὰ τὸ ἄρθρον 4 τοῦ παρόντος,

ζ) Οἱ αἰχμάλωτοι πολέμου.

Ἄρθρον 4.

1. Ἐν περιπτώσει θανάτου τοῦ διωχθέντος προσώπου, τὸ ποσὸν τῆς καταβλητέας ἀποζημιώσεως ὁρίζεται εἰς δραχμὰς 35.000 δι' ἕκαστον ἀπολέσαν τὴν ζωὴν τοῦ πρόσωπον, καταβάλλεται δὲ τοῦτο κατ' ἰσομοιρίαν εἰς τὸν ἢ τὴν κατὰ τὸν χρόνον τοῦ θανάτου σύζυγον, τὰ τέκνα τοῦ θανόντος, τοὺς ἐπιζῶντας γονεῖς αὐτοῦ ὡς καὶ τοὺς κατιόντας δευτέρου βαθμοῦ μὴ ὑπάρχοντος κατιόντος πρώτου βαθμοῦ. Κατιόντες δευτέρου βαθμοῦ λαμβάνουν τὴν μερίδα τοῦ μὴ ὑπάρχοντος ἀνιόντος αὐτῶν. Μὴ ὑπαρχόντων ἐκ τῶν ἀνωτέρω προσώπων,

ἡ ἀποζημίωσις καταβάλλεται εἰς τοὺς κατὰ τὸν χρόνον τοῦ θανάτου ἀδελφὰς καὶ ἀδελφοὺς τοῦ θανόντος κατ' ἰσομοιρίαν.

2. Ἐν περιπτώσει καθ' ἣν τὸ διωχθὲν πρόσωπον ὑπέστη σωματικὴν βλάβην (ἀναπηρίαν), τὸ ποσὸν τῆς καταβλητέας ἀποζημιώσεως ὁρίζεται εἰς δραχμὰς 25.000 ἐὰν ἡ ἀναπηρία ἐπάγεται μείωσιν τῆς πρὸς ἐργασίαν ἱκανότητος 60 ο]ο καὶ ἄνω, εἰς τὸ ἥμισυ δὲ τοῦ ποσοῦ τούτου ἐὰν αὕτη ἐπάγεται μείωσιν τῆς πρὸς ἐργασίαν ἱκανότητος 25 ο]ο ἕως 55% καὶ εἰς τὸ ἓν ἕκτον τοῦ ποσοῦ τούτου ἐὰν αὕτη ἐπάγεται μείωσιν πρὸς ἐργασίαν ἱκανότητος ἀπὸ 15—20%, ἐφ' ὅσον διὰ τὴν τελευταίαν ταύτην περίπτωσιν συντρέχουσιν αἱ προϋποθέτεις τῆς παραγράφου 2 τοῦ ἄρθρου 5 τοῦ παρόντος.

Οἱ ὑποστάντες ἀναπηρίαν ἐπαγομένην μείωσιν τῆς πρὸς ἐργασίαν ἱκανότητος ἐλάσσονα τοῦ 25 ο]ο δὲν δικαιοῦνται ἀποζημιώσεως, ἐξαιρέσει τῆς ἀμέσως ἀνωτέρω εἰδικῆς περιπτώσεως τῆς ἀναπηρίας 15%.

Τὸ ποσοστὸν τῆς ἀναπηρίας ὑπολογίζεται κατὰ τὰς διατάξεις τοῦ ἄρθρου 9 ἐδάφια 1 καὶ 2 τοῦ Ν. Δ. 2327 Νοεμβρίου 1925 «περὶ κωδικοποιήσεως καὶ συμπληρώσεως τῶν ἰσχυουσῶν διατάξεων περὶ ἀπονομῆς συντάξεως ἕνεκα στρατιωτικῆς ἢ ναυτικῆς ὑπηρεσίας» ἀναλόγως ἐφαρμοζομένας ἐν προκειμένῳ.

Ὁ καθορισμὸς τοῦ ποσοστοῦ ἀναπηρίας ἐνεργεῖται παρὰ τῶν Νομαρχιακῶν ἐπιτροπῶν τῶν προβλεπομένων ὑπὸ τοῦ ἄρθρου 6 τοῦ Α.Ν. 2666]40 πρὸς ἃς παραπέμπονται οἱ ἐνδιαφερόμενοι ὑπὸ τοῦ Γραμματέως τοῦ οἰκείου πρωτοδικείου, πρὸς ὃ ὑπεβλήθη ἡ αἴτησις.

Αἱ γνωματεύσεις τῶν κατὰ τὰ ἀνωτέρω ἐπιτροπῶν κοινοποιοῦνται εἰς τοὺς ἐνδιαφερομένους ἐντὸς 10ημέρου ἀπὸ τῆς ἐκδόσεώς των. Εἰς ἣν περίπτωσιν ὁ ἐνδιαφερόμενος θεωρεῖ ἑαυτὸν ἀδικούμενον, δύναται ἐντὸς ἑνὸς μηνὸς ἀπὸ τῆς κοινοποιήσεως τῆς γνωματεύσεως νὰ ζητήσῃ τὴν ἐπανεξέτασίν του παρὰ τῆς Ἀνωτάτης τοῦ Στρατοῦ Ὑγειονομικῆς Ἐπιτροπῆς. Τοιαύτη ἐπανεξέτασις δύναται νὰ ζητηθῇ καὶ παρὰ τῶν Προέδρων Πρωτοδικῶν ἢ καὶ τοῦ Δικαστηρίου.

Ἐάν τὰ δικαιούμενα τῆς ἀποζημιώσεως τῆς παρούσης παραγρ. πρόσωπα ἀπεβίωσαν ἐντὸς 6 μηνῶν ἀπὸ τῆς ἀπελευθερώσεώς των συνεπείᾳ τῆς ἀναπηρίας των καὶ ἐφ' ὅσον ὁ βαθμὸς τῆς ἀναπηρίας ἔχει καθορισθῇ κατὰ τὰς περὶ πολεμικῶν συντάξεων διατάξεις, ἡ ἀνωτέρω ἀποζημίωσις καταβάλλεται εἰς τὰ ἐν παραγρ. 1 τοῦ παρόντος ἄρθρου ὁριζόμενα ἐπιζῶντα πρόσωπα.

3. Ἐν περιπτώσει καθ' ἣν τὸ διωχθὲν πρόσωπον ἐστερήθη τῆς προσωπικῆς ἐλευθερίας διὰ περιορισμοῦ εἰς φυλακὰς ἢ εἰς στρατόπεδα συγκεντρώσεως ἐν Ἑλλάδι ἐπὶ χρονικὸν διάστημα ἀνώτερον τῶν ἓξ μηνῶν, τὸ ποσὸν τῆς καταβλητέας ἀποζημιώσεως ὁρίζεται εἰς δραχμὰς πεντακοσίας δι' ἕκαστον μῆνα στερήσεως τῆς προσωπικῆς ἐλευθερίας καὶ δι' ὁλόκληρον τὸν χρόνον ταύτης. Μέρος χρόνου ἔλασσον τοῦ μηνὸς δὲν λαμβάνεται ὑπ' ὄψιν.

4. Ἐν περιπτώσει καθ' ἣν τὸ διωχθὲν πρόσωπον ἐστερήθη τῆς προσωπικῆς ἐλευθερίας διὰ περιορισμοῦ εἰς φυλακὰς ἢ στρατόπεδα συγκεντρώσεως ἐκτὸς τῆς Ἑλλάδος, ἀνεξαρτήτως χρόνου κρατήσεως, τὸ ποσὸν τῆς καταβλητέας ἀποζημιώσεως ὁρίζεται εἰς δραχμὰς χιλίας δι' ἕκαστον μῆνα τῆς τοιαύτης στερήσεως τῆς προσωπικῆς ἐλευθερίας. Μέρος χρόνου ἔλασσον τοῦ μηνὸς δὲν λαμβάνεται ὑπ' ὄψιν.

5. Ἐν περιπτώσει καθ' ἣν τὸ διωχθὲν πρόσωπον ἐκρατήθη ἐν Ἑλλάδι διὰ χρονικὸν διάστημα ἔλασσον τῶν 6 μηνῶν, μετήχθη δὲ ἐν συνεχείᾳ εἰς στρατόπεδον ἐκτὸς τῆς Ἑλλάδος, εἰς τὸ ποσὸν τῆς καταβλητέας ἀποζημιώσεως διὰ τὴν κράτησίν του ἐν τῷ ἐξωτερικῷ προσμετρεῖται καὶ ὁ ἐντὸς τῆς Ἑλλάδος χρόνος κρατήσεως ὑπολογιζόμενος πρὸς 500 δρχ. κατὰ μῆνα.

6. Ἂν τὸ λόγῳ στερήσεως τῆς προσωπικῆς ἐλευθερίας δικαιούμενον κατὰ τὰς διατάξεις τῶν ἀνωτέρω παραγράφων 3, 4 καὶ 5 τοῦ παρόντος ἄρθρου ἀποζημιώσεως πρόσωπον δὲν εὑρίσκεται ἐν ζωῇ κατὰ τὴν θέσιν ἐν ἰσχύϊ τοῦ παρόντος Ν. Δ., τὸ δικαίωμα ἀποζημιώσεως ἀποσβέννυται μὴ μεταβιβαζόμενον εἰς ἕτερα πρόσωπα.

7. Ἐν περιπτώσει καθ' ἣν τὸ διωχθὲν διὰ στερήσεως τῆς προσωπικῆς ἐλευθερίας κατὰ τὰς διατάξεις τῶν ἀνωτέρω παραγράφων 3, 4 καὶ 5 τοῦ παρόντος ἄρθρου πρόσωπον ὑπέστη καὶ σωματικὴν βλάβην (ἀναπηρίαν), καταβάλλεται αὐτῷ πλὴν τῆς ὡς ἄνω ὁριζομένης διὰ τὴν στέρησιν τῆς προσωπικῆς ἐλευθερίας κατὰ περίπτωσιν ἀποζημιώσεως καὶ ἡ λόγῳ σωματικῆς βλάβης (ἀναπηρίας) κατὰ τὰς διατάξεις τῆς παραγράφου 2 τοῦ παρόντος ἄρθρου τοιαύτη.

Ἄρθρον 5.

1. Ἐν συρροῇ πλειόνων δικαιωμάτων ἀποζημιώσεως κατὰ τὸ παρὸν Ν. Δ. εἰς ἓν καὶ τὸ αὐτὸ πρόσωπον, ἡ εἰς τοῦτο ἐξ οἱασδήποτε ἰδιότητός του καταβαλλομένη ἀποζημίωσις δὲν δύναται νὰ εἶναι ἀνωτέρα ἐν συνόλῳ τοῦ ποσοῦ τῶν ἑβδομήκοντα χιλιάδων δραχμῶν. Ἡ σχετικὴ ἐκκαθάρισις ἐνεργεῖται κατὰ τὴν ἐκτέλεσιν τῶν ἀποφάσεων καὶ τὴν ἔκδοσιν τῶν οἰκείων ἐντολῶν πληρωμῆς.

2. Τὸ ποσὸν ὅπερ, μετὰ τὴν καταβολὴν τῶν ὑπὸ τοῦ παρόντος Ν. Δ. προβλεπομένων ἀποζημιώσεων, ἤθελε τυχὸν παραμεινει ἀδιάθετον ἐκ τοῦ συνολικοῦ ποσοῦ τοῦ ὑπὸ τῆς Ὁμοσπονδιακῆς Γερμανικῆς Κυβερνήσεως καταβληθησομένου, θέλει διατεθῇ κατὰ σειρὰν προτεραιότητος: α) Διὰ τοὺς ὑποστάντας μέχρι τέλους τὴν διαδικασίαν τῆς ἐκτελέσεως ὑπὸ ἐχθρικοῦ ἐκτελεστικοῦ ἀποσπάσματος, πάντως τραυματισθέντας σοβαρῶς καὶ ἀνεξαρτήτως βαθμοῦ ἀναπηρίας, πλὴν ἐκ τύχης διασωθέντας καὶ ἐπιζήσαντας, εἰς οὓς καταβάλλεται ἡ ὑπὸ τῆς παραγράφου 1 τοῦ ἄρθρου 4 προβλεπομένη ἀποζημίωσις, β) διὰ τοὺς ὑποστάντας ἀναπηρίαν 15—20% περὶ ἧς προβλέπει τὸ πρῶτον ἐδάφιον τῆς 2ας παραγράφου τοῦ ἄρθρου 4 τοῦ παρόντος, γ) διὰ τοὺς γεννηθέντας ἐν Ἑλλάδι Ἰσραηλίτας, οἵτινες, ἀνήλικοι ὄντες, δὲν εἶχον τὴν Ἑλληνικὴν Ἰθαγένειαν καὶ ὑπηκοότητα κατὰ τὸν χρόνον τῆς ἀπαγωγῆς των ἐξ Ἑλλάδος, ἐπιστρέψαντες δὲ εἰς τὴν Ἑλλάδα καὶ ἐκλέξαντες τὴν Ἑλληνικὴν Ἰθαγένειαν ἅμα τῇ ἐνηλικιώσει των, διαμένουσιν ἔκτοτε ἐν Ἑλλάδι καὶ δ) διὰ τὴν σύμμετρον ἐπαύξησιν τῶν ἀποζημιώσεων τῶν προβλεπομένων ὑπὸ τῶν παραγράφων 1, 3, 4 καὶ 5 τοῦ ἄρθρου 4 τοῦ παροντος. Εἰς περιπτωσιν καθ' ἣν τὸ ὑπὸ τῆς Ὁμοσπονδιακῆς Γερμανικῆς Κυβερνήσεως καταβληθησόμενον συνολικὸν ποσὸν δὲν ἤθελε τυχὸν ἐπαρκέσει διὰ τὴν καταβολὴν τῶν ὑπὸ τοῦ παρόντος Ν.Δ. προβλεπομένων ἀποζημιώσεων, αἱ ὑπὸ τῶν αὐτῶν παραγράφων 1, 3, 4 καὶ 5 τοῦ ἄρθρου 4 τοῦ παρόντος Ν. Δ. προβλεπόμεναι ἀποζημιώσεις θέλουσι μειωθῇ συμμέτρως.

3. Ἡ κατὰ τὰς διατάξεις τοῦ παρόντος ἄρθρου ἐπιδικαζομένη ἀποζημίωσις καταβάλλεται κατὰ τὰ δι' ἀποφάσεων τῶν Ὑπουργῶν Ἐξωτερικῶν καὶ Οἰκονομικῶν καθοριζόμενα διὰ τῆς διαθέσεως τῶν ἑκάστοτε εἰσπραττομένων ποσῶν.

Ἄρθρον 6.

1) Ἡ περὶ παροχῆς τῆς διὰ τοῦ παρόντος Ν. Δ. προβλεπομένης ἀποζημιώσεως αἴτησις ὑποβάλλεται πρὸς τὸν κατὰ τὸ ἄρθρον 7 ἁρμόδιον Πρόεδρον Πρωτοδικῶν, ἐντὸς ἀνατρεπτικῆς προθεσμίας 60 ἡμερῶν, ἀπὸ τῆς ἐνάξεως τῆς ἰσχύος τοῦ παρόντος, ἐφ' ὅσον ὁ αἰτῶν διαμένει ἐν τῷ ἐσωτερικῷ καὶ 90 ἡμερῶν ἐφ' ὅσον ὁ αἰτῶν διαμένει ἐν τῷ ἐξωτερικῷ.

2) Ἡ αἴτησις κοινοποιεῖται διὰ τὸ Δημόσιον ἐν Ἀθήναις μὲν πρὸς τὸ Γενικὸν Λογιστήριον τοῦ Κράτους, ἀλλαχοῦ δὲ εἰς τὸν ἐν τῇ ἕδρᾳ τοῦ Πρωτοδικείου Οἰκονομικὸν Ἔφορον τῆς Α' Ἐφορίας, ὅπου ὑπάρχουν πλείονες, εἰσάγεται δὲ καὶ ἐκδικάζεται κατὰ τὰς διατάξεις τῶν ἄρθρων 634 ἐπ. Πολ. Δικονομίας, ἀναλόγως ἐφαρμοζομένων, ἀποκλειομένης ὅμως τῆς παραπομπῆς εἰς τὸ Δικαστήριον.

3) Κατὰ τὴν συζήτησιν τῆς αἰτήσεως τηροῦνται πρακτικὰ ὑπὸ τοῦ παρισταμένου ἁρμοδίου Γραμματέως.

4) Ὡς ἀποδεικτικὰ στοιχεῖα τοῦ προβαλλομένου δικαιώματος λαμβάνονται ὑπ' ὄψιν πάντα τὰ κατὰ τὴν κρίσιν τοῦ δικάζοντος πρόσφορα στοιχεῖα, κυρίως ὅμως ἔγγραφα.

5) Διὰ τὴν ἐφαρμογὴν τῶν διατάξεων τοῦ παρόντος ὑποχρεοῦνται αἱ ἁρμόδιαι Δημόσιαι, Δημοτικαὶ ἢ Κοινοτικαὶ ἀρ-

καί, ὡς καὶ πᾶν ἐν γένει Νομικὸν πρόσωπον νὰ παρέχωσι βεβαιώσεις, πιστοποιητικὰ καὶ λοιπὰ ἔγγραφα ἀναγκαῖα πρὸς θεμελίωσιν τοῦ ἀξιουμένου δικαιώματος.

6) Κατὰ τὴν ἐκδίκασιν τῆς αἰτήσεως ὁ ἐνδιαφερόμενος πρέπει νὰ προσκομίσῃ ἀντίγραφον τῆς τυχὸν πρὸ τῆς ἰσχύος τοῦ παρόντος ὑποβληθείσης αἰτήσεώς του πρὸς τὰ Ὑπουργεῖα Ἐξωτερικῶν καὶ Οἰκονομικῶν ἢ εἰς οἱανδήποτε ἄλλην ἀρχήν. Εἰς περίπτωσιν ἀπωλείας τῆς ὑποβεβλημένης αἰτήσεως προσάγεται βεβαίωσις περὶ τούτου τῆς κατὰ τὸ ἄρθρον 9 τοῦ παρόντος ὑπηρεσίας. Ἡ προσαγομένη κατὰ τὸ προηγούμενον ἐδάφιον αἴτησις συνεκτιμᾶται μετὰ τῶν λοιπῶν στοιχείων πρὸς ἀπόδειξιν τῆς πραγματικῆς βάσεως τῆς αἰτήσεως.

Ἄρθρον 7.

1. Ἁρμόδιος διὰ τὴν ἐκδίκασιν τῶν κατὰ τὸ προηγούμενον ἄρθρον αἰτήσεων περὶ ἀποζημιώσεως καθίσταται ὁ Πρόεδρος Πρωτοδικῶν τοῦ τόπου τῆς κατοικίας τοῦ διωχθέντος προσώπου ἢ τῆς διαμονῆς τοῦ διωχθέντος προσώπου κατὰ τὸν χρόνον τῆς διώξεως.

Ἐπὶ αἰτούντων διαμενόντων εἰς τὸ ἐξωτερικόν, ἁρμόδιος καθίσταται ὁ Πρόεδρος Πρωτοδικῶν Ἀθηνῶν.

Ὁ αἰτῶν δύναται νὰ παραστῇ καὶ διὰ πληρεξουσίου δυναμένου νὰ διορισθῇ καὶ διὰ ἐξουσιοδοτικῆς ἐπιστολῆς, ἐφ' ᾗς βεβαιοῦται τὸ γνήσιον τῆς ὑπογραφῆς του παρὰ τῆς ἁρμοδίας ἀστυνομικῆς Ἀρχῆς.

2) Διὰ τῆς ἀποφάσεως ἀναγνωρίζεται ὁ δικαιοῦχος καὶ καθορίζεται ἡ κατηγορία εἰς ἣν οὗτος ὑπάγεται, ὡς καὶ τὸ ποσοστὸν τῆς κατὰ τὰ ἄρθρα 3 καὶ 4 ἀποζημιώσεως.

3) Τὸ ποσὸν τῆς ἀποζημιώσεως ὡς καὶ ἐν περιπτώσει συρροῆς πλειόνων δικαιωμάτων τὸ συνολικὸν ποσὸν ταύτης ἐκκαθαρίζεται ὑπὸ τῆς ἐν ἄρθρῳ 9 προβλεπομένης ὑπηρεσίας.

Ἄρθρον 8.

1. Κατὰ τῆς ἀποφάσεως τοῦ Προέδρου Πρωτοδικῶν ἐπιτρέπεται μόνον προσφυνὴ ἐνώπιον τοῦ Πρωτοδικείου, δικάζοντος κατὰ τὰς διατάξεις τῶν ἄρθρ. 640 ἐπ. Πολ. Δικονομίας, ἀναλόγως ἐφαρμοζομένων. Κατὰ τὴν συζήτησιν τῆς προσφυγῆς τηροῦνται πρακτικὰ παρὰ τοῦ παριστα μένου Γραμματέως.

2. Ἡ προσφυγὴ ἀσκεῖται διὰ δικογράφου συμφώνως ποὸς τὰς διατάξεις τοῦ ἄρθρ. 1 ἐδ. α' τοῦ ν. 1941/1914 «περὶ ἀσκήσεως ἐνδίκων μέσων ἐν ταῖς πολιτικαῖς δίκαις», ἐντὸς 30 ἡμερῶν ἀπὸ τῆς δημοσιεύσεως τῆς ἀποφάσεως τοῦ Προέδρου τῶν Πρωτοδικῶν.

3. Δικαίωμα προσφυγῆς ἔχει ὁ αἰτῶν τὴν ἀναγνώρισίν του ὡς δικαιούχου τῶν ἀνωτέρω ἀποζημιώσεων.

4. Δικαίωμα προσφυγῆς κατὰ τῆς ἀναγνωριστικῆς ἀποφάσεως τοῦ Προέδρου τῶν Πρωτοδικῶν ἔχει καὶ ὁ Ὑπουργὸς τῶν Οἰκονομικῶν, ἐφ' ὅσον τὸ ἐπιδικασθὲν ποσὸν ὑπερβαίνει τὰς 5000 δραχμάς. Ἀσκεῖ δὲ τοῦτο διὰ τοῦ ἁρμοδίου κατὰ τόπον Οἰκον. Ἐφόρου ἢ ὑπὸ τοῦ ἰδίου ὁριζομένου Οἰκονομικοῦ Ἐφόρου, εἰς περίπτωσιν ὑπάρξεως πλειόνων ἁρμοδίων. Ἡ προσφυγὴ αὕτη ἀσκεῖται ἐντὸς προθεσμίας 30 ἡμερῶν ἀπὸ τῆς δημοσιεύσεως τῆς ἀποφάσεως ὅπερ ἀμελλητὶ διαβιβάζει αὐτῷ ὁ ἁρμόδιος Γραμματεύς. Ἐπὶ προσφυγῆς τοῦ Δημοσίου πᾶσα δαπάνη βαρύνει τοῦτο ἐν περιπτώσει ἀπορρίψεως ταύτης.

5. Ἡ προθεσμία καὶ ἡ ἄσκησις τῆς προσφυγῆς ἀναστέλλει τὴν ἐκτέλεσιν τῆς ἀναγνωριστικῆς ἀποφάσεως τοῦ Προέδρου Πρωτοδικῶν.

6. Κατὰ τῆς ἀποφάσεως τοῦ Πρωτοδικείου ἐπὶ τῆς προσφυγῆς οὐδὲν ἔνδικον μέσον τακτικὸν ἢ ἔκτακτον ἐπιτρέπεται.

Ἄρθρον 9

1. **Διὰ τὴν ἀντιμετώπισιν τῆς ὅλης ἐκ τῆς ἐφαρμογῆς τοῦ** παρόντος Ν.Δ. ἀναγκαίας ἐργασίας συνιστᾶται προσωρινὴ ὑπηρεσία ὑπαγομένη εἰς τὸ Ὑπουργεῖον Οἰκονομικῶν, Γενικὸν Λογιστήριον τοῦ Κράτους.

2. Παρὰ τῇ ὑπηρεσίᾳ ταύτῃ δύνανται οἱ Ὑπουργοὶ Ἐξωτερικῶν, Δικαιοσύνης καὶ Οἰκονομικῶν, διὰ κοινῶν αὐτῶν ἀποφάσεων, νὰ ἀποσπῶσιν ὑπαλλήλους ἁρμοδιότητος τῶν Ὑπουργείων Ἐξωτερικῶν, Δικαιοσύνης καὶ Οἰκονομικῶν ἢ νὰ προσλαμβάνωσιν ἐκτάκτους, οἵτινες θὰ ἀπολυθῶσιν ἅμα τῇ ἐκκαθαρίσει τῶν δικαιωμά των τῶν ὑπὸ τοῦ παρόντος προβλεπομένων δικαιούχων, ἐπιτρεπομένης καὶ τῆς συστάσεως συνεργείων κατὰ τὰς ἀπογευματινὰς ὥρας, τόσον ἐν τῇ Ὑπηρεσίᾳ ταύτῃ, ὅσον καὶ εἰς τὰ ἁρμόδια διὰ τὴν ἐκδίκασιν τῶν περὶ ὧν πρόκειται αἰτήσεων Δικαστήρια. Τὰ παρὰ τοῖς Δικαστηρίοις συνεργεῖα συγκροτῶνται ἐξ ὑπαλλήλων τῆς Γραμματείας αὐτῶν.

Ἄρθρον 10.

1. Διὰ κοινῶν ἀποφάσεων τῶν ἐπὶ τῶν Ἐξωτερικῶν καὶ Οἰκονομικῶν Ὑπουργῶν, δημοσιευομένων εἰς τὴν Ἐφημερίδα τῆς Κυβερνήσεως, θὰ ρυθμισθῶσιν, ὁ τρόπος καταβολῆς τῶν ἐπιδικασθησομένων ἀποζημιώσεων, ἡ ἀποζημίωσις ἢ ἀμοιβὴ ὑπερωριακῆς ἐργασίας τῶν μετεχόντων τῆς διαδικασίας καὶ τοῦ προσωπικοῦ συνεργείων, ὡς καὶ πᾶσα ἄλλη λεπτομέρεια ἀναγομένη εἰς τὴν ἐκτέλεσιν τοῦ παρόντος Ν. Διατάγματος.

2. Αἱ πάσης φύσεως δαπάναι τῆς ἐν ἄρθρῳ 9ῳ ὑπηρεσίας ἐκ τῆς ἐν γένει ἐφαρμογῆς τοῦ παρόντος, συμπεριλαμβανομένων καὶ τῶν ἐν τῇ προηγουμένῃ παραγράφῳ δαπανῶν θέλουσι καλυφθῆ κατὰ προτεραιότητα ἐκ τῶν τόκων, τῶν παρὰ Τραπέζαις κλπ. καταθέσεων, τοῦ ὑπὸ τῆς Ὁμοσπονδιακῆς Γερμανικῆς Κυβερνήσεως καταβληθησομένου ποσοῦ, μεταφερομένου εἰς ἴδιον λογαριασμόν.

Ἄρθρον 11.

1. **Ἡ διαδικασία τῶν ἄρθρων 7 καὶ 8 τοῦ παρόντος διεξάγεται** ἀτελῶς.

2. Πᾶσαι αἱ κατὰ τὸ παρὸν Ν. Δ. ὑποβαλλόμεναι αἰτήσεις ἀποζημιώσεως, ὡς καὶ τὰ εἰς ἀπόδειξιν αὐτῶν ἀναγκαῖα πιστοποιητικά, βεβαιώσεις, ἔνορκοι καταθέσεις καὶ λοιπὰ ἔγγραφα ἐκδίδονται καὶ ὑπεβάλλονται ἀτελῶς. Τὸ ποσὸν τῆς ἀποζημιώσεως καὶ αἱ ἀποδείξεις ἐξοφλήσεως παρὰ τῶν δικαιούχων τῶν καταβαλλομένων ἀποζημιώσεων ἀπαλλάσσονται πάσης κρατήσεως, τελῶν χαρτοσήμου ὡς καὶ παντὸς φόρου.

Ἄρθρον 12.

1. Ἡ δικηγορικὴ ἀμοιβὴ διὰ παρασχεθείσας ὑπηρεσίας ἐπὶ ὑποθέσεων τοῦ παρόντος Ν.Δ., καθ' ὅλα τὰ στάδια ἀπὸ τῆς ἀναλήψεώς των μέχρι τῆς ἀμετακλήτου ἐπιδικάσεως τῆς ἀποζημιώσεως, συμπεριλαμβανομένων καὶ ὅλων τῶν ἐξόδων ἐν γένει, δὲν δύναται νὰ ὑπερβαίνῃ ποσοστὸν 5 ο/ο τῆς ὑπὲρ ἑκάστου δικαιούχου ἀναγνωριζομένης ἀποζημιώσεως.

Ἐν περιπτώσει διαδοχικῆς χρησιμοποιήσεως πλειόνων δικηγόρων ἐπιμερίζεται μεταξὺ τούτων ἡ ὡς ἄνω ἀμοιβή, κατὰ λόγον τῆς σπουδαιότητος τῶν παρ' ἑκάστου παρασχεθεισῶν ὑπηρεσιῶν.

Τὸ αὐτὸ συμβαίνει ὄχι μόνον εἰς περίπτωσιν ἀπ' εὐθείας παρὰ τοῦ ἐντολέως ἀναθέσεως ἀλλὰ καὶ ὅταν ὁ ἀναλαβὼν τὴν ὑπόθεσιν Δικηγόρος ἀναθέτῃ τὴν ἐκπροσώπησιν, ἐφ' ὅσον ἐκ τῆς συμφωνίας μετὰ τοῦ ἐντολέως ἔχει τοιοῦτον δικαίωμα, εἰς δικηγόρον διωρισμένον παρὰ τῷ ἁρμοδίῳ διὰ τὴν ἐκδίκασιν τῆς ὑποθέσεως Δικαστηρίῳ.

Ὁ ἐπιμερισμὸς τῆς ἀμοιβῆς εἰς ἀμφοτέρας τὰς περιπτώσεις γίνεται διὰ τῆς δικαστικῆς ἀποφάσεως ἐπὶ τῆς περὶ ἀποζημιώσεως αἰτήσεως τοῦ διαδίκου.

2. Ἡ κατὰ τὴν παράγρ. 1 τοῦ παρόντος ἄρθρου καθοριζομένη ἀμοιβὴ προσειμένου περὶ ὑποθέσεων πλειόνων τῶν ἑκατὸν (100) ἀναλαμβανομένων ὑπὸ τοῦ αὐτοῦ δικηγόρου, δὲν δύναται νὰ εἶναι ἀνωτέρα τοῦ 2,5 ο)ο τῆς ὑπὲρ ἑκάστου δικαιούχου ἀναγνωριζομένης ἀποζημιώσεως.

3. Ἀμοιβαὶ κατὰ διαδικαστικὴν πρᾶξιν ἐλαττοῦνται εἰς τὸ ἥμισυ τὸ δὲ σύνολον τῶν καθ' ἕκαστα ἀμοιβῶν δι' ὅλας ἐν γένει τὰς πράξεις διαδικασίας, συμπεριλαμβανομένων καὶ ὅλων τῶν ἐξόδων ἐν γένει, δὲν δύναται νὰ ὑπερβῇ τὰ εἰς τὰς προηγουμένας παραγράφους καθοριζόμενα ποσοστά.

4. Ἐπὶ τῶν ὑποθέσεων τοῦ παρόντος Ν.Δ. δὲν ἔχουσιν ἐφαρμογὴν τὰ βάσει τοῦ ἄρθρου 1 τοῦ Νομ. Δ)τος 3790)57 ἐκδοθέντα Β. Διατάγματα καὶ Ὑπουργικαὶ ἀποφάσεις.

5. Συμφωνίαι συναφθεῖσαι ἢ συναπτόμεναι μετὰ τὴν ἰσχὺν τοῦ παρόντος δι' ὧν συνομολογεῖται ἀμοιβὴ μεγαλυτέρα τῆς κατὰ τὰ προηγούμενα ἐδάφια ἐπιτρεπομένης, εἶναι ἄκυροι ὡς πρὸς τὸ ἐπὶ πλέον καὶ οὐδεμίαν ἐπάγονται νομικὴν συνέπειαν.

6. Αἱ κατὰ τὸ παρὸν Ν. Δ. χορηγούμεναι ἀποζημιώσεις δὲν ἐκχωροῦνται οὐδὲ κατάσχονται, πάσης σχετικῆς πράξεως ὑπὲρ οἱουδήποτε οὔσης αὐτοδικαίως ἀκύρου, πλὴν τῶν ἀφορωσῶν τὴν δικηγορικὴν ἀμοιβὴν μέχρι τοῦ καθοριζομένου ἀνωτέρω ἀνωτάτου ὁρίου.

Ἐν Κερκύρᾳ τῇ 14 Αὐγούστου 1961

ΠΑΥΛΟΣ

Β.

ΤΟ ΥΠΟΥΡΓΙΚΟΝ ΣΥΜΒΟΥΛΙΟΝ

Ο ΠΡΟΕΔΡΟΣ — **Κ. ΚΑΡΑΜΑΝΛΗΣ**

Ο ΑΝΤΙΠΡΟΕΔΡΟΣ — **Π. ΚΑΝΕΛΛΟΠΟΥΛΟΣ**

ΤΑ ΜΕΛΗ

Ε. ΑΒΕΡΩΦ — ΤΟΣΙΤΣΑΣ, Κ. ΚΑΛΛΙΑΣ, Δ. ΜΑΚΡΗΣ, Γ. ΒΟΓΙΑΤΖΗΣ, Κ. ΠΑΠΑΚΩΣΤΑΝΤΙΝΟΥ, Λ. ΔΕΡΤΙΛΗΣ, Ν. ΜΑΡΤΗΣ, Σ. ΓΚΙΚΑΣ, Κ. ΑΔΑΜΟΠΟΥΛΟΣ, Α. ΣΤΡΑΤΟΣ, Γ. ΑΝΔΡΙΑΝΟΠΟΥΛΟΣ, Α. ΔΗΜΗΤΡΑΤΟΣ, Κ. ΤΣΑΤΣΟΣ, Δ. ΑΛΙΠΡΑΝΤΗΣ, Κ. ΧΡΥΣΑΝΘΟΠΟΥΛΟΣ, Θ, ΚΟΝΙΤΣΑΣ, Δ. ΘΑΝΟΠΟΥΛΟΣ, Ι. ΨΑΡΡΕΑΣ, ΤΡ. ΤΡΙΑΝΤΑΦΥΛΛΑΚΟΣ.

Ἐθεωρήθη καὶ ἐτέθη ἡ μεγάλη τοῦ Κράτους σφραγίς.

Ἐν Ἀθήναις τῇ 21 Αὐγούστου 1961

Ο ΕΠΙ ΤΗΣ ΔΙΚΑΙΟΣΥΝΗΣ ΥΠΟΥΡΓΟΣ

ΚΩΝ. ΚΑΛΛΙΑΣ